

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol. 4

Sayı/Issue

2

Nisan/April 2018

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 4 • Sayı/Issue 2 • Nisan/April 2018 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Eyüp BULUT

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan YILDIRIM,
Serkan GÖKBULUT

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 No.lı Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

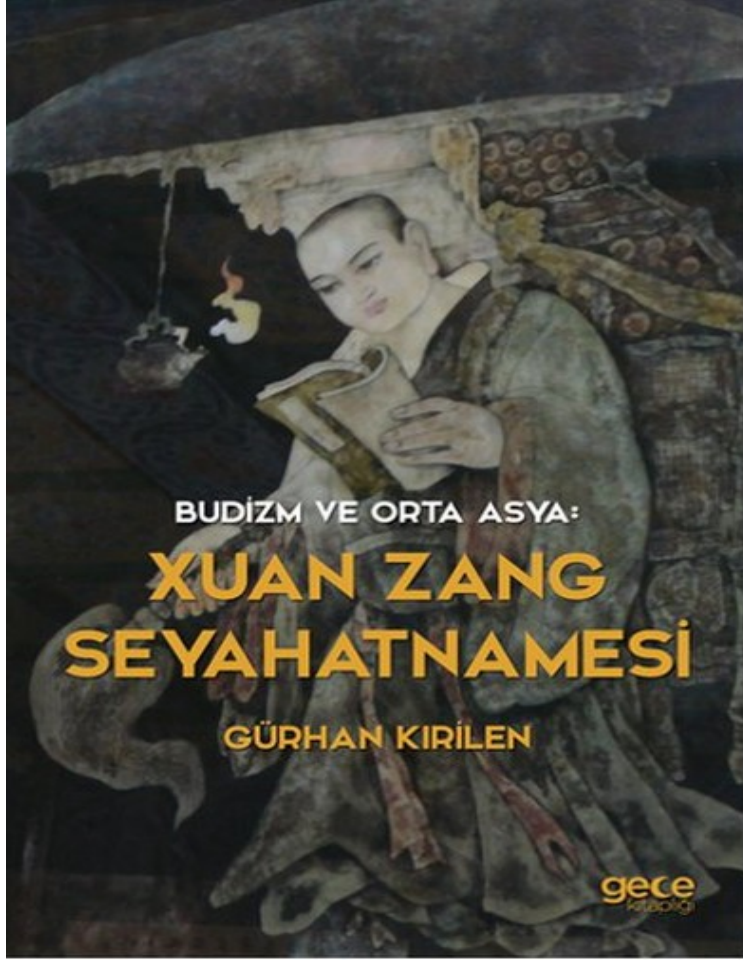
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	5
Xuan Zang Seyahatnamesi, Gürhan Kırilen Zafer SARAÇ	6
İpek Yolu, Peter Frankopan Gülseri OKUDAN	9
Bizans'ın Kadınları, Carolyn L Conner Hümeyra TÜFEKÇİ	14
Osmanlılar, Halil İnalçık Yunus Emre ÖZ	17
Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, Şevket Pamuk Ubeydullah SEVİM	20
Halil İnalçık'ın Merceğinden Osmanlı, Halil İnalçık Samet AKPINAR	23
Tarihin Işığında, İlber Ortaylı Mevlüt KAYA	27
Sadullah Paşa, Ali Akyıldız Mehmet Erken	31
Rumeli Türkleri ve Müslümanları, Hasip Saygılı Tamercan SAĞLAM	37
Abdülhamid'in Dış Politikası, Feroz A K Yasamee Umut ULUTAŞ	40
Bahriyede Zafer Rehberi, Ahmed Muhtar Paşa, Haz. Ali Fuat Öreñç Zafer TANSOY	44
W J Childs in British Near Eastern Intellegence and Historical Analysis, John Fisher Merve ÖZGENÇ	48
Kara Kemal "Küçük Efendi", Mehmet Mert Çam Ceylan MİRHAN	53
Arap İsyanı, İsmail Köse Ahmet Cengiz KARAGÖZ	56
Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa, Süleyman Beyoğlu Alper KANDEMİR	61
1919-1920, Taha Akyol Hasan DEDE	65

Türkün Ateşle İmtihanı, Taha Akyol Nilüfer ŞAHİN	70
Her Yönüyle Kâzım Karabekir, Oğuz Çetinoğlu-Mehmet Şedi Polat Ali Can TEKİNAY	75
KİTAP İNCELEMELERİ/REVIEW ESSAYS	79
Devletle Başa Çıkmak, Suraiya Faroqhi Metin AYDAR	80
Sultan I. Mahmud ve Dönemi, Uğur Kurtaran Sadık Müfit BİLGE	87
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEWS	99

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Budizm ve Orta Asya: Xuan Zang Seyahatnamesi

Gürhan Kırilen

Ankara, Gece Kitaplığı, 2015, 151 sayfa, ISBN:978-605-986-78-25.

Zafer SARAÇ*

Türk tarihinin en karakteristik özelliklerinden birisi de geniş bir coğrafi sahayı kapsayacak şekilde intişar etmesidir. Geniş siyasi hâkimiyet, birçok milletle doğal irtibatın doğmasına neden olduğundan dini, dili ve kültürü birbirinden farklı yapılar Türklerin çevresinde halelenir. Ayrıca Türklerin uzun mesafeleri kısa zamanda kat edecek amilleri içeren bozkır kültürüne sahip olmaları farklı gruplarla teması hızlandırır. Fakat bozkır yaşamının yazılı kültür açısından zayıflığı Türklerin tam manasıyla kendilerini ve çevre unsurları ifade etmesine mâni olur. Buna karşın Türkler bazen yazılı kültür bakımından kendilerinden faal olan komşuları tarafından tasvir edilir. Uçsuz bucaksız bozkırı

---

*Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, zafersarac@hotmail.com

kendilerine vatan yapan Türkler, toplumlar arasındaki temasın günümüzdeki kadar kolay olmadığı bir dönemde, birbirini daha iyi tanımak adına veya farklı misyonlarla hareket eden seyyahlar tarafından sıkça ziyaret edilir. Bu ziyaretlerden biri Budist Rahip Xuan Zang (596-664) tarafından 7. Yüzyılda yapılır. Türk Tarihi açısından oldukça önemli olan bu seyahati temel alan “*Budizm ve Orta Asya: Xuan Zang Seyahatnamesi*” isimli eser işaret edilen ehemmiyeti göstermesi açısından kıymetlidir.

Budizm, M.Ö. 6. Yüzyılda Hindistan’da ortaya çıktıktan sonra dinin müritleri tarafından bütün dünyaya yayılmıştır. Çin’e ulaşan Budizm ülkede rağbet görmesine rağmen, kaynakları yetersizdir. Gerek kaynak sıkıntısını ortadan kaldırmak, gerekse de Budizm’in kutsal mekânlarını ziyaret etmek kastıyla Çinli rahipler Hindistan’ı sık sık ziyaret etmişlerdir. Çin’den Hindistan’a yapılan bu zorlu yolculuklar güzergâh üzerindeki kavim ve ülkelerin tanınması açısından oldukça önemlidir. Rahip Xuan Zang’ta dini amaçlarının tahakkukunu sağlamak için, 629 yılında seyahatine başlamıştır. 17 yıl süren Çin’in başkenti Changan’dan başlayıp, aynı yerde biten bu seyahati esnasında almış olduğu notlar, döneminde kayıt altına alınarak o dönemki Çin İmparatoruna¹ sunulmuştur. “*Batı Bölgeleri Kayıtları*”² olarak isimlendirilen bu notların 1. ve 12. Bölümü³ bu yazımızda ele alacağımız eser vasıtasıyla, Gürhan Kırilen tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. 1. Bölüm Zang’ın Hindistan’a gidiş yolu güzergâhı üzerinde bulunan 34 ülkenin anlatımını içerirken, 12. Bölüm dönüş güzergahı üzerinde bulunan 22 ülkeye ait kayıtlarını kapsamaktadır. Gidiş ve dönüş yolu üzerinde bulunan bölgelerin Türk tarihi açısından önemli kavşak noktalarında bulunması seyahatnameyi Türk tarihi bakımından önemli bir konuma yükseltmiştir.

Seyyahın Budist bir rahip olması, çevirmenin arka planı Budizm ve Orta Asya ilişkisi temeline oturtmasına sebep olmuştur. Budizm hakkındaki bilgiler seyyahın biyografik bilgileri ile harmanlanarak eserin başında sunulmuştur. Seyahatin dini arka planının tam manasıyla görünür kılınması açısından çevirmenin ilk kısımdaki sunumu oldukça önemlidir. İlerleyen satırlarda bölgelerin tasviri esnasında Budizm ile ilgili öğelere bolca başvurulması, açıkta kalabilecek dini tabloyu netleştirmekle beraber, anlatımın yükseldiği temeli belirginleştirmesi açısından oldukça önemli bir görevi ifa etmiştir. Seyyahın notları 7. Yüzyılda Asya hakkında önemli bilgiler sunmakla birlikte en önemli katkısını Budizm’e sunmuştur. Xuan Zang Budizm’in önemli kaynaklarını Çinceye çevirmekle kalmamış, bu önemli eserlerin Çin’e taşınmasına vesile olarak ülkede hatırı sayılır bir cemaatin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Çeviriye esas olan metin, bölge şehirlerini ayrı başlıklar altında anlatmaktadır. Bölgeler Xuan Zang tarafından tanıtılırken, belli kriterlerin göz önünde bulundurulduğu gözden kaçmamaktadır. Zang ele aldığı bölgeyi siyasi, sosyal, dini, kültürel ve iktisadi olarak ele almaktadır. Anlatılan şehirler Zang’ın

---

¹ Eser dönemin İmparatoru Tai Zong’a sunulmuştur.

² Datang Xiyüji diye bilinir. Çin ve Budizm açısından çok önemli bir kaynaktır.

³ Bu bölümleri Çince asıl metinlerin kitabın sonuna eklenmiştir.

detaylı betimlemesinden sonra şehirle ilgili bilinmeyen ayrıntılar ortaya koyulmaktadır. Özellikle Türk Tarihi için ayrı bir önemli bulunan Türkistan havalisinin kadim şehirleri hakkındaki mühim bilgiler başka kaynaklarda rastlanmayacak kadar eşsizdir.

Eser salt çeviri metni olmayıp, çevirenin dipnotlar vasıtasıyla yerinde müdahaleleriyle zenginleştirilmiştir. Özellikle anlatılan bölgenin başka kaynaklardan izinin sürülmesi ile bir nevi Xuan Zang'ın verdiği bilgilerin doğruluğu karşılaştırmalı olarak kanıtlanmıştır. Karşılaştırma unsuru olarak yine siyasi amaçla hazırlanmış Çin kaynaklarından⁴ istifade edilmesi seyahat notlarının ne kadar ciddi bir yaklaşımla kaleme alındığını ortaya koymuştur. Seyahatname her ne kadar dini bir amaçla yazılmış olsa da eserin son olarak imparatora sunulması, bu notların devlet politikasının belirlenmesinde önemli bir işleve istinaden hazırlandığı izlenimini uyandırmıştır.

Eserin dili, açık, anlaşılır ve sadedir. Çeviri dilinin Çince olduğu düşünüldüğünde, çevirmenin oldukça önemli bir görevi ifa ettiği fark edilir. Özellikle zengin bir Çince kaynakçayla eserin desteklenmesi, seyahatnameyi olduğundan daha manidar kılmaktadır. Çin kaynaklarının dilimize kazandırılmaması, Orta Asya Türk Tarihi çalışmalarını sekteye uğrattığı açık bir gerçektir. Fakat yazımıza mevzu olan eser Çin mecrasından tarihimize ışık tuttuğundan, Türkistan üzerine önemli çalışmalar yapan Batının oryantalist rüzgârına karşı atılmış önemli bir adımdır. Benzer kaynaklar açısından Türkçe literatür değerlendirilecek olursa, belirgin bir zafiyetin olduğu göze çarpar. Xuan Zang'ın seyahatnamesinin dilimize kazandırılması bu açıdan da ilerleyen zamanlarda yapılacak olan araştırmalar için önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Xuan Zang Seyahatnamesinde Türklerin yaşadığı bölgelere yer verip, o dönemki en güçlü Türk devleti Göktürklerin merkezini ziyaret etmiştir. Bu ziyareti esnasında Göktürk Kağanının⁵ huzuruna çıkmıştır. Diğer kaynaklarda pek bulunmayan Göktürk Kağanı ile ilgili bu tasvirler seyahatnamenin kıymetini arttırmıştır. Yalnızca Türk kavimlerinin anlatımıyla kalmayan Zang, gidilen yerlerdeki insanların durumu, dil-yazı biçimleri, efsaneleri, ürettikleri ürünleri, dini yönelimleri, yöneticileri ve siyasi açıdan kime tabi oldukları konusunda kıymetli bilgiler vermiştir. Bu zengin içerik düşünüldüğünde bölge ve zaman odaklı yapılacak çalışmalar için oldukça ufuk açıcı bilgiler sunulmuştur.

Sonuçta, Türk tarihinin önemli bir kısmı Çin sınırlarında vuku bulduğu bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan Türkler ve Çinliler arasındaki ilişkiler, Çin kaynaklarında önemli bir yekûn oluşturmaktadır. Bütün bu kaynak zenginliğine ek olarak çeşitli amaçlarla seyahat eden Çinli gezginlerin notları ise Türk tarih anlatısının oluşumunda kıymetli bir katkı sunmaktadır. Çince kaynakların dilimize çevrilmesi yüksek önemi haiz bir girişimdir. Türk tarihinin karanlıkta kalmış ilk dönemlerini netliğe kavuşturmak adına Çin kaynakları üzerinde yapılan çalışmalar tarihimize olan borcumuzu ödememiz için önemli bir merhaledir. Yazımıza konu ettiğimiz kitap gibi çeviri eserler arttıkça; geçmişin puslu

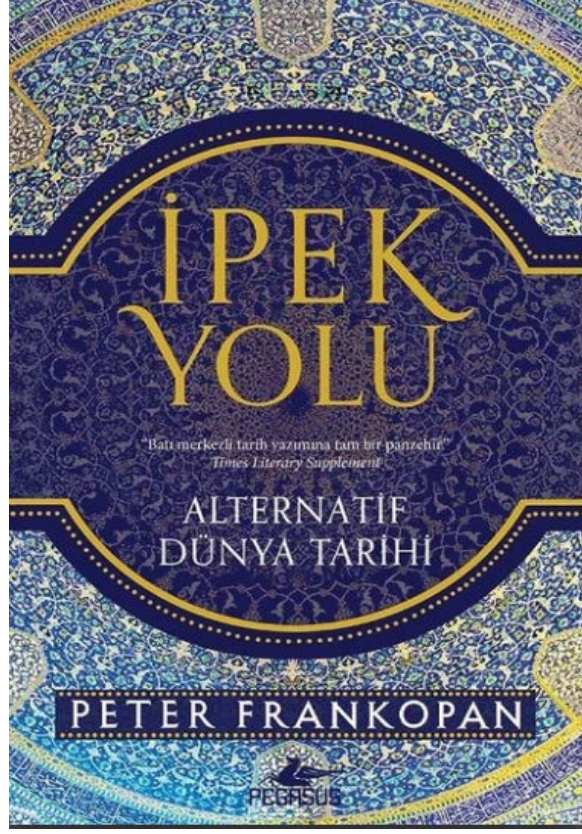
---

⁴ Zhou Tarihi, Sui Tarihi gibi Çin kaynakları.

⁵ O dönemki Göktürk Kağanı Ton Yabgu'dur. Bu ziyaret esnasında seyyah Xuan Zang ile yüz yüze görüşmüştür.

havası dağılacak, daha berrak bir tablo yüzyıllar ötesinden tarihe yönelmiş dimağların ilgisini cezbedecektir.

İpek Yolu

Peter Frankopan, Çev. Mengü Ülmen

İstanbul, Pegasus Yayınları, 2018, 799 Sayfa, ISBN:978-605-299-317-0

Gülseri OKUDAN¹

Ortaçağ, Akdeniz ve Rus tarihi üzerine çalışmaları ve yayınları olan Peter Frankopan, Antik Pers, Asya tarihi, İslam ve Hıristiyanlık konuları üzerine yoğunlaşmış bir araştırmacıdır. Farklı enstitülerde ve farklı ülkelerde görev alan araştırmacı, dünyanın farklı üniversitelerinde dersler vermektedir. Eseri İpek Yolu'nda da geniş bir perspektiften İpek yoluna bakmıştır.

Resim Listesi, Harf çevirisi hakkında notla ve Önsöz ile esere başlamaktadır. İpek Yolunun İ.Ö altıncı yüzyılda hızla yayılan Perslerle gelişmeye başlaması ve antik kaynaklarda İpek yolunun bahsedilmesi hakkında bilgiler verilmiştir. Antik Yunan ve Roma ile diğer devletler dönemindeki İpek yolu üzerinde durulmuştur. İpek yolunun İslam ve Hıristiyanlığın yayılmasında etkisi ile farklı dillerin etkileşimindeki önemi üzerinde durulmuştur. M.Ö V. Yüzyılda barbarların istilaları Romanın istilalar karşısındaki tutumlarına da burada değinilmiştir. Roma'da Hıristiyanlığın yayılması, kilisenin

---

¹ Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Y. Lisans Öğrencisi

ticaretteki etkisi hakkında bilgiler verilmiştir. İslam dininin yükselişiyile Roma'da, Asya'da ve İran'da yaşanan gelişmeler üzerinde duran yazar, İslamiyet ile Hıristiyanlığın çatışması üzerinde de durmuştur. İpek yolu boyunca farklı dinlerin ve kültürlerin etkileşmesi bu etkileşimin toplumlar üzerindeki etkileri de eserde değerlendirilen önemli gelişmeler arsındadır.

Kürk yolunun Türkler, İran, Araplar ve Slavlar için önemine, bu yolun ekonomik değeri ile toplumların ticareti hakkında bilgiler verilmiştir. Hazarların Araplar ve Doğu Roma ile olan ilişkilerine de değinen yazar, İskandinavya ve Hazar Denizi arasındaki ticari hayat hakkında bilgiler vermiştir. Rusların mahkûmlarına karşı tavırları ve kölelik anlayışları hakkında bilgiler veren yazar Köle Yolu olarak adlandırılan ticaret yolu hakkında da bilgiler vermiştir. Köle yolundan Abbasi, Samani, Gazneli, Selçuklu gibi pek çok devletinde köle aldığı ve bu yolun dönemin köle ticaret yolu olması nedeniyle ortaçağdaki önemine değinmiştir. Cennet yolu olarak anılan İpek yolunun Hıristiyan Haçlı orduları için önemi ticari hayattan getirisi kadar, dini olarak da çok kıymetli olması hasebiyle yapılan seferlerden, bu seferler ile farklı topluların etkileşimlerinden Venedik ve Cenevizlerin İpek yoluna yönelmeleri üzerinde durmuştur.

Yazar, İpek yolunu cennet yolu olduğu kadar cehennem yolu olarak da nitelendirmiştir. Cengiz Han'ın seferleri ve Moğolların uyandırdığı korkudan söz ederken Moğolların uyandırdıkları etki ile antik Yunan'daki Tartarus ile Tatarları özdeşleştirmiştir. Asya'daki bu büyük hareketlilik üzerinde duran araştırmacı, Moğolların durdurulmasına kadar ki süreci anlatmıştır. Ceneviz ve Venediklilerin Akdeniz ticareti ve bu ticari hayatta yaşanan rekabetler ile ganimetler hakkında bilgiler verilmiştir. Hastalıklar ve tedavilere de değinilmiştir. Marco Polo'nun seyahatinden Sovyetlerin soğuk savaş dönemindeki politikalarına kadar geniş bir tarihi perspektiften İpek yolunu değerlendirmiştir. Altın, gümüş ve diğer değerli madenlerin taşındığı bu yoldaki ticari düzen ve İngilizlerin politikalarına da değinen yazar, İpek yolunu kültürel, dini, siyasi ve sosyal açıdan genel olarak değerlendirmesini yapmıştır.

Ekonominin en büyük yolu olan İpek yolunun imparatorluklar çağındaki emperyal ve sömürgeci devletlerin hâkimiyeti altına girişi ile İspanya, Portekiz ve Hollanda gibi emperyal devletlerin egemenliğine girişi üzerinde durulmuştur. Hindistan'a kadar yayılan bu sömürge ağının zamanla gelişmesi ve daha geniş alanlara yayılması hakkında önemli bilgiler verilmiştir. İpek Yolunun XVIII. Yüzyılda bir kriz yolu haline geldiğine değinen yazar, İpek yolunda XVIII. Yüzyılın getirdiği sanayileşmenin ve toprak genişletmenin farklı bir anlam kazanması üzerine İpek Yolu'nda yaşanan savaşlar ve sömürgeci devletlerin bölgedeki faaliyetleri üzerinde durulmuştur.

XIX. Yüzyıla gelindiğinde İpek Yolunun artık krizlerin savaşa dönüştüğü bir savaş yolu olduğunu anlatmakta olan yazar, Türkiye, Rusya, İngiltere ve diğer Avrupa devletleri açısından bir değerlendirmesini yapmıştır. Demiryolu hatlarının ekonomi üzerindeki etkisi hakkında da bilgiler veren yazar, Rusların İpek yolundaki hâkimiyeti farklı devletler üzerine olan baskıları ve Rus

birliğinin dağılması üzerine İngiltere'nin İpek yoluna girmesi ile daha sonrasında ise Almanların İpek yolundaki siyasetleri hakkında bilgiler vermiştir.

Madenlerin ve petrolün yatağı olan İpek yolu maden işletmecileri ve petrol tacirlerinin de bølgeye gelmesi ile büyük rezervlere sahip olan İpek yolu bu açıdan da pek çok devletin çatıştığı bir saha haline gelmiş bulunmasından söz edilmiştir. Eserde Osmanlı devletinin sınırları ile çevrili olan bu topraklara ulaşmanın yolunun Osmanlı devletinin içinden geçerek ulaşılacak bir saha da olması da büyük çatışmaların çıkmasına nedeni olarak gösterilmiştir. İpek Yolu bu açıdan önemli ticaret ve maden yataklarının yolu olarak da bilindiğine değinilmiştir.

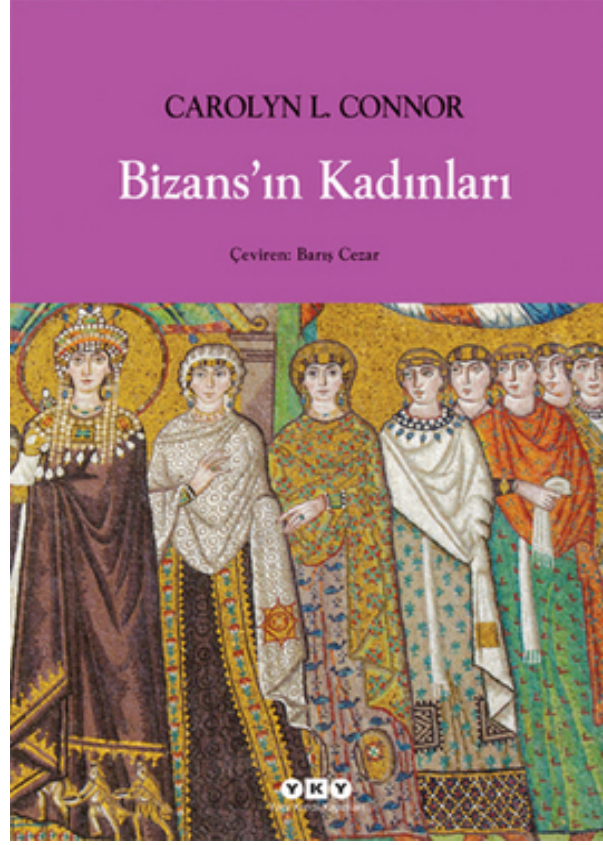
Önemli kaynakların olduğu coğrafyalarda İngiltere, Almanya, Yahudiler ve İranlıların verdikleri mücadeleler ve farklı devletlerin birbirleri ile kurdukları ittifaklar ve yaptıkları savaşlardan söz edilmiştir. Eserin bu kısmında Ortadoğu, Filistin, Orta Asya gibi önemli coğrafyalarda yaşanan mücadeleler hakkında bilgiler verilmiştir. Tarihi süreç içinde değerlendirilen olaylar ile petrol, kömür ve diğer önemli kaynakların coğrafyayı savaşların yaşandığı bölgeler olduğundan bahsetmiştir.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyetler, Almanya, İngiltere gibi ölkelerin liderlerinin siyasetleri, Hindistan ve Orta Asya'daki girişimleri, Ortadoğu ve civarında doğan yeni rejimler ve siyasi hareketlenmeler hakkında da bilgiler verilmiştir. Yaşanan göçler ve toplumların bu göçlerden etkilenişleri hakkında da eserde bilgi bulmak mümkündür. Soykırım hareketlerinin yaşandığı Sovyet Rusya ve Nazi Almanya'sının faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Eserin bu bölümünde Rus, Alman, İsrail, ABD ve İngiltere gibi devletlerin siyasetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Petrol ve maden rezervlerinin merkezi olan bölgelerde batılı devletlerin siyasi ve askeri üstünlük mücadeleleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci Dünya Savaşının sonuçlanmasından sonra tüm dünyada yaşanan sükûnet ve diplomasi süreci hakkında bilgiler veren yazar, soğuk savaş yıllarında ABD ve Sovyet Rusya kadar diğer Ortadoğu devletlerinin de bu siyasi çalkantı içindeki durumlarını anlatmıştır. ABD'nin diplomatik faaliyetleri ve CIA' in askeri destekli yaptığı darbelere de yer vermiştir.

Ortadoğu'da ABD'nin liderliği ele geçirmesi ile İngiliz ve İran petrol şirketlerinin durumu, ABD'nin Asya'da hâkim güç olabilmek için Sovyet Rusya ile mücadelesi, soğuk savaş yıllarında yaşanan önemli olaylar, kurulan paktlar, Araplar, İran, Afgan ölkelerinde yaşanan sorunlar üzerinde durulmuştur. İsrail'in Filistin'i işgali ve XX. Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu'daki girişimlerinden bahsedilmiştir. ABD ve Sovyet Rusya'nın Ortadoğu, Afganistan, İran, Irak ve Akdeniz havzasında yaptıkları sıcak ve soğuk savaşlar ile İsrail'in kurulması öncesindeki savaşlar ve diplomatik krizler hakkında bilgiler verilmiştir. Dünyanın süper güçleri olarak bilinen Sovyetler ve ABD'nin Ortadoğu siyaseti ve bu siyasetin doğurduğu sonuçlara değinen araştırmacı Sovyetlerin güç kazanmaya başladığı İran, Irak gibi ölkelerin genel durumları hakkında da bilgiler vermiştir. Eserde Yaşanan ekonomik krizler, İran ve Irak'taki iktidar değişimlerinin ABD'ye etkileri, CIA'n Ortadoğu'daki faaliyetleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali ile başlayan ve ABD'nin iki

tarafli tutumu ile yasanan Taliban olaylari, Usame bin Ladin'in 11 Eylul saldirisi ile yasanan askeri, siyasi ve diplomatik krizler uzerinde durulmustur.

Sonuc olarak, XX. yuzyil sonlari ve XXI. Yuzyilda dogu ve batı medeniyetlerini birlestigi bolgelerde yasanan siyasi, sosyal, idari ve askeri gelismelere yer veren eserde Ipek yolunun tarihi surec icinde toplumlar ve devletler nazarındaki onemi hakkında bilgilere ulasmak mumkundur. Ipek Yolu tarihi surecte farkli devletlerin ve askeri guclerin mucadele sahasi oldugu kadar kultur ve medeniyet hayatının da en buyuk yolu olarak karşımıza cikmaktadır. Arastirmaci eserinde Ipek Yolu'na tarihsel surec icinde farkli milletlilerin gozunden bakarak Ipek Yolunun onemine deginmistir. Eser genel tarih alanında onemli bir basvuru eseridir.

Bizans'ın Kadınları

Carolyn L. Conner

İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Mayıs 2011, 463 sayfa, ISBN:978-975-08-2006-9

Hümeyra TÜFEKÇİ*

Kuzey Carolina Üniversitesi, klasik dönem profesörü ve önemli Bizans uzmanlarından biri olan Carolyn L. Conner, kaleme aldığı bu eserinde konunun muhtevası çerçevesinde önemli ve örneklerle beslediği bilgiler vermiştir. Kitap, dönemsel ve kronolojik olarak gitmiştir. Ayırdığı dönemler içinde isimleri bilinen önemli kadınları; toplumsal, siyasi ve dini alanlara katkıları, etkileri ve kimi zaman trajedileri bakımından doyurucu bir dille kaleme almıştır. Eser kısımlarını, Antik Çağ'ın sonlarından (MS 250-500) başlatarak sırasıyla, Erken Bizans Dönemi (500-843) Orta Bizans Dönemi (843-1204) ve son olarak da, Geç Bizans Dönemi (1204-1453) kronolojisiyle takip ederek, bu dönemlerin öne çıkan, kaynaklarda ismi geçen ve yaşamları anlatılan kadınlara sırasıyla yer vermiştir. Bizler bu eseri

---

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, İstanbul, humeyra.tufekci@yahoo.com

okurken sadece Bizans'ın kadınlarını değil, Bizans'ın gözüyle kadınları ve hatta kadınların gözüyle de Bizans'ı okumaya başlıyoruz. Hemen ilk sayfalarda karşımıza çıkan isim Thekla¹ oluyor. Kitabın özellikle bu isimle başlaması, Bizans'ın o dönemlerde kadına nasıl baktığına güzel ve anlaşılır bir örnek teşkil ederken bir diğer yandan da toplumun ahlaki, dini ve ailevi kurumlarının içindeki kaygılarını ve yaklaşımlarını anlamamıza yardımcı oluyor. Toplumsal ahlak kurallarının karşısına, Bizans'ın temelini oluşturacak olan dini inancı ve bu duruma eşlik edecek toplumsal yapıyı, nişanlı olan genç bir bakire ve azize üzerinden konumlandırarak anlatmak, pek çok açıdan Bizans ve Bizans'ın kadınları hakkında fikir sahibi olmamızı sağlıyor. O dönemin içinde bulunduğu şartlar, inançlar ve kültürü itibarıyla kadının yeri evlilik kurumu ve aile içinde temellendirilmişti. Bu eserde gördüğümüz kadarıyla da, Bizans'ın kadınları mevcudiyetlerini ve toplumsal alandaki konum ve güçlerini çoğu zaman evlilik yoluyla sağlama alıyorlardı. Bunlardan kimileri imparatoriçe olarak tarih sahnesinde boy göstermiş, siyasi ve toplumsal hayata, imparator ve evlilik üzerinden imtiyaz kullanarak etki etmiştir. Bunlardan belki de en çok tanınanı ve ismi zikredilene Theodora² olmuştur. I. Iustinianos'us eşi olan bu zeki kadın kocasını ve sarayı her zaman idare etmesini bilmiştir. Bunu en iyi örneğini ise Nika Ayaklanması'nda görmekteyiz. Ayaklanma sırasında kaçmayı planlayan eşi imparatoru şu sözlerle durdurmuştur; *“Ey imparator, kendini kurtarmak istiyorsan bir şey diyemem. Ama kurtarıldıktan sonra o emniyeti ölüme zevkle değiştirebileceğini düşün. Eski bir söz bana kraliyetin (baisileia) iyi bir kefen olduğunu söylüyor.”* (s. 185)³

Theodora'nın bu canlı ve inançlı konuşması karşısında imparator kaçmaktan vazgeçmiş ve ayaklanma bastırılmıştır. Theodora örneğinden de anladığımız gibi, Bizans'ın kadınları toplumsal ve siyasi hayata buldukları konumlara göre farklı açılardan etki etmiştir. Eser, Bizans sanatını bize genellikle kiliselerle taşıyan ve sanat eserlerine hamilik⁴ yapan kadınlar üzerinden çevre, maddi imkan, sanat ve özellikle de din içeriğinden bakma imkanı da tanıyor. Bunlardan en çok tanınanları, Galla Placidia, Anicia İuliana⁵, Theodara Synadena isimleriyle bilinen kadınlardır. Biz bunları yazılı kaynaklardan ziyade, arkada bıraktıkları eserler ve uğraşlarıyla tanımaya başlıyoruz. Bazen üzerinde özenle durulmuş bir azize tasvirinin yüzünden, bu kadınların hikayelerine kulak kabartılmıştır. Bunlar hakkında yeterli yazılı kayıt mevcut değildir. Bu sebeple hamilik yaptıkları eserler üzerinde detaylı çalışmalar yapılmıştır. Paralarını hangi alanlara yatırmak suretiyle hatırlanmak istemeleri de bu kadınları tanımamız açısından önemlidir. Bu durum kimi zaman bir güç gösterisi olması suretiyle çekişme noktasına kadar vararak bir rekabete dönüşmüştür. Bunun en iyi örneği; Anicia İuliana'nın

---

¹ Thekla, kilisenin bir şehidi ve ilk kadın havari. Bkz: Carolyn L. Conner, Bizans'ın Kadınları, s. 19-32

² Theodora (527-48)

³ Prokopios'un naklettiği bu konuşma için bkz: (Savaşlar 1.24-33)

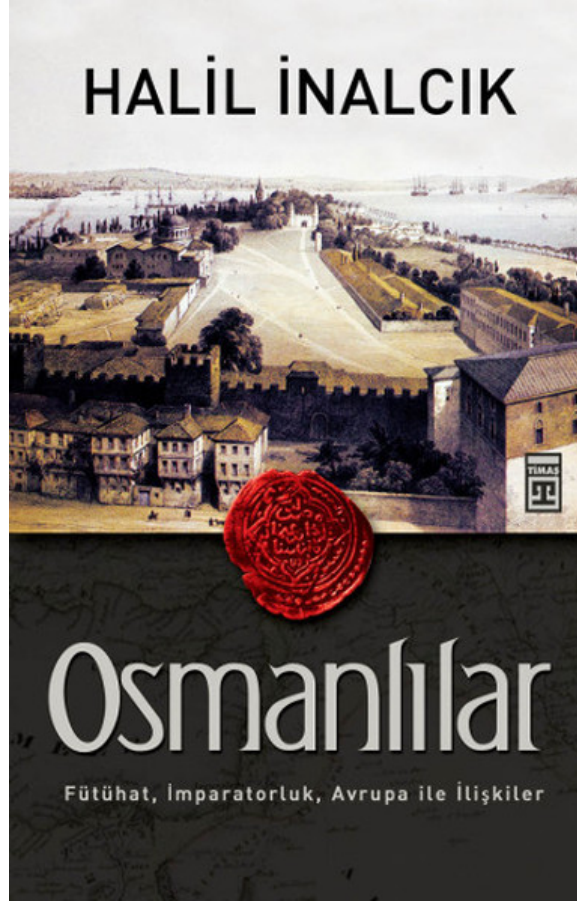
⁴ Hamilik; bir işin yapılması için ödeme yapan ve o işin ortaya atılmasında ve hayata geçirilmesinde önemli rol oynamış kişi veya kişiler için kullanılır. Bkz; age. s. 144

⁵ Yaklaşık 461'de doğan imparatorluk prensesi.

imparatorluk başkentinde finanse ettiği ve o zamana kadar ki en gösterişli dini yapı olan, Hagios Polyuktos Kilisesi'dir. İmparator İustinianos'us buna bir tavır olarak Ayasofya Kilisesi'ni, Anicia İuliana'nın meydan okumasına karşılık yaptığı söylenmektedir. (s. 159)

Kitap, hamilik meselesini taşınabilen eserler üzerinden başlatarak genişletmiş ve okuyucuya anlaşılabilir bir detaylandırma sunmuştur. Belki de tarih boyunca isimleri hiçbir zaman anılmayacak, hikayeleri bilinmeyecek bu kadınları yaptıkları bu işler sayesinde tanıyor ve Bizans'ın toplumsal kültür, önemli önceliklerini bu kadınların isimleri sayesinde fark edebiliyoruz. Bizans'ta bunun gibi hamilik faaliyetlerinin din üzerinden yürüdüğünü, toplumsal ihtiyaçların bu yönde eğilim gösterdiğini ve hamilerin sonradan bu yönleriyle anılmaları gayelerinin olduğunu anlaşılabilir. Carolyn L. Conner kitapta ismi geçen bu kadınları Bizans'ın uzun soluklu imparatorluk yaşamı içerisinde parçalara ayırarak bütüncül bir şekilde ele almayı başarabilmiştir. İsimlerini belki de hiç duymadığımız bu kadınların yaşamlarına çok farklı konum ve statü içinden derinlemesine bakabilme imkanı sağlamıştır. Kitapta da özellikle üzerinde durulduğu şekliyle, manastır yaşamı ve hristiyanlık, kadının toplumsal yaşamında dönüm noktası olmuştur. Bu noktada kadınların din yoluyla kendileri için karar verebilmeleri ve yollarına bu çerçevede devam edebilmeleri, ataerki dünya yapısı içinde kadınlara özerk bir yaşam şekli sunmuştur. Bu kitap içerisinde belki de bizi en çok etkileyecek ve düşündürecek olan şey, Bizans'ın toplumsal yapısı içerisinde kadının hızlı bir şekilde değişen konumudur. Eserde de örneklerinin gösterildiği üzere, fahişelikten azizliğe, o dönem içerisinde kötü gözle bakılan oyunculuk mesleğinden imparatoriçeliğe kadar yükselen kadınların hikayelerine tanıklık ediyoruz ve bu bize Bizans hakkında önemli fikirler sunuyor. Kitap sadece isimlerine daha kolay ulaşabileceğimiz önemli ve konum sahibi kadınları değil, sıradan yaşamları olan taşralı ve işçi kadınlara da değinmeye çalışmıştır. Yazarın, eserin son kısmında da belirttiği gibi bu kitap, tarihin ta derinlerinden ortak dertleri ve benzer hikayeleri olan bu kadınlara seslerini ve izlerini bir şekilde bize ulaştırabilme imkanı bulmuş gerçek insanlar olarak bakmak açısından son derece önemlidir. Sonuç olarak ele aldığımızda, kitap bu alanda meraklı olan okurları belli bir noktaya taşıyabilecek düzeyde, yalın, anlaşılır ve düşündürü bir dille, dikkat çekici noktalara vurgu yaparak kaleme alınmıştır. Anlatmak istediğini okuyucuya ve araştırmacıya merakını teşvik edecek bulgular ve parantezler açarak sunabilmiştir. Bizleri, Bizans'a ve Bizans'ın kadınlarına bir adım daha yaklaştırmayı başarabilmiştir.

Osmanlılar – Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler

Halil İncalcık

İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, 320 Sayfa, ISBN: 978-605-114-188-6

Yunus Emre ÖZ¹

İncelemekte olduğumuz bu eser Halil İncalcık'ın Doğu-Batı dergisi ve değişik yerlerde yayımlanan yazılarından oluşmaktadır. Kitap üç ana başlıktan teşekkül eder.

Birinci bölüm “*Batı Anadolu’da Gazi Beylikler, Bizans ve Haçlılar*” makalesiyle başlar. Makalede ilk etapta 13. yüzyıl genelinde, Anadolu’da bulunan beylikler, bu beyliklerin kendi aralarında ve Bizans ile olan münasebetleri, Batı Anadolu’da kurulan beyliklerin Venedik ve Cenevizlilerle olan mücadeleleri ve Osmanlı Devleti’nin beylikten devlete geçiş süreci kısaca anlatılır. Özellikle Aydınogulları’nın Ege’deki faaliyetleri, Bizans’ın zaman zaman bu beylikle kurdukları ittifak ve savaşlar, bu sürecin Osmanlılar açısından önemi dile getirilir. Ardından Fatih’in İstanbul’u fethi ve Batı’da yankıları aktarılmış, bu fetih haberinin bütün Avrupa’da korku ve heyecan uyandırdığı dile

¹ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü

getirilmiştir. Zira Roma’da panik baş göstermiş, papalık gemilerinin Türklerce ele geçirildiği ve Sultan’ın iki ay içinde İtalya’yı istila edeceği söylentileri yayılmıştır. İncalcık’a göre bu haberleri Venedik, Ceneviz ve Rodos kaynakları teyit eder. Fatih 1456’dan 1479’a kadar Hristiyan Avrupa’nın donanmalarına karşı sürekli mücadele halinde kalmıştır. İncalcık bu mücadelelerle ilgili “*İstanbul’un fethinden sonra Haçlı fikri yeni bir içerik kazanmıştır. Bu tarihten itibaren Hristiyan Batı, Haçlı seferlerini Batı Hristiyan dünyasını korumak için bir savunma şeklinde algılayacaktır.*” ifadelerini kullanır. Makalenin devamı Hayreddin’in 1543-1544 seferine kadar, Osmanlılar ile Avrupa devletlerinin arasında cereyan eden mücadeleleri konu alır.

İkinci makale “*Osmanlı Devleti’nde Uc (Serhad)lar*”da müellif, Batı Uc’unda gazi beyliklerin ve bu arada Osmanlı Beyliği’nin doğuşunu bir bütün olarak ele alır. Osmanlı Uc Beyliği’nin Balkanlar’da yayılışından ve bu geleneğin devamı olarak nitelendirilen Akıncılar’dan bahseder. Bosna Ucu ve gelişimi, ardından da Kapetanlar dönemini anlatır.

Birinci Bölümün üçüncü makalesi Osmanlı Devleti’nin fetih yöntemlerini konu edinmiştir. İncalcık, Osmanlı fetihlerinde neredeyse sistemli olarak iki farklı safha olduğunu vurguluyor. “*Osmanlılar ilk olarak, komşu devletler üzerinde bir çeşit üst-hükümdarlık (süzerenlik) tesis etmeye çabalamışlardır. Daha sonra yerli hanedanları tasfiye ederek, bu ülkeleri doğrudan denetlemeye çalışmışlardır*” diyerek bu safhaları açıklıyor. Devamında ise Osmanlı Devleti’nin, özellikle ilk Balkan fetihlerinin ardından, bölgedeki popülasyonun düzenlenmesi için izledikleri politikalar hakkında malumat veriliyor.

Kitabın üçüncü makalesi “*Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Problemi*”, 1300’lerde Bizans-Selçuklu sınırında ortaya çıkmış olan Osmanlı Beyliği’nin nasıl olup da bir dünya imparatorluğu haline gelmiş ve bu imparatorluğu altı yüz yıl ayakta tutan yapısal ve tarihsel faktörler nelerdir sorularına cevap arıyor.

İncalcık’a göre gazâyı, Osmanlı toplumunda başından beri, sosyal örgütlenme ve siyasi dinamizmin temel kuralı ve devletin kuruluşunda temel faktör olarak göz önünde tutmak zorundayız. Bu bölümde, özellikle ilk dönem askeri faaliyetler, İncalcık’ın konu aldığı hususlardır.

Dördüncü makale olan “*Osmanlı Sultanlarının Unvanları ve Egemenlik Kavramı*” makalesi Osmanlı sultanlarının çeşitli dönemlerde kullandıkları unvanlar üzerinedir. Müellif burada, han, sultan ve padişah unvanları üzerinde durur ve bu unsurların sırasıyla Orta Asya Türk devleti, İslam devleti ve İranî devlet geleneğini yansıttığını ifade eder.

Ardından gelen makalede, Osmanlı’da adaletin işleyişinden ve reayanın hükümdara doğrudan şikayet hakkından bahsedilir. Bunun üzerine özellikle arşivlerden çıkarılan örnekler sunulur ve makalenin son kısmında vesikalarla desteklenir.

Bir diğerk makalede İnalçık, 15. yy.'da yaşamış Derviş Otman Baba ve onun üzerinden, Anadolu'da hakim olan Abdal geleneği üzerine mülâhazalarda bulunur. Aynı zamanda anılan dönemde Fatih Sultan Mehmed'in bu zevatla olan ilişkisi üzerine durulur.

Kitabın sekizinci makalesi “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği*” dir. Burada yazar, kölelerin askerlikte, ticarete, el sanatlarında ve tarımda hangi mahiyetlerle kullanıldığı üzerinde durur. Bu durum makaleye konulan, dönemin resmini çizen tablolarla da daha anlaşılır hale getirilmiştir.

Ardından Galata üzerine, çok kısa bir metin yer almaktadır. Galata'nın Osmanlı tarihindeki serencamına dairdir.

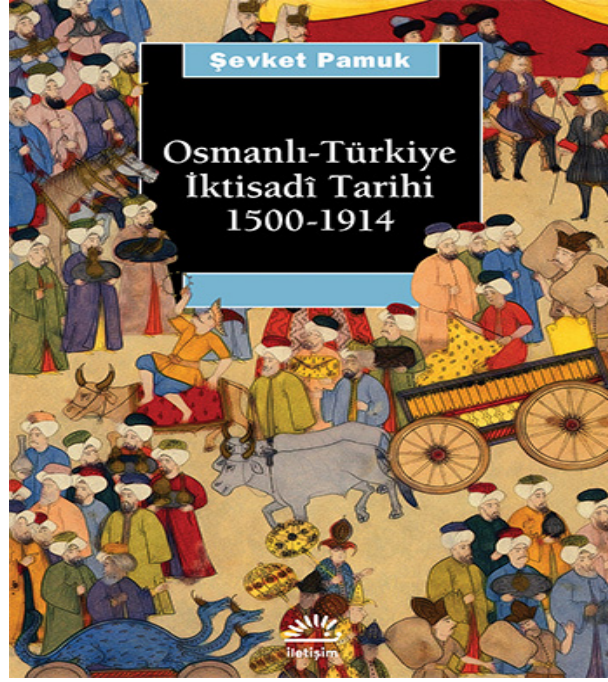
“*Rumeli Genel Bir Bakış*” başlığı altındaki onuncu makale, Rumeli'nin tarih boyunca, Doğu ve Batı kaynaklarında nasıl isimlendirildiğinin belirtilmesiyle başlar. İlk fetihlerle birlikte Rumeli'nin bir Osmanlı diyarı haline gelmesi, devletin tarihi boyunca Rumeli'de meydana gelen siyasi, sosyal ve askeri gelişmeler, Osmanlılar için bu toprakların ehemmiyeti ve son dönem elden çıkışı konu alınır.

Bu makalenin ardından kitabın üçüncü bölümü başlar. Üçüncü bölümün ilk makalesinde, tarihte Türkiye'nin komşularıyla ve bugün, yazarın ifadesiyle kader birliği yapmaya hazırlandığı Avrupa ile ilişkileri konusunda, stratejik koşullar ve gelişmeler üzerinde genel bir tablo çizilmeye çalışılır. İnalçık bunu yaparken meseleye tarihsel bir perspektifle yaklaşır ve Kanuni döneminden bu yana Avrupa ve Türklerin birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerine karşı zihinsel yaklaşımları üzerine tahlillerde bulunur. Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki münasebetler tartışılır ve problemler irdelenir.

Kültür etkileşimi meselesi üzerinden devam eden Halil İnalçık, Osmanlı'nın, tarihi boyunca geçirdiği kültürel evreler ve farklılıklar üzerinde durur. Halk kültürü ve seçkinlerin kültürü karşılaştırır. Toplum ve kültürün karşılıklı ilişkisini tartışır. Bunu yaparken Emile Durkheim, Ziya Gökalp, Peter Burke gibi bu meselelerde kalem sallamış mütefekkilere atflarda bulunur.

Kitabın son makalesi “*Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret*”, ticari ilişkiler özelinde Osmanlı ile Avrupa devletleri arasındaki münasebetleri konu edinir. Büyük coğrafi keşiflerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri, Avrupa devletlerine verilen imtiyazlar, Batılı tüccarların Osmanlı topraklarında gerçekleştirdiği ticari faaliyetler etraflıca anlatılır. Burada sunulan verileri anlamak ziyadesiyle önemlidir zira Osmanlı-Avrupa ilişkileri arasındaki güç dengeleri, ticari faaliyetlerin mahiyetine ve gelişimine göre şekillenmiştir. Kitap bu makaleyle nihayete erer.

Kitap hususunda genel bir değerlendirme yapacak olursak, Osmanlı Devleti'nin tarih içersinde siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal bağlamda geçirdiği evreleri anlamak ve Osmanlı Devleti'nin temel karakteristik yapısını idrak edebilmek için rahatlıkla başvurulabilecek bir eser hüviyetini taşımaktadır. İncelenen husular geniş bir kaynak taraması sonucu tartışılmış, yararlanılan belgeler okuyucuya sunulmuştur. Bu ise eserin güvenilirliğini arttıran bir nitelik olma özelliğini taşımaktadır. Lakin eser bütüncül bir bağlamda, ahenk içersinde ilerlemez zira içersinde yer alan makaleler, ayrı zamanlarda ayrı platformlarda sunulan makalelerden oluşmaktadır.

Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914

Şevket Pamuk

İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, 242 Sayfa, ISBN: 9789750503559

Ubeydullah SEVİM²

Osmanlı Devleti, 600 yıl boyunca oldukça geniş bir coğrafyada siyasi hakimiyetini tesis etmiş bir devlettir. Bu kadar uzun bir dönem boyunca hakim olmuş bir devletin tarihini incelemek oldukça geniş çalışmaları iktiza ettirir. Nitekim bu konuda devletin siyasi tarihi, iktisat tarihi ve düşünce tarihi alanlarında pek çok çalışmalar telif edilmiştir. Bu yazıda incelemeğe çalıştığımız kitap ise, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Şevket Pamuk'un "*Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*" isimli çalışmasıdır. Mezkûr kitap; "*Giriş*", "*16. Yüzyılda Toplum, Ekonomi ve Devlet*", "*16. Yüzyılın İkinci Yarısında Dış Dinamikler ve Osmanlı Ekonomisi*", "*17. ve 18. Yüzyıllar: İktisadî gerileme mi?*" ve "*Küreselleşme Çağında Dünya Ekonomisine Açılış*" başlıkları ile beş bölümden müteşekkildir.

Birinci bölümde Pamuk, genel olarak tarihin ne olduğunu, tarihçilik mesleğinin nasıl yapıldığını ve iktisadî tarihin farkını ekonomi ve maliye üzerinden açıklayıcı bir giriş yapmıştır. Buna ek olarak Türkiye'deki genel Osmanlı tarihine yönelik muhafazakar-milliyetçi tarih telakkisine işaret etmektedir. Bu telakkiye göre Osmanlılar, Allah kelamını yüceltmek için Müslüman olmayanlara karşı

² Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü

bir savaşa girerek böyle bir devleti tesis edebildiler. Pamuk'a göre bu yorum yetersiz ve eksiktir. Ona göre üç farklı unsur daha vardır ki göz önünde bulundurulması gerekir: Anadolu'ya artan Türk göçleri, Osmanlı-Bizans ilişkisi ve Osmanlı'nın Balkanlar'a yayılması. Pamuk'un ileri sürdüğü bu farklı tarihsel perspektif, yeni ve özgün bir tarihsel bakış açısıdır.

Genel olarak ikinci bölümde ise Osmanlı'nın 16.yüzyıldaki iktisadî vechesine dair genel bir anlatım vardır. Müellif bu kısımda ilk olarak, ekonomi-maliye ayrımını okuyucuya tasrih ederek, nasıl bir kavramsal zeminde çalışmasını gerçekleştirmeğe çalıştığını açıklar. Bu bağlamda Pamuk, maliyenin gelir-gider dengesi ile ilgili olduğunu, ekonominin ise üretim, tüketim, değişim, bölüşüm ve birikim gibi faaliyetlere taalluk ettiğini ileri sürer. Aynı zamanda Osmanlı'daki tarımsal faaliyetler ve tımar sistemi ile ilgili geniş bilgiler verir. Tımar sisteminin nasıl işlediği, bu süreçte yerel faktörlerin nasıl rol oynadığı gibi konular hakkında açıklamalar yapar. Buna ek olarak, şehirdeki ticari hayat, bu ticari hayatla ilgili olarak ortaya çıkan kredi sistemlerini ve lonca sistemini tarihsel süreci içerisinde ele alır. Pamuk bu kısımda Avrupa'daki feodal sistem ile tımar sistemini karşılaştırır. Ona göre feodal beylerin sahip olduğu yargı yetkisinin Osmanlı'da vaki olmadığını; aksine Osmanlı'da merkezden görevlendirilen kadıların yargılama süreçlerinde memur olduklarını belirtir.

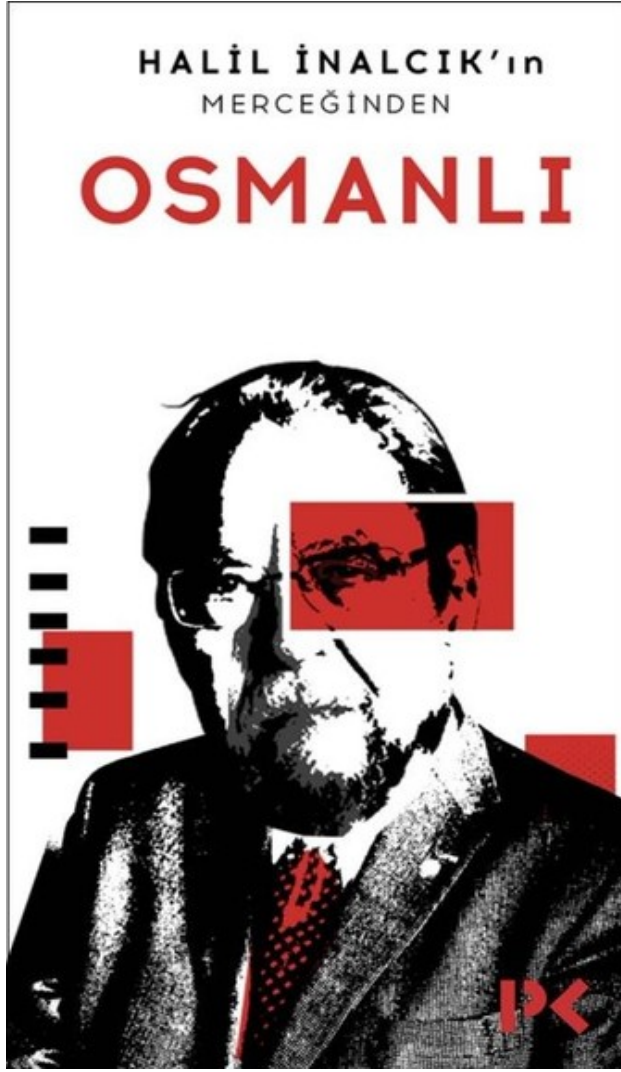
Kitabın üçüncü bölümü ağırlıklı olarak Avrupa'da neşv ü nema bulan kapital sistemin incelenmesine tahsis edilmiştir. Bu süreçte Akdeniz havzasının önemi, Avrupa'lı devletlerin deniz aşırı ticaret ile elde ettiği gelirler ile dünya ticaretinde temayüz etmesinin önemini vurgular. Müellife göre bu sürecin en önemli etkisi, 16.yüzyıl boyunca nüfus ve üretimin artması ve buna ek olarak uzun mesafeli ticaretin artarak para kullanımının yaygınlaşmasıdır. Pamuk, akdeniz tarihi üzerine önemli çalışmaları olan ve Annales Ekolü'nün önemli temsilcisi Braudel'den iktibas yaparak, kendi tezini tahkim eder. Ayrıca bu kısımda, yeni dünyadan artan gümüş ve altın ithali ile Avrupa devletlerinin iktisaden gelişiminin farklı bir yönüne vurgu yapar. Müellifin de sık sık belirttiği gibi bu gümüş ve altın ithali, dünya genelindeki fiyat sarsıntılarına sebep olmuştur ve Osmanlı'da bundan etkilenmiştir.

17. ve 18.yüzyıllardaki iktisadî gerilemeyi tartışan dördüncü bölümde ise Avrupa'daki 17.yüzyıldaki ekonomik durağanlaşmağı temel alarak bir dönem okuması yapılmıştır. Bu kısımda Pamuk, mezkûr ekonomik buhranın sebeplerini açıklarken Hobsbawm'dan iktibas yaparak, kapitalizmin 16.yüzyılda ihtiyaç duyduğu kadar tekamül edemediğini vurgular. Ayrıca bu kısımda Osmanlı'daki yerel beylerin (ayanlar) ortaya çıkış süreci ele alınmıştır. Geleneksel vergi toplama sistemi olan tımarlı sipahilerin tedricen terk edilip yerine iltizam sisteminin getirilmesi, Avrupa ile yapılan ve yıllarca süren savaşların ekonomi üzerindeki tahrip edici etkilerini, geleneksel Osmanlı düzeninin bozulmasındaki temel etkenler olarak görür.

Beşinci ve son bölüm ise Osmanlı ekonomik sisteminin küresel kapitalizme entegre olma sürecini, Avrupa ile olan siyasi ve ekonomik ilişkileri üzerinden açıklanır. Avrupa'daki Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi, feodal düzenin yok olması ve tarımsal faaliyetlerin yerini fabrikalara bırakmasıyla kapitalizm egemen ekonomik düzen haline gelir ve bu kapitalist sistem merkezden çevreye doğru

yayılarak kendi dışında kalan bölgelerin de geçerli ekonomik sistemi olmağa çalışır. Nitekim Osmanlı'nın mezkûr sisteme entegre olma şekli bu şekilde vuku bulmuştur. Pamuk, Osmanlı'da gerçekleşen modernleşme hareketlerini açıklayarak ekonomide de bu sürecin bir parçası olarak merkezileşme olduğunu öne sürer. Bilhassa 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın imzalanması ile Osmanlı'nın kapital ekonomiye girişi gerçekleşmiştir. Buna binaen imparatorluktaki esnaf ve zanaatkar sınıf ağır bir darbe almıştır ve yerel tezgahlar kapanmağa yüz tutmuştur. Bu antlaşma aynı zamanda, Müslüman olmayan tüccarlara Müslümanlara nispetle daha geniş haklar veriyordu ve böylece ticari hayatta gayri-Müslimlerin hakim konuma gelmesine hizmet ediyordu. Fakat şurası unutulmaması gereken bir husus ki Osmanlı, kuruluşundan itibaren imtiyazları Avrupalı tüccarlara tanımıştır. Bunun sebebi ise Osmanlı'nın ihtiyaç duyduğu malları ithalat yolu ile ülkeye sokarak eskikliği kapatma arzusu idi.

Sonuç olarak incelemeğe çalıştığımız kitap, Osmanlı'nın 400 yıllık iktisadî tarihini geniş bir perspektifden ele almıştır. Kitap kendi kavramsallaştırması, ekonomi-maliye ayrımı, alternatif tarih okumaları teklifleri ile alanında telif olunmuş kitaplardan farklı bir konuma yerleşir. Müellif ayrıca alanında temayüz etmiş tarihçilerden de iktibaslar yaparak anlatımını zenginleştirmiştir. Çok geniş bir coğrafyada hakimiyet tesis etmiş bir devletin iktisadî vechesini araştırmak, gayet tabi olarak, yoğun bir arşiv araştırması ve karşılaştırmalı bir perspektif ile mümkündür. Şevket Pamuk, bahsettiğim bu iki yöntemi oldukça profesyonel ve dakik bir tarihçilik örneği ile gerçekleştirebilmiştir.

Halil İnalcık'ın Merceğinden Osmanlı

Halil İnalcık

İstanbul, 2017, Profil Kitap Yayıncılık, 131 sayfa, ISBN: 978-975-996-926-4

Samet AKPINAR *

Hem dünya da hem Türkiye’de önemli bir tarihçi olarak görünen Halil İnalcık’ın Osmanlı tarihine kısa bir bakışla nasıl baktığını anlamak için kitabı okumak gerektiğini düşündüm. Kitapta kendisinin yaptığı röportajlar, konuşmalar ve dergilerde çıkan yazılarının derlenmiş hali bulunmaktadır. Kitap, ilk olarak İlber Ortaylı’nın Halil İnalcık ile yaptığı söyleşiyle başlıyor. İnalcık Patrimonyal devlet yani ataerkil bir yönetimin olduğu babadan oğula geçen bir sistemin Anadolu’daki beyliklerde olduğunu söyler. Hatta bundan dolayı beyliklerin kurucularının ismini aldığını söyler. İnalcığa göre beylikler döneminde sınırdaki Türk beyliklerinin kutsal amaç olarak gördükleri şey İznik’in alınmasıdır.

---

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, sametakpinar01@gmail.com

Osmanlı beyliğinde o dönemin önemli Babai dervişlerinden olan Edebalı Osman'a Tanrı'dan bir nevi yetki vermiştir. İncalcık Tanrı'nın dünya egemenliğini Osmanlı hanedanına bağışladığı şeklindeki rüya motifini sonradan eklenmiş bir hikaye olduğunu söyler. İncalcık Osman bey ve sonraki sultanlarının Vefaiyye şeyhleriyle aralarının iyi olduğunu söyler. Osman Gazi'nin ilk amacının Söğüt sonra ise Karacahisarın fethi olduğunu söyler. İncalcık Osmanlıların bir yeri zorla fethedilmeden önce üç kez teslim önerisinde bulunduğunu kabul edilirse aman verdiklerini ve bunların "aman-name" veya "ahd-name" denen güvenceler olduğunu söyler. İncalcık Osman'ın bağımsız beyliğini Türk-İslam saltanatı gibi teşkilatlandırma işine girdiğini söyler. Menakıbnâme'de egemenliğini Tanrı'dan aldığına inanılan karizmatik bir lider anlayışı vardır. Çoğu kez önemli bir zafer Tanrı desteğinin açıkça bir göstergesi olarak kabul edilir. İncalcık Osman ve diğer uç beylerinin Moğol kontrolünün zayıflamasıyla beraber Bizans şehirlerine karşı saldırıya geçtiğini söyler. İncalcık Osman Bey'in 1324'de öldüğünde devletin şehirleri, ordusu ve bürokratik yapısı olan bir devletçik haline geldiğini söyler. İncalcık Orhan Gazi'nin babasından beyliği itirazsız aldığını söyler. İncalcık tarihin zaman ve mekanı olan hakikatleri incelediğini bununda belgeler ile yapıldığını söyler. İncalcık Osmanlı ve Bizans arasındaki ilişkiyi şöyle anlatıyor. "Fatih, İstanbul'u fethedince kendisini eski Roma İmparatorları konumunda görüyor." Ayrıca Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra Bizans hanedanlarının üzerine yürüdüğünü ve onları ele geçirdiğini söyler. İtalya'nın güneyindeki Otranto'ya yaptığı seferden bahseder. Fatih'in Roma'yı fethetmek istediğini söyler. İncalcık Yeniçerilerin Bektaşî tarikatını kendi tarikatları olarak benimsediğini söyler.

İncalcık Gazeteci Burak Artuner ile yaptığı söyleşide Osmanlı'nın kuruluşu ile ilgili olarak Yalova'da kurulduğunu söylemiştir. Eski tarihçilerin birisinin anlattığı olayı doğru olup olmadığına bakarak kitaplara koyduklarını söyler. Bunun temelinde yatan şeyin "Müslüman yalan söylemez." inancı olduğunu söyler. Osmanlı'nın kuruluşundaki anlatılan rüyanın 15. Yüzyılda Aşıkpaşazade'nin gerçek bir olaymış gibi yazmasını örnek gösterir. İncalcık Osmanlıların kuruluş tarihini 1299 yerine 1302 olarak esas alır. 27 Temmuz 1302'de gerçekleşen Bapheus savaşı Osmanlıların Bizans'a karşı aldığı ilk büyük zaferdir. Bu savaş Bizans kaynaklarında büyük bir zafer olarak geçer.

İncalcık Kürt Meselesi ile ilgili Osmanlıların doğuda ki aşiretlerin yapılarını bozmadan devlete bağlılıklarını sağlamış olduğunu söylüyordu. Ayrıca Osmanlı'da Kürtlerin sınırlı bir bölgede yaşadığını söylüyordu. Osmanlı'da Kürtlerin en önemli geçim kaynağı olarak hayvancılığı kullandığını Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'a gittiklerini söyler. İncalcık, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bu sorun ile ilgili olarak 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Milli Birlik Komitesi kurulduğunu, komitenin oradaki valileri ve tarihi araştırma yapanları toplantıya çağırdığını, Kürt sorununun orada konuşulduğunu söyler. Kendisinin orada olduğunu, toprak meselesi üzerine konuştuğunu ve aşiret yapısının önemini vurguladığını söyler. Ayrıca sosyal, ekonomik ve kültürel konularda araştırma yapılması gerektiğini bunun içinde Doğu Anadolu veya Kürdoloji Enstitüsü kurulması gerektiğini söyler. Bütün bu fikirlerinin meclis kendisini feshedince ortadan kalktığını söyler. Kendi fikirleri

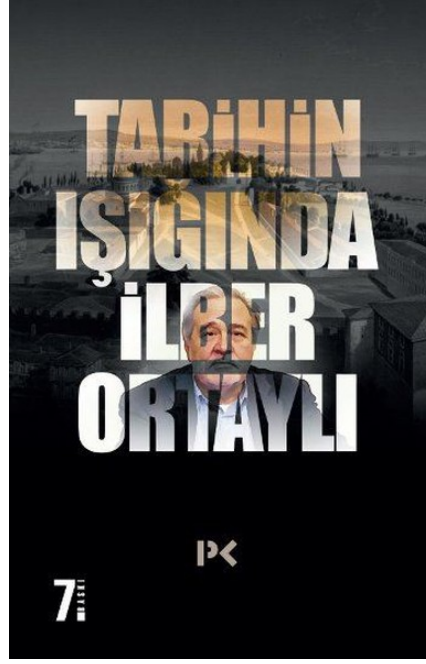
orada kabul edilmiş olsaydı yarım asır önceden önlem alınabileceğini söylüyor. İnalçık, Osmanlıların bir İslam devleti olduğunu, gazayı bir devlet ideolojisi olarak benimsediğini söyler. Örnek olarak ‘‘ABD, demokrasi ideolojisiyle emperyalizm peşindeyse, Osmanlılar gaza temsilciliği ile siyasi üstünlük peşindedir.’’der. İnalçık Osmanlı’nın milletleri koruyan özellikle köylü kitlelerini koruyan rejim olduğunu söyler. Bu sistem sayesinde Balkanlar’da ki milletleri 20. yüzyıla kadar taşımıştır. İnalçık Osmanlıların merkeziyetçi bürokratik sistemini Çin ve Hint devletlerine benzetmektedir. İnalçık Osmanlı’nın tarım konusunda arazilerin hiçbir şekilde boş kalmaması için uğraştığını söyler. İnalçık Osmanlıların hukuk konusunda iki yorumun olduğunu söyler. Türk-İslam devletlerinde bir tek hukukun olduğunu bununda Şeriat Hukuku olduğunu söyler. Bu anlayışta tüm kurallar Tanrı buyruğu olarak görülmektedir. Şeriatın uygulanması için mutlak otoriteye ihtiyaç olduğunu söyler. İnalçık, Osmanlı’da II.Mehmet’in İstanbul’u alıp imparatorluğu kurunca, Türk geleneğine dayalı bir devlet kanunnamesi koydu. Bu kanunname Şeriat’a dayandırılmaz, II.Mehmet ‘‘benim kanunumdur,’’ diye açıklar. Devlet kanunu fikri Orta Asya’dan gelmiştir. İnalçık Osmanlıların Balkanlardaki halklara taviz verdiğini ve özellikle vergi konusunda yapıldığını söyler. Şeriat öncesi *istimalet* uygulandığını söyler. Diğer hukuk yorumu ise Osmanlıların Şeriat’a karşı olmadan dünya ve devlet işleri için oluşturduğu Örfi devlet hukukudur.

İnalçık günümüzde İslam ile terörün bağdaştırılması konusunda ise El-Kaide örgütünü örnek veriyor. Bu tarz örgütlerin Vahhabilerin Tevhid prensibini esas aldıklarını ve İslam’daki gaza anlayışını diğer anlayışların üzerine koyduklarını söyler. Hasan Sabbah’ı terör anlayışı ile anlatmak bazı farklılıklardan dolayı bana mantıklı gelmiyor. Kendisinin öğretilerine ve yaptıklarına baktığımda masum insanlar üzerinde herhangi bir saldırganlığını göremiyorum. Genellikle Sünni İslam devlet adamlarına yaptırdığı suikastlar nedeniyle özellikle Sünni İslam Dünyası’nda iyi anılmadığını görüyorum. Kendisinin öğretilerinin o dönemdeki fıkıh anlayışlarına göre aşırı olması, kurduğu devletin siyasi olarak yalnızlaşmasına sebep olmuştur. Uyguladığı suikastler bir nevi tarikatının yaşam mücadelesidir. Kullandığı yöntem İslam tarihinde hatta dünya tarihinde bir ilktir. Yaptıklarını günümüzdeki terör anlayışlarına benzetmek bazı farklılıklardan dolayı bana mantıklı gelmiyor. Anakronizm yapmamak gerektiğini düşünüyorum.

İnalçık Atatürk’ü tarihi İslam’da önemli bir figür olarak görür. Buna sebep olarak eğer Atatürk çıkmasaydı Batı Anadolu’da Yunanistan ve Rumlar, Doğuda ise Ermenilerin olacağını söyler. Anadolu halkı ‘Milli önder bizim dinimizi, şerefimizi kurtardı.’ gözüyle bakıyordu. Hatta ‘Halaskar’ yani kurtarıcı olarak görüyorlardı. Türklerin Anadolu’daki durumu ile ilgili Lord Curzon, Lozan’da ‘‘Türkler, göçebelik, harpten ve öldürmekten başka bir şey bilmezler; bunları Anadolu’dan atmak lazım.’’ diyordu. İnalçık Osmanlı’da insan haklarının varlığından söz edilmediğini ve bunun saçma şeyler olduğunu söyler. Ayrıca Avrupa Tarihi’nin iyi bir şekilde anlaşılması için Osmanlı Tarihi’nin bilinmesi gerektiğini söyler. Protestanlığın Avrupa’da Osmanlılarının katkısıyla yayılmasını örnek gösterir. İnalçık Batılılaşma anlamında Osmanlılarda ilk aktörün Katip Çelebi olduğunu söyler. Katip

Çelebi'nin özellikle Türk ilmine ve siyasete katkısının yeterince değerinin bilinmediğini söyler. Devletin büyük sıkıntılar içinde olduğu 17. Yüzyılın ilk yarım asrında, önemli biri olduğunu ve bir çok durumda yer aldığını için olayları analiz ettiğini söyler. Katip Çelebi, devletin bazı konularda batıdan geride kaldığını ve bunların düzeltilmesi gerektiğini söyler. Coğrafya ilminin önemini vurgular.

Halil İnalçık 'Eğer biz Osmanlı Arşivleri'ni kullanılır duruma getirirsek bir kültür imparatorluğu kurmuş oluruz.' der. Okuduğum bu kitap ile tarihçiler arasında adı önemli bir yerde olan Halil İnalçığı daha yakından tanımış oldum. Özellikle tarafsız bir şekilde yaptığı konuşmalar, bazı konularda yaptığı tenkitler ve Türk tarihine yapmış olduğu katkılar önemliydi. Okurken hiçbir şekilde sıkılmadığım kısa ve öz olan bu kitabı Osmanlılar hakkında genel bir fikir almak isteyen herkese tavsiye ediyorum.

Tarihin Işığında

İlber Ortaylı

İstanbul, Profil Kitap Yayınları, 7. Baskı 2017, 231 Sayfa, ISBN:978-975-996-187-9.

Mevlüt KAYA*

Tarihi sadece ülkelerin siyasi geçmişleri olarak görmeyen İlber Ortaylı, Türkiye'nin ve dünyanın toplumsal tarihini aydınlatırken, tarihi verilerle birlikte ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, askeri, hukuki ve edebi verilerden de yeterli derecede yararlanılması gerektiğini kabul etmektedir.

Ortaylı'nın "*Tarihin Işığında*" adlı eseri "*Röportajlar*" ve "*Makaleler*" olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, tamamı Ortaylı'nın daha önce farklı yayın organlarına vermiş olduğu röportajlardan oluşan 6 ayrı bölüm, ikinci kısımda ise bazı dergi ve gazetelerde yayınlanmış bazı makalelerinden oluşan 19 bölüm bulunmaktadır.

Türkiye'de "*halka tarihi sevdiren adam*" olarak bilinen Ortaylı, Doğu ve Batı kültürünün mukayesesini, toplumun her kesiminin anlayabileceği bir dille anlatmaktadır. Eserin genel olarak anlaşılabilirlik düzeyinin yüksek olması Ortaylı'nın bu özelliğine endekslidir.

Eserin "*Röportajlar*" adlı ilk kısmının 1. bölümünde (s. 13-27) "*Osmanlı ve Roma*" başlığı altında, alışılmışın dışında cümleler kuran Ortaylı, Osmanlı'ya yönelik Türkiye'de yaygın olan bazı iddiaları akılcı cevaplarıyla çürütmektedir:

---

* Okutman, GRÜ Eynesil Kamil Nalbant Meslek Yüksekokulu, mevlut.kaya@giresun.edu.tr

“Osmanlı'nın yüksek kültürünü reddederek özgün ve yeni bir kültür yaratamazsınız... Osmanlı padişahları, yıllarca, haremde cariyelerle gönül eğleyerek mi günlerini geçirdiler? Şayet öyleyse, bu devlet 600 yıl nasıl yaşadı? Öyle değilse bu fikir bizim kafamıza kimler tarafından niçin sokuldu?”

Eserin 2. bölümünde “Batıda kitlelerin gittikçe basitleştirilip bayağılaştırıldığını” dile getiren Ortaylı burada, siyaset bir kenara bırakıldığında Türkiye'nin bugüne kadarki en büyük sorununun “çevre sorunu” olduğunu; enerji kaynaklarını geliştirmeye çalışırken çevreyi çok tahrip ettiğini ifade etmiştir (s. 31-36).

“Yıkılmadık Ama Tadımız Kaçtı” başlıklı 3. bölümde ise Ortaylı, “Türkiye'nin yaşamak için girmek zorunda olduğu ittifaklar vardır” diyerek 1940'lardaki İnönü dönemini “içine kapalılık” yönüyle eleştirmiştir (s. 39-45).

4. Bölümde (s. 49-57) Osmanlı mirasını reddetmenin temelinde tarih bilmezliğin yattığını, 5. bölümde “Türkiye” adını hâkim etnik grubun kendisinin değil, yabancıların verdiğini ve “Türkiyeli” tabirinin mantıkla bağdaşmadığını ifade etmiştir (s. 61-64). 6. Bölümde ise “Osmanlı Dış Politikası” başlığı altında, coğrafya itibarıyla bir “Balkan İmparatorluğu” olarak kurulmuş Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasına giren ikinci İslam kuvveti olduğunun altını çizmiştir (s. 67-83).

Eserin “Makaleler” adlı ikinci kısmının ilk bölümünde “Küçük Burjuvacıklar” başlığı altında, Türkiye’de “burjuva” tabir edilen kitleyi; okumayan, toplumun ve kendisinin farkında olmayan, gayriobjektif, “hiçbir uğraş vermeden pembe hayalleri olan bir yığın” olarak değerlendirmiş ve eleştirmiştir (s. 89-91). 2. Bölümde, merhum dostu araştırmacı-yazar Nesim Benbanaste’i ve onun araştırmacı kişiliğini anlatarak konuya giren Ortaylı, toplumun tarih bilgisinin yetersizliğini, tarihin toplumsal işlevini ve toplum için gerekliliğini vurgulamıştır (s. 95-96).

3. Bölümde tarihi İstanbul evlerini ve şehir tarihi açısından bu meskenlerin önemini vurgulayan Ortaylı, tarih boyunca yangın ve yıkımlara maruz kalan ahşap yapıları anlatmıştır. Ayrıca Tarlabası, Dolaptepe, Maçka caddesi ve Üsküdar gibi önemli yerleşim yerlerine de değinmiştir (s. 99-104).

İkinci kısmın 4. Bölümünde “Ermeni soykırımı” iddialarına açık bir şekilde, tarihi verilere ve tarihin mantığına uygun cevaplar vermektedir: “1915 Ermeni Tehciri, ihtimal dâhilindeki bir isyana karşı düşünülmüş bir tedbir değildir. 1915'teki zorunlu göç kararı, fiilen ortaya çıkan isyan ve düşman ordusuyla işbirliğine karşı alınan ve günün şartları içinde kaçınılmaz olan bir karardır.” (s. 107).

Ortaylı, “soykırım” (genocide) kavramının da üzerinde durmuş, bunun İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da Ermeni olayları için sıkça kullanıldığına dikkat çekmiştir. Ortaylı'ya göre bu durumun nedeni şudur: “Yahudi soykırımının ağır suçluluğunu taşıyan Alman-Fransız çevreleri ve Macarlar gibi kavimler, özgün suçlarını yayıp paylaşacak tarihi ortaklar arıyorlar” (s. 111-115).

5. Bölümde Sarıkamış Harekâtı'nı anlatan Ortaylı, harekâtı “strateji yanlışı ve politika faciası” olarak değerlendirmiştir (s. 119-121). 6. Bölümde “Latife Uşaklıgil Hanım'ın Mektupları” başlığı altında, mektupların tarihi aydınlatmada çok önemli veriler olduğunu belirtmiştir. Türkiye'deki “edebiyat ve

bilhassa devlet adamlarının hatıratı ise özellikle samimiyetsizdir” diyen Ortaylı mektuplar içinse şöyle demektedir: *“Hiç kuşkusuz, sadece muhatabına hitap eden mektuplar daha samimidir; çünkü kitleyi hedefleyerek kaleme alınmamıştır...”* (s. 125-128).

Eserin 7. bölümünde Türkiye’de göç hareketlerini tarihsel ve toplumsal perspektifle değerlendiren Ortaylı, tarım sektöründen uzaklaşmanın getireceği zararları anlatmaya çalışmakta ve bu duruma karşı önlem alınmasını önermektedir. Ortaylı’nın konuya dair verdiği örneklerden biri şöyledir: *“Köylerin çözülüp şehirlere yığılmasını Britanya Adası çok pahalıya ödedi...”* (s. 131-134).

8. Bölümde *“Ağustos Ayının Tarihi Önemi”* başlığıyla, Türk tarihinde Ağustos ayına tesadüf eden savaşları ve dönüm noktası sayılabilecek önemli gelişmeleri özetlemiştir (s. 137-140). 9. Bölümde ise *“Din ve Devlet”* konusunu işleyen Ortaylı, yaygın kabul gören bazı fikirlere karşı bir tespitte bulunmuş, daha sonra konuyu açmıştır: *“Dünyada hiçbir doğru dürüst devlet yoktur ki dini kontrol etmesin. Bunun demokratik gelişmemişlik düzeyiyle de ilgisi yoktur. Büyük dinlerin yapısı ve ananesi böyledir...”* (s. 143-146).

10. Bölümde *“Katolik inancının kan kaybettiğini”* ve yakın zamanlara dek Katolik tarih anlayışı Avrupa dünyasının zihnini meşgul etmiş olsa da şimdi ona tepki mahiyetinde fikirlerin revaçta olduğunu bildirmiştir (s. 149-153).

11. Bölümde, birbirinin devamı olan, *“İstanbul Geçmişte Nasıl Yönetilirdi?”* başlıklı iki ayrı yazı yer almaktadır. Ortaylı bu bölümde, şehrin hem Bizans hem de Osmanlı dönemlerinde benzer bir teşkilatlanma ile yönetildiği, bu iki devletin memurlarının halef selef gibi olduklarını belirtmiştir. Ayrıca şehirde görev yapan kadıların geniş sorumluluk alanlarına değinmiş, bilinenden daha fazla görevi olduğuna dikkat çekmiştir (s. 157-163).

12. Bölümde iki ayrı başlık altında *“Osmanlı Padişahı (1-2)”* ele alınmıştır. Ortaylı burada, padişahların birçok meslek ve meziyetlerini, hanedanın evlenme gelenekleri, sultan ve halifelik unvanını, veraset sistemini değerlendirmiştir (s. 167-174).

Eserin 13. bölümünde Kurtuluş Savaşı’nı nihai hedefine ulaştıran İzmir’in kurtuluş günü (9 Eylül 1922) ele alınmış, Türk zaferi *“silinmez olarak yakın tarihe kazındı”* şeklinde değerlendirilmiştir (s. 177-180).

14. Bölümde *“Laikliğe Giden Anayasal Süreç”* başlığıyla 1921, 1924 Anayasaları ele alınmıştır. Ortaylı’ya göre, 1937’deki yasa değişikliğiyle anayasaya laikliğin hüküm olarak girmesinden önce laiklik nitelik olarak edinilmişti: *“... 1926’da İsviçre menşeli Medeni Kanun’un kabulü ile somutlaşan rejim; 1928 yılında ilk önce telaffuz edilmese de laik niteliğini edindi.”* (s. 183-187).

15. bölüm, *“Türkiye’de Vatandaşlık Kültürü”* adlı, birbirinin devamı olan üç başlıktan oluşmaktadır. Ortaylı’nın belirttiğine göre; Tanzimat’tan sonra Türkiye’de ve diğer İslam ülkelerinde gerçekleşen batılılaşma hareketleri, Batı’dan alınan idari ve ceza hukukları, mahkeme sisteminin değişmesi Türk toplumunda ve İslam dünyasında yeni bir dönem açmıştır. Ortaylı, Türkiye’de vatandaşlık kültürünün

en noksan tarafının “kanuniyet” olduğunu vurgulamış, şöyle devam etmiştir: “ ...Burada sadece meşruiyet veya yasal olma durumunu tartışmıyoruz; yönetimin ve toplumun kanunları benimseme niteliği ve kabiliyeti üzerinde duruyoruz.” (s. 191-201).

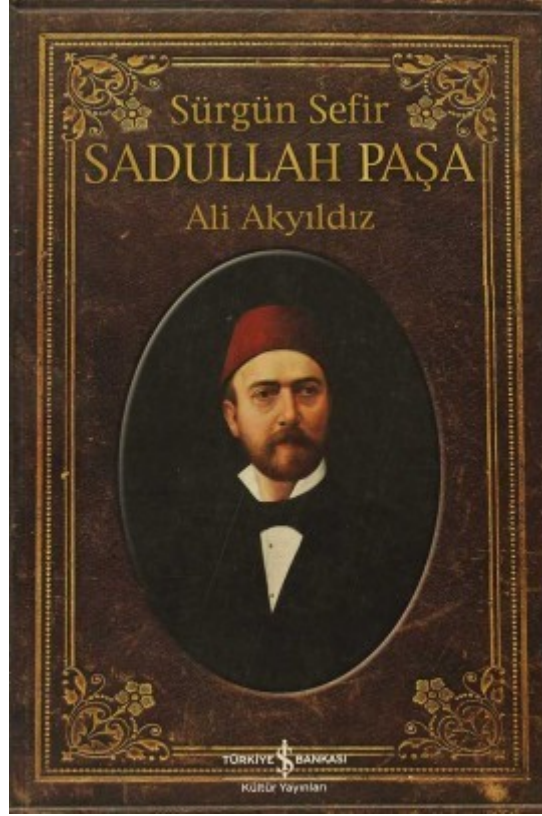
Eserde, ilk ana kısmın 4. bölümünün bir parçası niteliğinde olan ve 25.04.2008 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanmış olan “Türkiye’nin Adı” başlıklı yazı, eserin ikinci ana kısmının 16. bölümünü oluşturmuştur. İki ana kısımda aynı konuya ayrı ayrı yer verilmesinin nedeni de kitabın röportajlar ve makaleler olmak üzere iki kısımdan oluşmasıdır. Yani, röportajlarla makaleler ayrı kısımlardadır ve konu aynı olsa da ayrı biçimde esere konulmuştur (s. 205-208).

12. Bölümde “Osmanlı Padişahı” verildiği gibi, 17. bölümde de “Osmanlı Sadrazamları” konusu işlenmiştir. Bu kısımda sadrazamlarla ilgili bazı “aydın” çevrelerin bildikleri ve aktardıkları yanlış bilgiler Ortaylı tarafından eleştirilmiştir:

“Osmanlı sadrazamları üzerinde bizim yarı aydın çevrelerimizde çok farklı değerlendirmeler dolaşır. Bunlardan bir tanesi sadrazamların padişahın emir kulu olduğu ve yolsuzluk yaptığıdır. Şu kadarını söyleyelim, başbakansız hükümdar olmaz. Ne 14. Louis ’yi ne Kraliçe I. Elizabeth ’i hele Victoria ’yı ne de büyük Napolyon ’u başbakansız düşünebilirsiniz.” (s. 212).

Ortaylı, konuyla ilgili olarak bazı örnekler vermiş; Fatih Sultan Mehmet’in ve Kanuni’nin de vezirleriyle “var olduğunu” belirtmiştir. Askeri bir toplumda her şeyden önemli olanın askeri masraflar olduğunu ve Türkiye tüketimi devlet adamı lüksünü 1980’lerden sonra tanıdığını ifade etmiştir (s. 211-215).

18. Bölümde, 14. bölümdeki konuyla benzer olarak; “1924’ten 1961’e Anayasa Serüvenimiz” başlığı altında, anasal geleneği, anayasaların dil ve üslubunu, anayasa sözcüğünün yakın tarihteki “Kanuni Esasi” söyleminden evirilişini ele almıştır. 14. Bölümde yoğun olarak laiklik üzerinde durmuş olan Ortaylı, bu bölümde iktidar, muhalefet ve demokrasi kavramlarını ele almıştır (s. 219-223). Eserin 19. ve son bölümünde ise 1924 ve 1921 Anayasalarının siyasi, sosyal ve hukuki açıdan kısaca ele alındığı bir gazete yazısı yer almaktadır. Bu yazılar Milliyet gazetesinde 21.10.2007-28.10.2007 tarihlerinde bir hafta aralıkla yayınlanmış birbirinin devamı olan yazılardır (s. 227-231).

Sürgün Sefir Sadullah Paşa: Hayatı, İntiharı, Yazıları

Ali Akyıldız

İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları 2014, 488 Sayfa, ISBN: 9786053601777

Mehmet ERKEN*

Sultan 2. Abdülhamid Osmanlı ve Türkiye tarihinin en çok tartışılan isimlerinden bir tanesidir. Saltanatı esnasında etrafında bulunanlar ve muarızları şeklinde başlayan ayrışma, Sultan'ın tahttan indirilmesi ile neticelendikten sonra, hüküm sürdüğü dönemin farklı yönleri ile karalanmasını beraberinde getirmiştir. Bu ayrışma, sonrasında gelen yüz sene içinde farklı şekil ve boyutlarda devam etmiş; 1960-1980 yılları arasında Türkiye içinde yaşanan ideolojik ayrışmalarda da – aslı gözetilmeden- iftiraların ve övgülerin sebebi olmuştur. Bu durum, Sultan'ın kendi hayatı hakkında sıhhatli bilgi edinmeyi güçleştirmesinin yanında Sultan'ın maiyetinde bulunmuş, onun 33 yıllık hükümdarlığı esnasında devletin önemli kademelerinde yer almış isimlerin de üstünün örtülmesine sebep olmuştur.

---

* FSMVÜ Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, mehmet.erken@stu.fsm.edu.tr

Son yıllarda Osmanlı son dönemine dair çalışmalarda görülen artış, Sultan 2. Abdülhamid dönemini de kapsayacak şekilde genişlemiş ve pek çok nitelikli çalışma yayınlanmaya başlamıştır. Ali Akyıldız'ın 2011 yılında yayınladığı *Sürgün Sefir Sadullah Paşa: Hayatı, İntiharı, Yazıları* başlıklı çalışma Sultan 2. Abdülhamid döneminde pašalığa yükselmiş ve görevi esnasında intihar ederek vefat eden Sadullah Paşa'nın hayatını kapsamlı bir şekilde ele alan, biyografik bir çalışmadır.

2011 yılında İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayınlanan *Sürgün Sefir Sadullah Paşa: Hayatı, İntiharı, Yazıları* başlıklı kitap, dizin dahil 488 sayfadan oluşmaktadır. Sonuç ve ekler hariç 8 bölümden oluşan kitap, paşanın doğumundan başlayarak memuriyet hayatını incelemektedir. Kitap, hayatına ve görevlerine dair bölümlerin ardından Paşa'nın intiharına yoğunlaşan iki bölüm ile devam etmekte ve son bölümde paşanın fikirleri ve eserleri değerlendirilmektedir. Yaklaşık 150 sayfayı bulan ekler kısmı ise paşanın yazılarını, bulunabilen şiirlerini ve mektuplaşmalarını içermektedir.

Sadullah Paşa, görevi esnasında Berlin antlaşması, Ayestefanos antlaşması gibi önemli görevlerde bulunmasının yanında görevi başında vefat eden ilk sefir olması ve bu vefatın şüpheler doğurması üzerine ölümünün detaylı bir şekilde tahkik edilmesi gibi etkenler nedeniyle, Osmanlı arşivlerinde hakkında pek çok belge bulunan bir isimdir.

Fakat devlet arşivlerinde bulunan mebzul miktarda belgeye mukabil paşanın evrak-ı metrukesi kaybolmuştur. Paşanın vefatından sonra, elinde bulunan eşyalardan devlete dair belgelere el konulmuş, kalan belgeler ailesine teslim edilmiştir. Akyıldız'ın giriş bölümünde tafsilatlı bir şekilde anlattığı şekilde Sadullah Paşa'nın oğlu ve eşi Münevver Ayaşlı tarafından bu belgeler, paşa hakkında bir biyografi yazması niyetiyle Cemal Kutay'a teslim edilmiş, fakat Cemal Kutay Paşa hakkında bir makale yazmış olsa da hayatını mufassal bir şekilde ele aldığı kitabı yayınlamadan vefat etmiştir. Münevver Ayaşlı, Kutay'ın vefatından sonra bu belgelere ulaşamadığını söylemektedir.

Ali Akyıldız, mevcut arşiv belgelerinin yanında Paşa'nın hayatına ve görevde olduğu döneme dair Yurt içi ve yurt dışı basınımları kullanmış, İngilizce, Fransızca ve Almanca kaynaklarda yer alan döneme dair anlatıları, Arşiv belgelerinin merkezde olduğu çalışmasına ustalıkla eklemiştir.

Sadullah Paşa 18 Kasım 1838 tarihinde babasının görev yeri olan Erzurum'da doğmuştur. Dedesi Ayaş müftüsü, babası ise vezir Mehmed Esad Muhlis Paşa'dır. Darülmaarif rüşdiyesini bitiren Sadullah Paşa özel hocalardan İslâmî ilimler, doğu ve batı edebiyatı, hukuk, siyaset ve iktisat dersleri almıştır.

1853 yılında, 15 yaşında iken mülazım olarak Maliye Hazinesi varidat kaleminde göreve başlamıştır. 1856 yılında Bâbiâlî Tercüme Odasına giren Sadullah Bey burada Münif Efendi'nin maiyetinde yeni Osmanlı düşüncesinin önemli isimleri Namık Kemal, Kamil Bey, Safvetpaşazâde Rafet bey, Abdülhak Hamid gibi önemli isimlerle beraber bulunmuştur. Sadullah Bey bundan sonra Mustafa Fâzıl Paşa'nın başkanlığındaki Meclis-i Hazâin'in kalem müdürü olmuştur.

Paşa bu dönemde Yeni Osmanlılar ile yakın ilişkiler kurmuş, hatta Mustafa Fâzıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e yazdığı meşhur mektubu Fransızca'dan Türkçe'ye çevirmiştir. 1868 yılında da, o dönem yeni kurulmuş olan Şura'yı Devlet'e üye olmuştur.

1871'de Matbuat Müdüriyeti ve Divân-ı Hümayun tercümanlığı uhdesine verildi. 1873-1874 yıllarında Anadolu'da yaşanan büyük kıtlığın zararlarının azaltılması için oluşturulan komisyonun başkan getirildi. Yerli ve yabancı basında da kendisine önemli bir yer bulan bu kıtlık esnasında, yurt içi ve yurt dışından gelen yardımları yönetti, kıtlık gören beldelere dair detaylı raporlar hazırlattı ve tekrar yaşanmaması için projeler geliştirdi. Bu görevinden sonra Sadullah Bey Divan-ı Hümayun Âmedciliği, Mahkeme-i Temyiz Reisliği ve Ticaret nazırlığı gibi görevlerde bulundu.

Sadullah Bey'in hayatının dönüm noktalarından birisini, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve sonrasında 5. Murad'ın tahta getirilmesi oluşturmaktadır. Midhat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa tarafından düzenlenen darbe neticesinde tahta geçen 5. Murad'ın Mabeyn Başkâtipliğine, her ne kadar kendisi bu görevi istemese de, Sadullah Bey atandı. 30 Mayıs 1876'dan sonra yaklaşık 3 ay süren Padişahlığı esnasında, Abdülaziz'in ölümü ve Padişah'ın akli dengesini yitirmesi gibi kritik gelişmeleri Saray'dan yöneten Sadullah Bey, 5. Murad Padişahlık yapamayacağını ortaya çıkması ve yerine 2. Abdülhamid'in getirilmesi sonrasında bu görevden ayrıldı. Fakat bu üç aylık süreç, 2. Abdülhamid'in kendisi ile mesafeli bir ilişki geliştirmesine, Sultan Abdülaziz'in ölümü ve mallarının durumu hakkında yapılan soruşturulmasında her daim zan altında bulunmasına sebep oldu.

Mabeyn Başkâtipliği sonrasında Sadullah Bey, Filibe Olağanüstü komisyonu başkanlığı, Berlin Antlaşması ve Ayestefanos antlaşması müzakere heyeti üyeliği yaparak, imparatorluk için hayati önemdeki olaylarda en önde bulunan aktörlerden bir tanesi oldu.

Bu esnada 1877 yılında Berlin Sefiri olarak atandı. Bu dönemde Osmanlı-Rus savaşı ile ilgili gelişmelerde aktif rol aldığı gibi, Rus yanlısı bir konumda durmayı tercih eden Berlin hükümeti nezdinde girişimlerde bulundu ve burada yaptığı başarılı çalışmalarından dolayı kendisine vezir ünvanı verildi.

Paşa'nın bu dönemde, imparatorluğu çöküşe götüren antlaşmalarda yer almasından dolayı yüklendiği ağır yük, Padişah'ın kendisinden şüphelenmesi ve sorgulamalarda bulunması, ve Berlin'in kasvetli havası nedeniyle ruhi dengesinin iyice bozulduğu ve doktorların tavsiyesi ile kısa süreli istirahatler aldığı bilinmektedir.

Sadullah Paşa Berlin Sefaretinden sonra 1883 yılında Viyana sefaretine atandı. Her ne kadar nedeni bilinmese de Berlin sefaretine atandıktan sonra Sultan 2. Abdülhamid Sadullah Paşa'nın bir daha İstanbul'a gelmesine izin vermemiş, Paşa'nın bu yöndeki bütün talepleri reddedilmiştir. Paşa'nın çocukları eğitim için Berlin ve Viyana'ya gelseler de Paşa kızını, eşini ve İstanbul'u uzun yıllar görememiş, bu acısını hem mektuplar hem de özel görüşmelerinde insanlara açmıştır. Aynı şekilde

paşa Ailesini de yanına alamamaktadır zira Sultan 2. Abdülhamid, bir teamül olarak Müslüman sefirlerin görev yerlerine giderken ailelerini yanlarında götürmelerine yasaklamıştır. Paşa'nın intiharından sonra gerçekleştirilen soruşturmalar, bu durumun da Paşa'nın psikolojisine olumsuz yönde etki ettiği fikrini uyandırmaktadır.

Paşa'yı intihara giden olaylar silsilesi yine bu olayla ilişkili olarak, Paşa'nın sefarette çalışan bir hanım ile yasak aşk yaşaması ve hanımın hamile kalması sonrasında başlamıştır. Paşa'nın aynı zamanda sırlarını açtığı yeğeni, Paşa'nın son aylarında böyle bir olay açığa çıkarsa olabileceklerden dolayı oldukça gergin olduğunu ve her geçen gün daha da kötü duruma gittiğini söylemiştir.

Sadullah Paşa 14 Ocak 1891 tarihinde Sefaretteki odasında intihara teşebbüs etmiş ve birkaç günlük hayat mücadelesinden sonra 18 Ocak tarihinde vefat etmiştir. Olay, hem basına hem de Yıldız'a, Paşa'nın rahat uyku uyumak için odasındaki gazı açtığı ve bu gazdan rahatsızlanarak vefat ettiği şeklinde bildirilmiştir. Fakat Sultan bu olaydan duyduğu şüpheden ötürü konu hakkında bir soruşturma başlatmış, İstanbul'dan giden soruşturma heyeti sefaretteki herkes ile görüşerek meselenin bir suikast olmadığını, paşanın yaşadığı gerilimden ötürü intihar ettiği sonucuna varmıştır.

Kitap, intihar meselesini iki bölüm halinde ele almıştır. Evvela belgelere ve dönemin gazetelerine dayanarak intiharı anlatırken, sonrasında soruşturma sürecini yine intihar merkezde olmak üzere ele almaktadır.

Sadullah Paşa'nın intiharı meselesi, yaşandığı dönemde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Paşa vefat ettiğinde, gaz zehirlenmesi sonucu öldüğü ilan edilmiştir. Fakat Paşa'nın şaibeli ölümü hem Sultan tarafından hem de dönemin yabancı basını tarafından dile getirilmiştir. Sultan 2. Abdülhamid bu şüpheler üzerine bir tahkikat heyetini Viyana sefaretine göndermiş ve heyet oldukça detaylı bir rapor hazırlamıştır. Bu raporlar Paşa'nın intiharına dair detaylı bir soruşturma olduğu kadar, Paşa'nın gündelik hayatına dair de oldukça tafsilatlı bilgiler içermektedir. Örneğin Paşa'nın gün içinde rutin olarak yaptıkları, yediği yemekler, son aylardaki ruh hali gibi konular da soruşturma içinde irdelenmiştir.

Kitabın bundan sonraki kısmı, fikirlerine ve eserlerine eğilmektedir. Bu bölümde özellikle Ahmed Cevdet Paşa ile arasındaki mektuplaşmalar (bu mektuplar kitabın ekler kısmında da yer almaktadır) merkezdedir. Aynı şekilde Paşa'nın yayınlanmış şiirleri ve yazıları da mercek altına alınarak, Paşa'nın Yeni Osmanlı düşüncesine yakın fikirleri ve şiir anlayışı irdelenmiştir.

Biyografi türünde bir kitap olan Sadullah Paşa kitabı için, Paşa'nın memuriyeti merkezli bir anlatı olduğunu söyleyebiliriz. Bu duruma sebep, Paşa'nın evrak-ı metrukesinin kayıp olması ve mevcut belgelerin memuriyeti hakkında derinlikli fikir vermesi olduğu gibi Ali Akyıldız'ın anlatımı da bu noktayı merkeze almaktadır. İlgi alanları itibariyle Osmanlı Bürokrasi tarihi alanında uzaman olan Akyıldız, Paşa'nın entelektüel yönüne, şairliğine ve içinde bulunduğu cemiyetlere dair kitapta bahisler

açsa da bu konuları derinlemesine irdelememektedir. Örneğin Paşa Tercüme odasında bulunduğu dönemden itibaren Yeni Osmanlılar ile tanışmaktadır. Hatta Namık Kemal'in güvendiği birkaç isimden bir tanesidir. Yine mabeyn Başkâtipliğine geldiği zaman yaptığı ilk işlerden bir tanesi Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi isimlerin affedilmesi noktasındaki girişimidir. Yeni Osmanlılar dışında Paşa'nın yakın ilişkisi olduğu isimlerden bir tanesi Ahmed Cevdet Paşadır ve kitapta da Paşa ile mektuplaşmaları incelenmekte ve kitabın sonunda da ek olarak bulunmaktadır.

Bütün bu bilgilere rağmen Paşa'nın hayat hikayesi anlatılırken, Paşa'nın entelektüel boyutu yeteri kadar irdelenememiş, memuriyeti takdim ve yukarıda zikrettiğimiz ilişkileri tehir edilerek, kitabın sonunda görece kısa bir şekilde değinilmiştir. Bu haliyle kitabın, Paşa'nın memuriyet hayatına dair kısımlarının, belki bir başka araştırmayı gerektirmeyecek denli muhkem bir şekilde ortaya konulmuş olduğunu söyleyebilirsek de, fikirlerinin değerlendirmesinin, dönemin entelektüel ortamı içindeki yerinin ve dönemin aydınları ile ilişkilerine dair yeni çalışmalara kapı aralayacak bir alan bıraktığını da söylememiz mümkündür.

Bu noktada vurgulamak istediğimiz temel nokta, Paşa'nın evrak-ı metrukesinin ortada olmamasından doğan bilgi boşluğu değil, eldeki mevcut belge ve bilgilerin yukarıda zikrettiğimiz alanlar da göz önüne alınarak değerlendirilmeye çalışılmasıdır. Yoksa örneğin paşanın şiirlerinin bulunduğu defterin kayıp olması, şiirlerine dair etraflı bir şey söylemeyi zaten neredeyse imkansız kılmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Abdülhamid ve döneminde görev almış devlet ricalini de içeren İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Son Sadrazamlar, Mehmet Zeki Pakalın'ın Son Sadrazamlar ve Başvekilleri kitapları gibi geniş çaplı biyografi çalışmalarının birbiri ardına yayınlandığını fakat sonraki dönemlerde bu konuda bir suskunluk döneminin başladığını söylememiz mümkündür. Dönem hakkında yapılan ciddi çalışmalarda yaşanan suskunluğun sebepleri araştırılmayı hak etse de, 1960-80 yılları arasındaki ideolojik çatışmalarda Abdülhamid isminin bir kesim tarafından övgü, bir kesim tarafından da sövgü nesnesi haline getirilmesinin, bu suskunlukta önemli bir payı olduğunu söylememiz mümkündür.

1970'lerden sonra Osmanlı Arşivlerinin önemine dair vurgunun artması ve arşivlerde bulunan belgelerin tasnifi noktasındaki gelişmeler bu mecranın kullanımına da etki etmiştir. Aynı dönem, tarih araştırmalarında da yeni metodların uygulanmaya başladığı, biyografilere olan ilginin arttığı ve sadece kralların ve sultanların değil, tarihin içinde etkin olmuş irili ufaklı herkesin, vezirlerin, paşaların, memurların, gündelik hayatın tarih araştırmacılarının ilgi alanına girmeye başladığı dönemdir. Bütün bu etkenler, 1980'li yıllardan bugüne, tarih araştırmalarına dair anlayışları değiştirmiş ve 2000'li yıllarla beraber, yakın tarihin en netameli konularından bir tanesi olan 2. Abdülhamid dönemi ve dönemin aktörlerine dair araştırmalarda yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir. Her ne kadar 2000'li yıllar, siyasi alanda ve popüler tarihçilikte de Abdülhamid'e duyulan ilginin arttığı bir dönem olsa da, bu durum Abdülhamid ve döneminin etraflıca anlaşılması yönündeki gayretleri bertaraf edememiştir.

Yukarıda özetle zikrettiğimiz gelişim çizgisi içinde, 2010'lu yıllar içinde, 2.Abdülhamid dönemi paşalarına dair iki tane mufassal çalışma yayınlanmıştır. Bunlardan bir tanesi, yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız Ali Akyıldız'ın çalışması; bir diğeri de Abdülhamid Kırmızı'nın 2014 yılında yayınladığı *Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet* kitabıdır.

Abdülhamid Kırmızı da kitabında, 2.Abdülhamid döneminin son sadrazamı olan Avlonyalı Ferid Paşa'nın biyografisini ele almıştır. Bu iki eser arasındaki en bariz fark, Ferdi Paşa'nın oğlunun, hem kendi hem de babasının hayatını anlattığı bir kitabın varlığıdır. Kırmızı, Ali Akyıldız gibi, çalışmasında, mezkur hatırat ve evrak ile beraber hem Paşa'ya dair Türkiye ve Türkiye dışı arşivlerde bulunan belgeleri ele almış, aynı şekilde Paşa'nın ilişkide bulunduğu isimlere dair de kapsamlı bir çalışma yaparak, Paşa'nın biyografisini geniş bir düzlem içinde incelemiştir.

Sonuç olarak, Ali Akyıldız'ın Sefir Sadrazam Sadullah Paşa kitabı, Osmanlı Bürokrasisi içinde önemli konumlarda yer almış bir paşanın hayatını, memuriyetini merkeze alarak kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bu çalışma, son yıllarda artan 2. Abdülhamid dönemine dair yayınlanan kitaplar içinde en dikkat çekici çalışmalar arasında yer almaktadır.

Osmanlı'nın Son 40 Yılında Rumeli Türkleri ve Müslümanları 1878-1918

Hasip Saygılı

İstanbul, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2016, 256 Sayfa, ISBN: 978-605-4977-73-4

Tamercan ÇAĞLAR*

Kitabımız, isminden de anlaşılacağı üzere 93 Harbi sonundan Birinci Cihan Harbinin bitişine kadar geçen sürede Rumeli coğrafyasındaki Müslüman-Türk ahalinin portresini çiziyor. Asker olarak yurtdışında birçok görevde bulunmuş olan ve şu anda Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinde öğretim üyesi olarak ders veren yazar Doç. Dr. Hasip Saygılı, tanıtımını yapacağımız bu eserin yanı sıra “1905 Rus Devrimi ve Sultan Abdülhamid” isimli bir kitap daha yazmış, Ali İhsan Sabis’in “Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk?” kitabını da yayına hazırlamıştır.

Günümüz tarih yazımında sebep-sonuç ilişkisi kuruluyor olsa da yaşanan hadisenin yirmi otuz yıl öncesine gidip, meselenin kökenlerinin nereye dayandığını araştırmak, günümüz tarihçilerinin çok azı

* Lisans öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, tamer_caglar@hotmail.com

tarafından benimseniyor. Örneğin Balkan Savaşları, üzerinden yüz beş yıl geçmesine rağmen hala Türkiye genelinde anmaktan çekinilen ve görmezden gelmeye çalışılan ağır bir mağlubiyettir. Öyle ki bu ağır mağlubiyet genellikle cephelerde Osmanlı ordularının nasıl bozulduğu ve ordudaki gerginliği pekiştiren siyasi çatışmalar üzerinden yazıldı. Fakat Hasip Saygılı hocamız ise bu kitabı ile Rumeli coğrafyasındaki Osmanlı hâkimiyetinin sona eriş sebebini tamamen Balkan Savaşlarına indirgemek yerine meseleyi kırk sene evvelinden araştırmış ve yaşanan sosyal çözülmenin sebeplerine dikkat çekmeye çalışmıştır. Çünkü hocamızın ifadesiyle: *“Osmanlı Devletinin Balkan Harbinde uğradığı bozgun çeşitli yönleriyle incelenmesine rağmen savaşın ve yaşanan çözülmenin sosyal bağlamı ciddi bir tahlile tâbi tutulmamıştır.”* Hasip Saygılı’nın ifadesiyle *“Balkan Savaşları, Rumeli coğrafyasında yaşanan hadiselerin ‘ve leddâllîn Âmin’ kısmıdır.”*

Türkiye’de toplumun tarihe olan bakış açısıyla ilgili şunu görüyoruz ki; geçmişte olumsuz bir hadise yaşandığı anda devlet yöneticisi sıfatıyla padişah kimse direk olarak o suçlanıyor. Fakat kitabın *“Aleksandır Rostkovki’nin katli”* başlıklı bölümünde Padişah sıfatıyla ülkeyi yöneten Sultanı 2. Abdülhamid’in neredeyse elleri kolları bağlı halini görünce meselenin dışarıdan görüldüğü kadar basit olmadığı kanaate varılıyor. Ağır hakaretlere uğrayan ve kendisini öldürmeye kalkışan bir Rus Konsolosunu, canını kurtarmak pahasına vuran bir Osmanlı askerinin ve onu engelleyemeyen diğer bir Osmanlı askerinin, Rusya’nın yoğun baskıları dolayısıyla idam edilişi, bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin ne durumda olduğunu gösteren çok çarpıcı bir örnektir. Fakat bu mesele bize aynı zamanda gösteriyor ki, anılan dönemde bir Osmanlı toprağı olan Manastır gibi vilayetlerde dahi yabancı devletlerin kurduğu baskı ortamı hem Osmanlı devlet ricalinin, hem de Padişahın elini kolunu bağlıyor ve tamamen nefsi müdafaa ilkesiyle hareket eden bir Osmanlı askerinin dahi idamına yol açabiliyor.

Yazar incelediğimiz kitabında Osmanlı’da çözülmenin genel itibarıyla Müslüman-Türk ahalideki yetişmiş insan sıkıntısı ile bölge halkındaki kayıtsızlık ve umursamazlıkta saklı olduğu görüşünde. Bunun yanı sıra Müslüman-Türk ahalinin bu boş vermişlik ortamında her işten elini ayağını çeken, kendi ekmeğini kendisi pişiremeyen ve camilerinin yıkılan duvarlarını bile kendi başına tamir edemeyen vasıfsız bir insan topluluğuna dönüşmesi, devletin muharebe meydanlarında aldığı büyük yenilgileri açıklar niteliktedir. Bölge halkı yaşanan hadiselerle o kadar kayıtsız kalmış ki; İpek, Yakova ve Loma civarlarında yerel halk kendi askerlerini öldürecek kadar ileri gitmiştir. Yüz kadar Bulgar komitacısının kırk bin nüfuslu Tekirdağ’da hiçbir mukavemetle karşılaşmadan şehir merkezini ve limanını ele geçirmiş olması, bölge halkının kayıtsızlığının ne denli büyük olduğunu gösteriyor.

Bugüne dek Rumeli coğrafyasındaki Osmanlı hâkimiyetinin sona eriş sürekli olarak dış devletlerin Osmanlı üzerinde kurduğu baskı ortamı üzerinden okumaya çalışıldı. Fakat bu eser gösteriyor ki, mesele dış devletlerin ortaya koydukları yaptırımlardan ziyade halk bünyesinde yaşanan çözümlerden ileri geliyor.

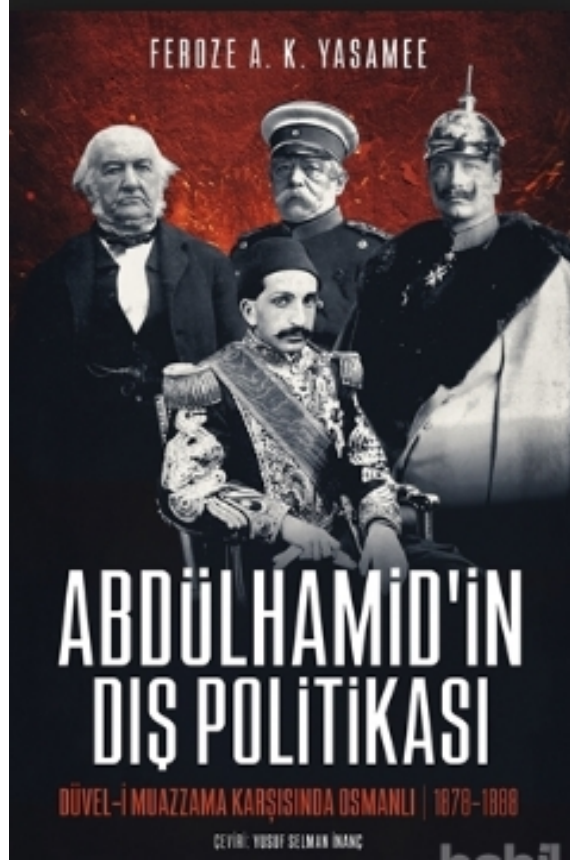
Kitap Osmanlı’da yapılması istenen ıslahat ve reform çalışmalarının yerel halk, Osmanlı idarecileri ve

yabancı devletler açısından ne anlama geldiğini okuyucuya aksettiriyor ve bölge konsoloslarının yürüttüğü çalışmaları da gözler önüne seriyor. Yerel halk tarafından konsoloslara yazılan bir dilekçede “*şikâyet merci olarak yalnızca Tanrı ve siz varsınız*” denmesi, halkın devlete vermesi gereken değeri konsoloslara verdiğini gösterir nitelikte.

Kitabın değindiği bir başka önemli nokta ise, Balkan Harbi esnasında düşmana karşı hemen hiçbir mukavemet göstermeyen bölge halkının, Osmanlı idaresi sonrasında Rumeli coğrafyasında yapılan *etnik homojenleştirme* çabalarından nasibini almış oldukları ve duyulan pişmanlık sebebiyle bölgelerindeki idaresi iki yıl önce idaresi biten Osmanlı padişahının cihat fetvasına icabet etmeleridir. Saygılı hocamız, Birinci Cihan Harbi esnasında 50.000 kadar Müslüman Rumeli gönüllüsünün, savaşa kendi isteğiyle katılmış olduğunu belirtir. Bunların da büyük bir çoğunluğunun Arnavut olduğunu söyler. Tarih yazımını varsayımlar üzerine kurmak olmaz. Ama keşke Rumeli Müslümanları ve Türkleri, 1915 senesinde ellerini taşın altına koydukları gibi Balkan Harbi öncesinde de koysaydılar, bölgedeki Osmanlı portresi daha farklı yerlerde olabilirdi.

Kitabın yazarı Hasip Saygılı, 2010 senesinde Kosova Türk Temsil Heyeti Başkanı olarak yürütülen çalışmalarla ilgili üst mercilere bir rapor sunmuş. Sunduğu raporunda en dikkat çekici mesaj, halkın Balkan Harbi evvelinde yaşanan hadiselerle olan kayıtsızlığı kaldığı yerden devam etmekte olduğudur. Bölgedeki Müslüman-Türk halk her şeyi Türkiye’den bekliyor ve herhangi bir sorumluluğa girmekten kaçınıyor. Tıpkı 115 sene önce olduğu gibi...

Kitap hakkında değerlendirme mahiyetinde bir yazı yazacak olursak, eserin yaşanan hadiseleri sadece bizim kaynaklarımızla değil, Avam Kamarasından dönemin gazetelerine, Makedonya arşivlerinden Rus arşivlerine kadar geniş bir kaynakça havuzunda değerlendirmiş olması onu bir hayli zengin kılıyor. Bu da olayları sadece Türk toplumunun bakış açımızla değil, yabancı ülkelerin bakış açısıyla da görmemizi sağlıyor. Kitapta gayet yalın ve anlaşılabilir bir dil kullanılmış. Yaşanan her olay gün, ay ve yıl olarak günü gününe tarihlendirilmiş. Ayrıca konu başlıklarının da çok doğru seçildiğini düşünüyorum. Kitabın her bölümün sonunda “*Sonuç Yerine*” başlıklı bir değerlendirme metni yazılmış ve bahsedilen konu özetlenerek okuyucunun meselenin tamamını kapsamasını sağlamıştır. Eserle ilgili tek olumsuz eleştirim, yaralanılan kaynakların kitabın okuma metnin içinde verilmesinden ötürüdür. Yani okurken metni takip ettiğiniz esnada karşınıza birden bire “Başbakanlık Osmanlı Arşivleri” gibi ibareler çıkıyor. Buna göz aşinalığı kazanana kadar belge numarasını metinden sayma gibi zorluklar yaşanabiliyor.

Abdülhamid'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1788-1888

Feroze A.K. Yasamee

İstanbul, Kronik Yayınevi, 2018, 373 Sayfa, ISBN: 978-605-2430-34-1

Umut

ULUTAŞ^{††††}

Feroze A.K Yasamee 1950 yılında doğmuş, Cambridge ve Londra üniversitelerinde tarih eğitimi almış Manchester, Leeds ve Londra üniversitelerinde uzun yıllar boyunca ders vermiştir. Çalışmaları genellikle 19.ve 20. Yüzyıl Ortadoğu ve Balkanlar üzerinde yoğunlaşmış dürüst, bilgili araştırmacı bir yazardır.

İncelediğimiz kitabın ilk üç bölümünde sırasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, II. Abdülhamid Rejimi ve II. Abdülhamid'in Dış Politikası ele alındıktan sonra, devam eden kısımlarında Abdülhamid iktidarının 1878-1888 yılları arasındaki on yıllık döneminin önemli dış sorunları ele alınmaktadır.

---

^{††††} Lisans öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, [umut__ulutas@hotmail.com](mailto:umut_ulutas@hotmail.com)

Yasamee'nin bu çalışmayla Osmanlı çalışmalarına son derece özgün güvenilir bir katkı yaptığını görmekteyiz. Görüldüğü üzere ele alınan dönemde yaşanan dış sorunlar Osmanlı'nın yeniden hayat bulma veya çökmesi ile ilgilidir. Bu dönemde imparatorluk için son derece önemli bölgelerde Büyük Güçler(İngiltere, Rusya, Almanya) ve Osmanlı arasında yaşanan krizleri (Kıbrıs, Kıbrıs, Mısır, Bulgaristan, Doğu Rumeli, Boğazlar ve Batum) ve bu krizlerde Abdülhamid'in izlediği, çatışan güçler arasında “birini diğerine karşı kullanma politikasını gözlemleyebiliyoruz. Kitapta incelenen 1878-1888 döneminin Abdülhamid'in Büyük Güçler arasında oynadığı“ denge oyununun zirvesini oluşturuyor olmasının, Yasamee'yi bu çalışmayı yapmasını sağlayan en önemli neden olduğunu söylemeliyiz. Çünkü bu yılların dış sorunlarında II. Abdülhamid'in izlediği dış politikanın unsurları, genel politikasının temel çizgilerini oluşturmuştur. Bu açıdan bakıldığında yazarın eserinde ele aldığı ilk üç bölümde II. Abdülhamid'in nasıl bir imparatorluk devraldığını, o dönemdeki uluslararası koşulları, büyük güçler arasındaki güçler dengesini ve Abdülhamid'in iç ve dış politika arasında nasıl bir denge izlediği açısından önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu, dünyanın üç büyük kıtasında Asya, Avrupa ve Afrika'da önemli ölçüde toprak parçasını elinde tutmuş ve çok sayıda farklı etnik ve dinî grubu içinde barındırmıştır. Bu gruplar içinde Müslüman Türkler, Arnavutlar, Araplar, Bosnalıların ve Kürtler yanı sıra, Ortodoks Hıristiyan Yunanlılar, Bulgarlar, Romanyalılar ve Sırpalar, Katolik Ermeniler, Katolik Mârûniler ve Hırvatlar, İspanyolca ve Arapça konuşan Yahudiler ve diğer pek çok grup vardır. Yazarın düşünceleri Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sadece sözü edilen bu grupları etkilemekle kalmamış, aynı zamanda Büyük Güçlerin politikalarını da etkilemek suretiyle Avrupa'daki güçler dengesini ve uluslararası sistemin istikrarlı yapısını tehdit etmeye başlamıştır. Bu bakış açısıyla ele alındığında Osmanlı'nın çöküşünü uluslararası yön olarak değerlendirilmekte ve dolayısıyla Osmanlı'nın çöküşü, sadece uluslararası olaylardan etkilenen değil, aynı zamanda onları etkileyen ve yön veren olay olarak da incelenmeyi hak etmektedir. Lakin ne Asya tarihini ne de Avrupa tarihini ve Afrika tarihini tam anlamıyla anlamak mümkün değildir. Aslında Osmanlı devletinin asıl çökmeye başladığı dönem 1768 ve 1839 yılları arasındaki yıllardır. Bu yıllarda uluslar arası devlet mücadeleleri ve güç politikaları Osmanlıyı çok zor duruma düşürmüştü. Ön plana çıkan Rusya Osmanlı'nın güvenliğini sağlayan Kırım ve Kafkasya'yı ele geçirmek amacıyla büyük bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Polonya ve küçük devletlerin paylaşılması Akdeniz'in doğusunu Fransız ve İngiliz çatışma bölgesi haline getirmiş ve bütün batı İngiltere ve Rusya'nın rekabet alanı haline gelmiştir.

Eserde ele alınan diğer en önemli sebep ise 1881-1882 Eylül ayında gerçekleşen Mısır krizidir. Altıncı bölümde bahsedilen Abdülhamid'in Mısır sorunu ile ilgili olarak elini zayıflatan unsurlar ele alınmaktadır. Bunlardan ilki Fransızların ve İngilizlerin Mısır topraklarındaki çıkarları ve bunların yerel yöneticilerle olan bağlantıları ve Mısır'ın merkezden uzak yönetim biçimi, Ayrıca Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetindeki Arap bölgelerini kontrol etme konusunda Osmanlı'ya meydan okuma potansiyeline sahip olmasıdır. Asıl sıkıntı İngilizlerin Mısır'ı işgali sırasında Osmanlı devletinin

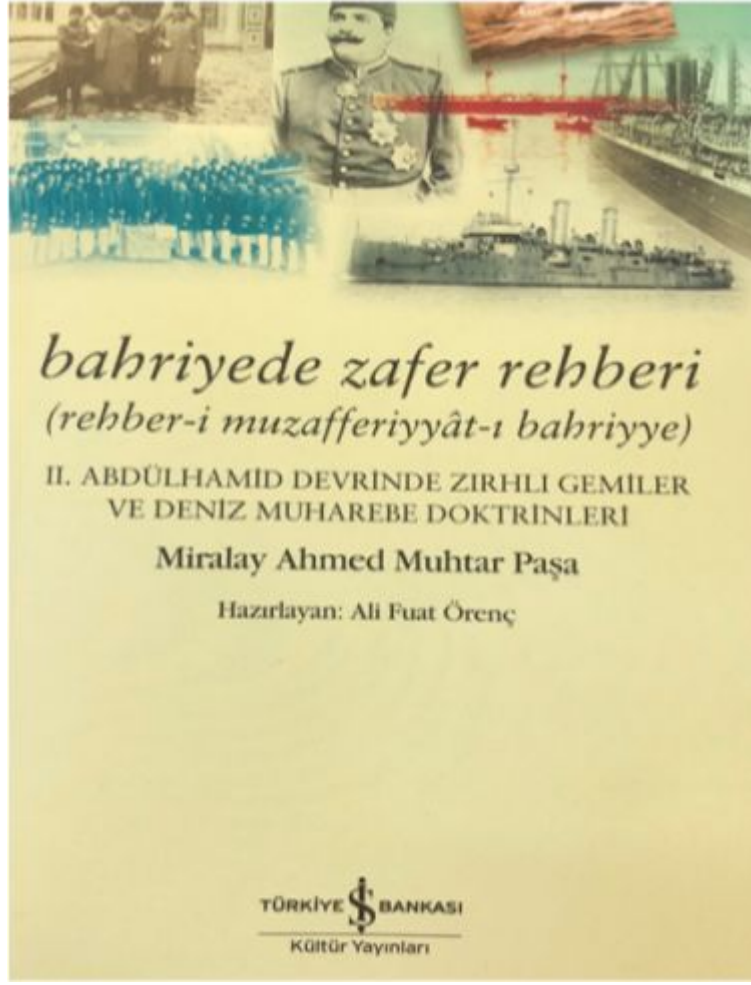
yanında onu destekleyici bir güç olmamasıydı.

Yasamee'nin ele aldığı pencereden krizi ise Mart ve Haziran ayları 1885 yılında gerçekleşmiştir. Penchdeh krizi Rusya ile Afgan güçleri arasında yaşanan sınır anlaşmazlıklarından doğan krizdir. İngiltere'de bulunan Fehmi paşa sultan II. Abdülhamid'e savaşın çıkma ihtimalin "yüzde doksan" olduğunu ve İngiliz kamuoyunun yüzde sekseninin savaş yanlısı olduğunu belirtmiştir. Ancak Abdülhamid han ne Rusya'nın ne de İngilizlerin yanında yer almıştır.1886 Haziran ayında yeniden gündeme gelen Boğazlar, Mısır ve Batum meseleleri Rusya'nın Berlin Antlaşması ile Rusya'ya verilen Batum'u Berlin antlaşmasını hiçe sayarak değiştirmeye kalmıştı. Asıl hedeflenen ise Batum'u silahlandırarak Karadeniz'de askeri bir deniz kuvveti oluşturmaktır. Sadrazam Kamil paşa İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında Rusya saldırganlığına karşı Asya'da ortak siyasi çıkarların var olduğunu ve İmparatorluğun varlığının İngiltere için önemli olduğunu vurgulamıştır. Ancak Abdülhamid han İngiltere veya Rusya arasında bir tercih yapmamıştır. Bunun sonucunda ise Fransız ve Rus ittifakına yaklaşmıştır. Berlin antlaşması ile diğer güçlerin beklediği Osmanlı devletinin çökmesi hedeflenmişti ancak öyle olmadı.1888 yılında devlet hala ayakta ve 1888 yılına gelindiğinde İmparatorluk hâlâ ayakta ve bu, büyük güçlere tam anlamıyla bağımlı olmaktan kaçınılarak başarılmıştır. Yazara göre bu başarının sağlanmasında Abdülhamid'in izlediği dış politikanın katkısı büyüktür. Özetle Berlin'de oluşan statükoyu devam ettiren, büyük ölçüde Abdülhamid'in kendisidir. Denge politikasını yürüten Abdülhamid 1894-1896 yılları arasında yaşanan "Ermeni Krizi"ne kadar devam etmiştir. On yıl süre zarfıyla Abdülhamid en az kayıpla İmparatorluğun ömrünü devam ettirmeyi başarmıştır. Genel anlamda bakıldığında Abdülhamid'in denge politikası güçler dengesi üzerinde gösterdiği etkinin önemini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

1902 yılına gelindiğinde ise Makedonya meseleleri ön plandaydı. Balkan topraklarında meydana gelebilecek savaş Osmanlı devleti için tehlikeliydi. Abdülhamid'in cevabı ise aktif balkan diplomasisi ve askeri olarak izlemek olmuştur. Lakin bu politikası II. Meşruiyet'in ilanına (1908) kadar devam etmiştir. Bu dönemde Abdülhamid'in elinde tutmaya çalıştığı topraklar birer bir er kayıp edilmeye başlanmıştır. 1911'de Kuzey Afrika'da Trablusgarp, 1912-1913 yılları arasında ise Osmanlı'nın Avrupa'daki Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ı içeren tüm toprakları kaybedilmiş ve böylece Birinci Dünya Savaşı'na giden yol açılmıştır.

Genel olarak bakıldığında Yasamee'nin kullandığı kaynaklar olmaksızın Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Yugoslavya gibi çeşitli arşivlerden yararlanılması ve Kitabın ele aldığı dönemde (1878-1888) Abdülhamid riyasetindeki Osmanlı Mısır, Sudan, Bulgaristan ve daha birçok bölgede tüm düvel-i muazzama ile toprak bütünlüğünü korumak için mücadele etmektedir. Kitap süreliden bağımsızlık mücadelesinin bir parçası olarak da okunabilir. Öte yandan üzerinden, yalan ya da yanlış, türlü efsaneler üretilen Abdülhamid'in sadece siyasetine değil kişiliğine dair de malumat veren ve kapsamlı bir tablo çizen kitap böylesine ihtilafli bir figürün nasıl 'itidal' ile ele alınabileceğinin de bir örneğini sergilemektedir.

Ancak Kitabın içerisinde okuyucuya yardımcı olmak maksadıyla görsel olarak harita veya resimler bulunması ve kitabın dilinin biraz daha hafifletici olması okuyucu için daha keyifli bir hale getirebilirdi.

Bahriyede Zafer Rehberi (Rehber-i Muzafferiyat-ı Bahriye)II. Abdülhamid Devrinde Zırhlı Gemiler ve Deniz Muharebe Doktrinleri

Miralay Ahmet Muhtar (Paşa)

İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2018, 238 sayfa, ISBN: 978-605-295-404-1.

Zafer TANSOY*

Son zamanlarda ülkemizde modern askeri tarih yazıcılığının önem kazanmasıyla birlikte ilgili literatüre katkı yapacak bilimsel araştırma ve eserler de ortaya konmaya başlamıştır. Bu çerçevedeki incelediğimiz eser, Prof. Dr. Ali Fuat Örenç tarafından yayınlanmış ve Miralay Ahmet Muhtar (Paşa) tarafından kaleme alınmıştır. Üç tarafı denizlerle çevrili ülkemizin

---

* M.S.Ü, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksel Lisans Öğrencisi

bahriye teşkilatının imkân ve kabiliyetlerini dönemin diğer ülkelerinin bahriye teşkilatlarıyla karşılaştırmalı olarak muhataplarının dikkatine sunmaktadır.^{****}

Eserin Ahmet Muhtar Paşa'nın kısa bir biyografisinin ve eserlerinin tanıtıldığı bölümü, özelden müellifin müktesebatı ve genel olarak dönemin Osmanlı zabitanı hakkında fikir vermesi açısından önemlidir.

Müellifin önsözde de belirttiği gibi denizcilik bilimlerinin ve teknolojisindeki gelişmelerin, denizlere hakim olmada başat aktörü olması ve servet kaynaklarına ulaşmanın en etkili yolu olduğu tespitine katılmakla birlikte Osmanlı bahriyesi hakkındaki tespitlerinin dönemin iktidar yapısı içinde makul; ancak ihtiyatla karşılanması gerektiğini düşünüyorum. Gerek taarruz gerekse savunma sistemlerinde meydana gelen stratejik ve teknolojik gelişmelerin birbirlerini olumlu yönde tetikleyici etkisi hakkındaki tespitleri bugün dahi göz ardı edilmeyecek bir unsurdur.

Eserin birinci bölümü, Osmanlı bahriyesinin envanterinde bulunan zırhlı savaş gemileri, zırhlı ve zırhsız kruvazörler, torpil gemileri ve bunlara ait silah, mühimmat ve teçhizatı, dönemin diğer devletlerinin (Fransa, İngiltere, Rusya, Çin, Japonya, Yunanistan) bahriye envanterleriyle birlikte sunulmaktadır. Bu envanterleri tablolar halinde tüm teknik, teknolojik ve teçhizat özellikleriyle birlikte tablolar halinde ortaya koyması, askeri tarihçilere karşılaştırma yapma imkânı sağlaması açısından önemlidir. Teknolojik gelişme ve sahiplikle muharebe alanında elde edilen neticeler arasındaki dağılımın analizi için önem arz etmektedir. Devletlerin envanterinde bulunan savaş gemilerinin tanıtılmasından sonra müellif bu gemilere ait çeşitli teçhizatı yine karşılaştırma imkânı sağlayacak biçimde tüm teknik özellikleriyle tanıtmaktadır. Bunlar, savaş gemilerinde teçhiz edilmiş çeşitli çap ve teknik özelliklere ait toplar ve torpillerdir. Ayrıca bu bölümde tüm bu teçhizatın yapıldığı askeri ve sivil fabrikalar zikredilmiştir. Bu sayede bizlere ilgili ülkelerin teknolojik kapasiteleri ve iktisadi durumları hakkında fikir yürütme imkânı sağlıyor.

Bahriye envanterlerinin detaylı bir tanıtımını yaparak, mevcut savaş gemilerinin ve teçhizatının güçlü ve zayıf yönlerinin dikkate alınarak bir görev tanımının yapılması ve harekât alanlarının belirlenmesinin önemine dikkat çekmektedir. Elde mevcut olan savaş gemilerinin ve sahip oldukları teçhizat ve silah sistemlerinin teknik özelliklerine ve bu teçhizatın kullanımına dikkat çekmektedir. Bunları kullanacak personelin eğitiminin ne derece

---

^{****} Kitabın kapağında eserin yazarından Miralay Ahmet Muhtar Paşa diye bahsedilmesi bir dizgi hatasından kaynaklanmış görünmektedir. Müellifin sonraki rütbesi paşa parantez içinde yazılmış olmasına rağmen muhtemelen kapak tasarımında dikkatten kaçmıştır.

önemli olduğunu da göz önüne sermektedir. Ayrıca bilimsel bir yaklaşımla yurt dışındaki eğitim materyalleri ve neşriyata dikkat çekmesi ve bunlardan istifade etmenin, başarı için önemli olduğunu belirtmektedir. Bir silahlı gücün, sahip olduğu araç ve gereçlerin, imkân ve kabiliyetlerini bilmesi kadar rakibininkini de bilmesinin ne kadar hayati önemde olduğunu yine bu bölümde belirtmektedir.

Şüphesiz donanmayla girişilecek bir harekâtın birinci öncelikli hedefi, hedef ülkenin sahil ve limanları olacaktır. Ahmet Muhtar Paşa, donanmayla girişilecek harekâtın hedef alanı olan sahillerin savunulmasıyla ilgili yapılması gerekenleri de bu bölümde ele almıştır. Bunun için “*Sabit müdafaa yöntemi, Seyyar müdafaa yöntemi, Seyyar kara müdafaaası, Seyyar deniz müdafaaası, Sahil müdafaaasına deniz ve kara askerlerinin katılması*” gibi yöntemler önermiştir. Ayrıca sahil muhafazası ne tür gemilerin kullanılması gerektiğini de işaret etmiştir. Sahil savunması için gerekli kara unsurlarının neler olduğunu (tahkimat, siper vb.) , kara ve deniz bataryalarının görev taksimini, *Fransa'nın 3 Ocak 1843 nizamnamesini* örnek göstererek izahı Türk askeri tarih yazıcılarına karşılaştırma yapma imkânı sağlaması bakımından önemlidir.

Sahil muhafazasında genel olarak dikkat edilecek hususlar başlığı altında on dokuz maddelik uyarı niteliği taşıyan hususların uygulanıp uygulanmamasının doğuracağı sonuçlarla ilgili tespiti, kitabın aynı zamanda bir eğitim kitabı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Savaş gemisi yapım teknolojisindeki gelişmelerin bunlara karşı kullanılacak silah ve mühimmatı da geliştirip çeşitlendirdiği de şüphesizdir. Gemilerin teknik özelliklerine (menzil, sürat, zırh yapısı gibi) göre imal edilen ve geliştirilen mühimmatla alakalı bilgiler bu son bölümde anlatılmıştır. Öte taraftan, gemilerde kullanılan zırhlar ve bunların teknik özellikleri, bu özelliklere göre kullanılması gereken topların etkin kullanımı örnekler vasıtasıyla anlatılmıştır. Kullanılan mühimmata ait balistik hesaplamalar yine tablolar halinde aktarılmıştır. Yine çeşitli ülkelerde üretilen top mermileri ve topların balistik hesaplamaları karşılaştırma yapmaya imkân verecek şekilde tablolar halinde verilmiştir.

Eseri yayına hazırlayan Prof. Dr. Ali Fuat Örenç'in takdim yazısında belirttiği üzere, eserin orijinalliğine zarar vermeyecek tarzda yapılan teknik düzeltmeler esere okuma kolaylığı sağlamıştır. Eserde, özellikle istatistiki bilgilerin yer alması ve bunların tablolar halinde takdimi, eserin bilimsel bir araştırma neticesinde ortaya çıktığını kanıtlar niteliktedir. Müellifin eserini yabancı kaynaklarla desteklemesi eserin önemini arttırıcı bir unsur olduğu gibi, bunları dipnotlarında belirtmesi esere bilimsel nitelik kazandırmaktadır. Müellifin

üslubu, eserin aynı zamanda bir ders kitabı olmaya uygun olduğu kanaatini oluşturmuştur. Şüphesiz, eserde Osmanlı bahriye teşkilatı istatistiklerinin diğer devlet istatistikleriyle birlikte verilmesi, karşılaştırmalı tarihçilik açısından önemlidir. Ancak kanaatim müellifin dönemin Osmanlı bahriye teşkilatını idealize ettiği yönünde şekillenmiştir. Ortaya konan istatistiki bilgiler, dönemin bahriye teşkilatının imkân ve kabiliyetlerini öğrenmemiz açısından önemlidir. Askeri tarih yazıcılarına dönemin analiziyle alakalı önemli katkı sağlayacaktır.

ON THE BAGHDAD ROAD: ON THE TRAIL OF W. J. CHILDS
A STUDY IN BRITISH NEAR EASTERN INTELLIGENCE AND HISTORICAL
ANALYSIS, c.1900-1930

BY JOHN FISHER

The history and development of espionage elicits great interest with each release of classified material. The evolution of a professional British foreign intelligence gathering service from a network of 'gentlemen spies' in the early years of this century may be followed among documents at the Public Record Office, Kew. This article attempts to trace the career of a figure whom the author first encountered as 'WJC', initials appended to a memorandum written in 1926, on the development of the pan-Tunisian movement in Turkey during the First World War. The subject of that paper invoking, as it did, memories of Buchan's *Greenmantle*, encouraged further searches among many archival sources to establish the identity and history of its author.

On a particularly cold and stormy day in October 1911, a solitary figure might have been observed disembarking from an Austrian coal-steamer at the Black Sea port of Samsun. After an overnight stay, and over the next five months the traveller proceeded on foot to Alexandretta on the Mediterranean coast. However, of a journey of almost 1300 miles, this mysterious traveller spent only 54 days on the road.¹

William John Childs can first be traced with any degree of certainty to a passport application in the spring of 1910.² Quite why, at the age of forty-two, he chose to embark upon this adventure may never be entirely clear. Indeed, much of his life prior to this remains a mystery. In the autumn of 1911, having apparently been delayed unavoidably in Constantinople, he embarked upon a journey which he recorded in his book, *Across Asia Minor On Foot*, first published in 1917 by W. Blackwood & Sons. Further excerpts, relating various travels in Asia Minor, followed in *Blackwood's Magazine* and in the *Journal of the Royal Central Asian Society* between 1915 and 1916.

From these and other sources, we know that Childs was no novice to travel in Asia Minor. He had, it seems, previously spent a year at Samsun, probably using it as a base for forays into the interior. Childs had also possibly travelled in France, Greece, the Balkans, Germany, Italy, Norway, and Australia. By 1912, if not earlier, he was resident in Constantinople, where he lived in total for two years, witnessing and recording the arrival in that year of the *Goeben*, the infamous German battleship. We also know that Childs had an extremely inquisitive mind; that he was gifted in the breadth of his interests, particularly in his knowledge of the classical past of Asia Minor; that he was something of an amateur archaeologist, architectural historian, and numismatist; that, whatever his past, he was by his own admission, no stranger to the sight of blood.

Childs readily admitted that his book contained 'no bloodletting [and] no hair-breadth escapes'. Yet it did contain a fascinating picture of a region of extreme diversity in race,

¹ It is interesting that Capt. Frederick Burnaby's epic journey across Asia Minor on horseback in 1876 also took five months and also began in the autumn. Burnaby was a Cavalry Officer on half pay: *On Horseback Through Asia Minor*, with an introduction by Peter Hopkirk (Oxford, 1996). However, Childs does not appear among those Army officers listed among the half pay registers at the Public Record Office, PMG 4/168-70 (PRO).
² FO 610/19 (PRO). The application was made on 30 May 1910, and the recommendation was made by a solicitor, H. F. G. Salt (based at 44 Bedford Row, London). Unless otherwise stated, the remaining material in this article relates to Childs' book and to his published articles. Although Childs was a British passport holder, I have been unable to trace his birth certificate. Available evidence suggests that he was not a colonial.

On The Baghdad Road: On The Trail of W. J. Childs a Study in British Near Eastern Intelligence and Historical Analysis, c. 1900-1930*

John Fisher

Archives, 1999, Oct.1, Vol. 24, No. 101, pp 53-70.

Merve ÖZGENÇ**

Ortadoğu üzerine birçok makalesi ve İngiliz diplomasisi hakkında *Yirminci Yüzyılda Dışışleri, Ticaret ve İngiliz Dış Politikası - İngiliz Diplomasisi ve Kaosa İniş: Jack Garnett'in Kariyeri, 1902-19 - Din ve Diplomasi: Din ve Britanya Dış Politikası 1815-1941- Erkek Casuslar: İmparatorluk ve Ötesindeki İngiliz Ajanları* gibi kitapları bulunan^{§§§§} Dr. John Fisher, University of the West of England'da tarih

* Bağdat Yolu Üzerinde: İngiliz Yakın Doğu İstihbaratı ve Tarihsel Analizi Üzerine W. J. Childs'ın İzinde Bir Çalışma (1900-1930)

** Kamu yönetimi mezunu, mrvozn@gmail.com

§§§§ <https://people.uwe.ac.uk/Pages/person.aspx?accountname=campus%5Cj2-fisher> (25.03.2018 tarihinde erişilmiştir.)

bölümü öğretim üyesidir. Fisher, *Yürüyerek Anadolu* isimli eseriyle**** ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de Turancılık hareketinin gelişimi üzerine aktardığı bilgilerle dikkatleri üzerine çekmiş olan William John Childs’ı (1869-1933)†††† da bu analizinde ele almıştır.

Childs’ın Anadolu hakkında oldukça bilgili olduğu eserinden ve diğer çalışmalarından anlaşılmaktadır. Haliyle bu bilgileri nasıl edindiği ve kişisel yaşamı ile nasıl sentezlediği konusu da merak uyandırmaktadır. Yazar hakkında bilgi bulmak zor olmakla beraber Dr. John Fisher’in hazırladığı; tanıtımını yaptığımız bu makale araştırmacılara ışık tutmaktadır. Analiz Childs’ın kariyerini izlemeye çalışmakta, istihbarat servisi birimleri üzerine oldukça bilgi bulundurmakta ve zaman zaman Childs’ın özel hayatına da yer vermektedir. Değerlendirmemiz de bu analiz üzerine olacaktır.

1900’lerde Osmanlı Devleti zor zamanlar yaşamaktaydı. Devlet sınırları içerisinde isyanlar, cemiyet faaliyetleri, balkan savaşı, devlet adamlarının işlerine sadık olmamaları, suikast girişimi, Bosna-Hersek’in Avusturya Macaristan tarafından ilhak edilmesi, Rumlar ve Ermeniler’in Osmanlı’ya karşı duruşları, İtalya’nın saldırısı, Abdülhamid’in tahttan indirilmesi gibi birçok sorunla baş etmeye çalışmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı sıralarında Fransa, İngiltere, Rusya ve Almanya gibi büyük devletler Osmanlı’nın topraklarıyla yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Devletler, Osmanlı Devleti’nin bol kaynaklarını sömürebilmek –özellikle petrol- için adeta yarış içine girmiş ve her yola başvurarak, ajanlık da dâhil olmak üzere, topraklar içerisine girmeye çalışmışlardır. Mısır, Filistin, Türkiye ve daha nice örnek olarak gösterilebilir. II. Abdülhamid döneminde ülkenin içinde birçok ajan mevcuttu ve bu ajanlar Osmanlı içerisindeki devlet adamlarına para vererek bilgi satın alıyorlardı. Hazin manzara Sultan’ı, devlet adamlarını denetlemek için profesyonel manada Yıldız Teşkilatı’nı kurmaya ve dış ülkelerin Osmanlı’ya karşı ajanlık durumuna benzer faaliyetleri ülke içinde göstermeye mecbur bırakmıştır:

“Osmanlı topraklarında gözü olan bu devletler, henüz XVIII. ve XIX. yüzyılda, gezgin, misyoner ve diplomat rolüne bürünen çeşitli ajanlarını Osmanlı ülkelerine sevk ediyor; onlara, birçok stratejik yerlerin haritalarını çizdiriyor; sömürebilecekleri kaynakları, araç olarak kullanabilecekleri Hıristiyan ve Müslüman toplumları (ya da azınlıkları) saptayarak onlarla ilişki kuruyorlardı. Bu ajanlar arasında, Fransa’dan Père Thomas Bois, politikacı Franklin-Bouillon ve Albay Moujin; İngiltere’den Yarbay Rawlinson, Binbaşı V. Millingen, Binbaşı Soane, Yarbay Mark Sykes, Yarbay T.E. Lawrence ve Binbaşı Noel; Rusya’dan Subay S. Proskoviakov, Albay V.A. Kartsov, Yüzbaşı P.Y.

**** William John Childs, *Yürüyerek Anadolu Samsun-Halep 1911-1912*, Kitap Yayınevi, 2017, 418 s.

†††† Oxford Dictionary of National Biography (25.03.2018 tarihinde erişilmiştir.)

Averianov, Vladimir Minorski, Prens Boris Shakovski ve Boris Nikitin; Almanya'dan Wilhelm Wasmuss, Schönemann ve Litin; ABD'den Amiral Chester, Tümgeneral Harbord, v.s. akla gelir.” ****

İngiliz Gizli İstihbarat Servisi'nin (Secret Intelligence Service)§§§§§§§§ 1909 yılında kurulduğunu ele aldığımızda Childs'in servise önemli etkilerinin olduğunu düşünebiliriz. Denizaşırı görevlere giderek istihbarata bilgi topladığı kayda geçmiştir. Savaş zamanında Childs'in fikirlerine başvurulmuş, deneyimlerinden ve bilgilerinden faydalanılmıştır. Özellikle 1919'dan itibaren İngiliz Gizli İstihbarat Servisi'nin çalışmalarına bakıldığında İstanbul ve Yakındoğu üzerinde Türk-Bolşevik birliği olmaması için özel çaba harcandığı da açıkça görülmektedir.

Britanya Amirallik Dairesi'nde bir istihbarat subayı olan William John Childs yukarıda zikrettiğimiz *Yürüyerek Anadolu* adlı hatıralarına göre Ekim 1911'de, kesin olmamakla beraber 42 yaşındayken, Samsun Limanı'na ayakbastı ve 5 ay boyunca yürüyerek, gözlem yaparak İskenderiye'ye ulaştı; fakat biliyoruz ki Childs daha önce de Anadolu'ya gelerek deneyim elde etmiştir. İngiliz Hükümeti Anadolu'ya olan uluslararası rekabetin büyüdüğünün farkındaydı. Özellikle İskenderun Limanı Rusya'nın Hindistan'daki ilerlemelerine karşı durabilmek için hayati bir önem taşıyordu. 20. Yüzyılın başlarında Almanlar İstanbul'u etkilemiş ve Londra'da alarmlar çalmaya başlamıştı. Etkiden kasıt ise Bağdat Demiryolu'nun inşası, İran Körfezi ve İskenderun'dur. Childs'in yolculuğu tam da bu sırada olmuştur. Üstelik yolculuğun gerçekleştiği 1911-1912 yıllarında Trablusgarp Savaşı nedeniyle Osmanlı Devleti ile İtalya savaş halinde bulunmaktaydı. Yine bu dönemde hazırlanmış olan; Anadolu, Suriye ve Mezopotamya üzerine ekonomik potansiyel hakkında raporlar, haritalar oluşturulmuştu. Bu sebeple dönemin hassas ve zor diplomatik yazışmalarının da önemi büyüktür. Childs da Batı Akdeniz Konsolosluğu'nun üyesi olmuş ve coğrafi alan hakkında kayıtsız olan bilgileri paylaşmıştır. Dışişleri için de bilgiler hazırlamış-üretmiştir. Çalışmaları İngiliz Dışişleri Bakanlığı kütüphanesine de eklenmiş bulunmaktadır. 20. Yüzyılda toplumu etkileyen politikacılarla görüşmüştür. Cherkley Court, Sir Max Aitken, Lord Beaverbrook, Churchill gibi...

Birinci Dünya Savaşı öncesinde savaş ofisi çalışmalarına devam etmiş ve Mersin, Halep, Kilis, Adana, Gelibolu Yarımadası üzerine araştırmalara katkıda bulunmuştur. Londra'ya döndüğünde tüm yazılarını gözden geçirmiştir. Yazıları bölge, insanlar, sosyal yaşam, ırk ve diğer bilgilerden (mutfak tatları bile) oluşarak amaçlanan, istenen hedefler doğrultusuna erişmiştir.

Daha önce de topraklarımıza geldiğinden bahsetmiştik. Makaleden 2 yıl İstanbul'da (her iki yakada) kaldığını öğreniyoruz; ayrıca Ege sahili boyunca birçok yolculuk yapmıştır, Trakya'yı da gözlemlemiştir ve bu gezilerden elde ettiği bilgilerden oluşan toplamda altıdan fazla yazı yazmıştır.

**** <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-imparatorlugunun-son-donemi-ve-turkiyeyi-bolme-cabaları-1908-1918/>

(23.03.2018 tarihinde erişilmiştir.)

§§§§§§ <https://www.sis.gov.uk/our-history.html> (22.03.2018 tarihinde erişilmiştir.)

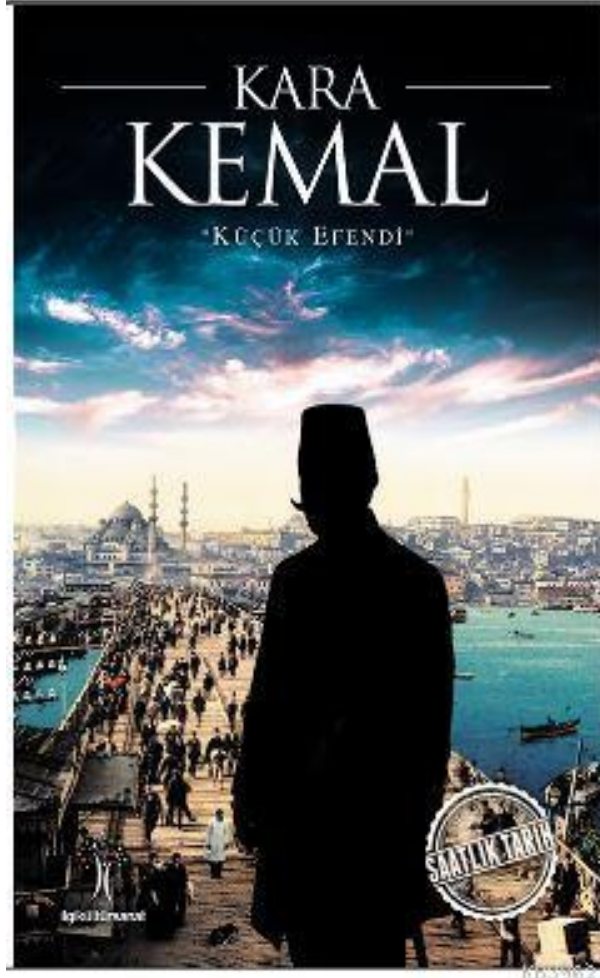
Osmanlı toplumu ve siyaseti hakkında oldukça net gözlemler elde edebileceği bir dönemde bu yürüyüşü gerçekleştirmişti diyebiliriz. Özellikle katliam (Batıların ileri sürdüğü), din, ırk, ekonomi, politika ve yerel faktörler üzerine yoğunlaşmıştır. Ermeniler, Yunanlılar ve Kürtler üzerine de kısaca anlatımları mevcuttur. Çalışmaları da deniz istihbarat birimiyle başlanılarak tarih ve devlet işlerinde yer almıştır. İsminin deniz donanması listesinde de olduğu ortaya çıkmıştır. 1916 yılının Temmuz ayı sonunda ağır bir hastalığa yakalanmış ve tahminlere göre sağlık durumu sebebiyle hükümet tarafından Childs'tan istifade edilmesi uzun sürmüştür.

Ekim 1919'da Bulgaristan, Türkiye, İran, Filistin, Suriye, Kafkaslar ve Ortadoğu'nun gelişmesi hakkında raporlar hazırlamıştır. Amiraller istihbaratındayken de Bulgaristan'ın bir kısmının nüfusu hakkında kısa veriler sunmuştur. 1924'te Morley ile birlikte Kıbrıs üzerine İngiltere'nin adayı Yunanistan'a devretmemesi gerektiği hakkında yazı yazmıştır. 1926'da Pan-Türk politika hedeflerinin Türk askeri politikası üzerine etkileri hakkında geneli tahminlerden oluşan bir yazı yazmıştır. Türkiye'nin Jön Türk hareketleri üzerine politik etkileri ile de ilgilenmiştir. Çalışmaları ise gittikçe akademik bir boyut kazanmıştır.

Kişisel özellik olarak ise geniş bir merakla sahip olduğu için amatör arkeolog olması, mimari tarihe ilgi duyması, numismatist olması, coğrafyaya, etnolojiye, ekonomiye ilgi duyması ve gördüklerini tek tek kaydettiği bir günlüğünün olması şaşırtmamaktadır. Üstelik sessiz, titiz ve göze batmayan bir tarzı vardır. Öğretmen olabilmek için bir kampa katılarak bomba ve hendek üzerine eğitim aldığı da bilinmektedir ve hiçbir zaman gelirini nereden elde ettiği hususu aydınlatılmamıştır.

Childs, Osmanlı Devleti'nin ilişkilerini ve Müslümanların reaksiyonlarını anlamının önemli olduğunu düşünüyordu. Çalışmalarının büyük bir kısmının da bu coğrafyalar üzerinde olmasının temel sebebi budur. Ortaya koyduğu çalışmaları Batı dünyası devlet adamlarının ve tarihçilerinin yüzyıllardır ellerinde olması gerekecektir şuanda da birçok tez yazılımında, akademik diğer çalışmalarda temel olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'ne karşı bu tür girişimler İngiltere'nin ajanlık, istihbarat, dışişleri politikaları alanlarıyla ilgili birimlerin faaliyetlerini arttırmış ve bu durum üzerine birçok eserler vermiştir denilebilir (*Intelligence and International Relations 1900-1945, Cindirella Service British Consuls since 1825, British Policy Towards the Ottoman Empire ...* gibi). İngiliz politikalarını büyük ölçüde etkilediği açıktır. Makale genel olarak politika istihbarat birimi ya da diğer bakanlıklardayken geçen olaylar etrafında olmasına rağmen görevleri, istekleri ve kademesi söylenenlerin ardından, emin olmama durumu ile aktarılmıştır. Bu durum makalenin okunmasını ve anlamasını zorlaştıran en başat etkendir. Childs'ın çalışmaları Batı camiasındaki diğer araştırmacılar gibi Osmanlı Devleti aleyhine niteliktedir. Makalede de, yazdıklarında birçok propaganda olduğu aktarılmıştır. Propaganda durumuna en büyük örnek olarak ise çalışmalarını katliamın olması yönünde ilerletmiş olması ve "*Kafkasya'da Ermeni Vilayetlerinin Nüfusu*", "*Ermeni Tarihi Üzerine Notlar*"

adlı veriler örnek gösterilebilir niteliktedir. Ayrıca daha önce de yazdığımız üzere Yunan ve Kürt ayrımları üzerine de düşmüştür.

Kara Kemal “Küçük Efendi”

Mehmet Mert Çam

İstanbul, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2018, 55 sayfa, ISBN: 978-605-2022-41-2

Ceylan MİRHAN*

İncelemekte olduğumuz Kara Kemal “*Küçük Efendi*” kitabı Osmanlı Devleti’nin yıkılış dönemi ile ulus devlet inşa süreci arasında Kara Kemal’in yenileşme hareketlerindeki öncülüğünü ayrıntıları ile ele almaktadır. Mehmet Mert Çam’ın telif ettiği bu eser “*Kara Kemal Bey*”, “*Birinci Dünya Savaşı’nda Kara Kemal*”, “*Mütareke ve Cumhuriyet Dönemi’nde Kara Kemal*” başlıkları altında üç ana bölümden oluşmaktadır. Eser Kara Kemal Bey’in “*iktisadi Türkçülük*” faaliyetlerini ve “*Milli İktisat*” çizgisini tüm unsurları ile yansıtmaktadır.

---

* FSMVÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencisi, ceylanmirhan@hotmail.com

Kara Kemal Bey'i biraz yakından tanıyacak olursak asıl ismi Ahmet Kemal Bey'dir ve aslen Türkmen olup soyu Dulkadiroğulları'na dayanmaktadır. 1875, İstanbul doğumlu olan Kemal Bey II. Meşrutiyet öncesi Posta İdaresi'nde çalışmış ve birçok şehirde katiplik görevinde bulunmuştur. Bu şehirlerden biri olan Edirne'de bulunduğu sırada Talat Paşa ile tanışıp İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmesi burada Küçük Efendi olarak anılmaya başlamasına sebep olmuştur. İttihat ve Terakki ile başlayan ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde de devam eden İktisadi Türkçülük'ün sahadaki ilk uygulayıcısı olan Kara Kemal Bey'in teşkilatlanmadaki başarısı, ketum yapısı ve girişimciliği onu Esnaflar Cemiyeti Başkanlığı'ndan İaşe Nazırlığı'na, Teşkilat-ı Mahsusa saflarından Malta'daki İngiliz zindanlarına kadar sürüklemiştir.

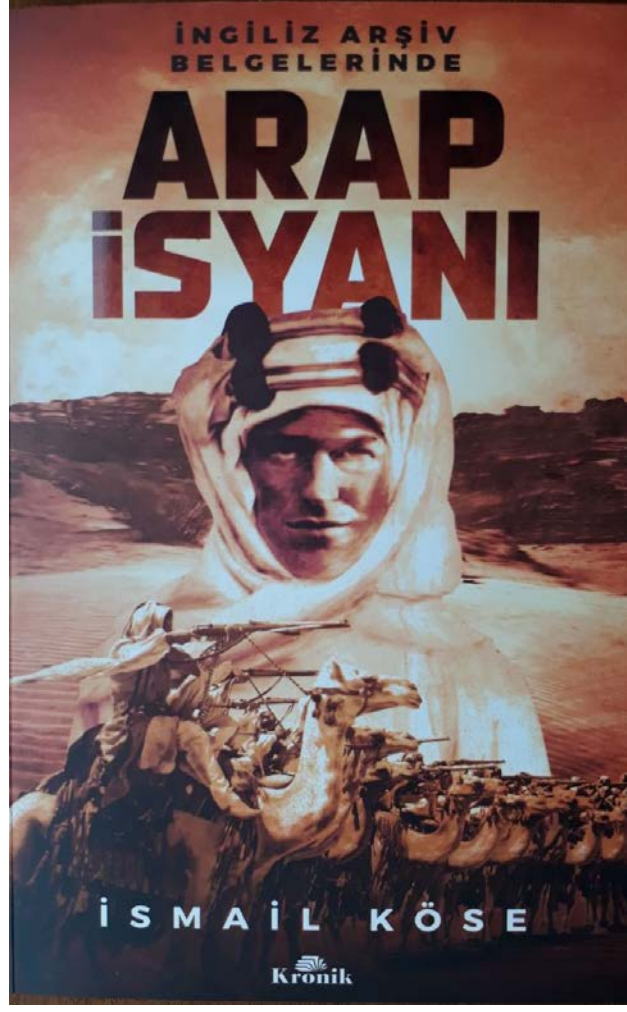
“*Birinci Dünya Savaşı'nda Kara Kemal*” başlığını incelediğimizde Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Ruslara karşı geliştirdiği Teşkilat-ı Mahsusa merkezli politika ve hareketlerin başına Kara Kemal'i ta'yin ettiğini görürüz. Teşkilat-ı Mahsusa heyetleri üzerinde nüfuz sahibi olan Kemal Bey, gazeteci Ahmet Emin Bey'in deyimiyile “*insan ruhuna hükmedebilen*” yapısı dolayısıyla bu makama getirilmiştir. Bir önceki cümlede zikrettiğimiz “*nüfuz sahibi olması*” niteliğinin bir örneğini eserdeki kendi satırlarıyla temellendirebiliriz. Trabzon'da kendi güdümünde bulunan heyetlerin yanından ayrılıp İstanbul'a dönen Kara Kemal'in harp başladığı için Trabzon'a geri dönüş sağlayamaması heyetler arasında koordine eksikliğine yol açmış ve hakiki amirleri Kara Kemal hariç kimsenin emrine uymayacaklarını belirtmişlerdir. Bunun üzerine Kemal Bey: “*...İstanbul kâtibi mesullerinin Trabzon Teşkilat-ı Mahsusa azasının süngülü bir neferinden hiçbir farkı yoktur. Onun için verilen emre kayıtsız şartsız ve itirazsız riayet etmelerinin askerlik icabından olduğunu bilmeleri lazım gelir.*” yanıtını vererek teşkilatlanmayı kontrol altına almıştır. Nitekim Kara Kemal Bey Trabzon'a geri dönememesine rağmen Kafkasya İhtilal Cemiyeti'ne desteğini sürdürmüş, neticede Çarlık Rusyası yıkılmış ve bağımsız Kafkasya Cumhuriyeti kurulmuştur. Tüm bu gelişmelerde Kara Kemal'in teşkilatçı yapısının, birliğin sağlanması üzerinde çok önemli rol oynadığının dikkatlerden kaçması mümkün değildir.

Ekonomisi fiilen iflas etmiş, kapitülasyonlar ve ticari sözleşmeler aracılığıyla yarı sömürge haline gelmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun ulus devlet olma yolundaki imkansızlığı sürecinde Kara Kemal, milli iktisat, ekonomik bağımsızlık, birliktelik unsuru ve dayanışma ruhu ile imparatorluğun ana unsuru haline gelip Türk-Müslüman çizgisinde yenileşme hareketlerinin öncülüğünde bulunmuştur. “*İktisadi Türkçülük*” bağlamında başarılı sonuçlar vermiş olan bu yenileşme hareketleri İttihatçıların sermaye birikimine ortam hazırlayıp milli şirketlerin kurulmasına ivme kazandırmıştır. Bu meseleye yakından temas edecek olursak: Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle kısa sürede temel besin maddelerinde sıkıntının baş göstermesi, dış devletlerden yapılan ithalatın önünün kapanması, keza Anadolu'da ziraat ile uğraşan iş gücünün askere alınması örneğin 90 kuruş olan bir çuval unun 300 kuruşa satılmasına neden olması gibi sebeplerle İstanbul ve Anadolu'nun iaşesi hususunda kalıcı önlemler almak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin “*Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye*” adlı bir ticari teşkilat kurduğunu ve Kara Kemal'in teşkilatın başında yer aldığını görüyoruz. Bu ticari kuruluş Kara Kemal'in gayret ve çabaları sayesinde İstanbul'un iaşesini karşılamak adına birçok çalışma

yapmış ve kazandığı yüksek meblağı “*milli şirketlerin*” hayata geçmesi için sermaye olarak kullanmıştır. Nihayetinde birden çok milli şirket kurulup iktisadi sahada geniş alanlara yayılmıştır.

Kitabın üçüncü ve son bölümünde müellif Kara Kemal Bey’in Cumhuriyet Dönemi’ndeki rolü üzerinde durmuştur. Liderliğinde Kara Kemal’in bulunduğu Karakol Cemiyeti’nin kurulması ve Mustafa Kemal’e yapılan suikast girişimi iki alt başlık halinde ana hatları ile işlenmiştir. İttihat ve Terakki’nin lider kadrosunun yurtdışına gitmesiyle yurtiçinde kalan ekibin lideri konumuna gelen Kara Kemal silah, mühimmat, insan tedariki ve İngilizlere karşı istihbarat ve sabotaj faaliyetlerinde bulunacak olan bir yer altı örgütü yani Karakol Cemiyeti’ni teşkil etmiştir. Bir diğer mühim mesele olarak dikkat çeken Mustafa Kemal’e yapılan İzmir suikastı girişimi sonunda İstiklal Mahkemesi Kara Kemal’i “*azmettirici*” olarak görmüş ve yakalanmasına karar vermiştir. Fakat müellifin bu bölümde yer verdiği sanıkların ifadesi ve Kara Kemal’in arkadaşlarının beyanatları Kara Kemal’in siyasi hayata atıldığından bu yana tavrını ve duruşunu bozmadığının, suikast girişiminde yer almayıp Mustafa Kemal’e olan itimadını koruduğunun bir nevi göstergesidir. Fakat tüm bu beyanatlar ve mahkeme zabıtları İstiklal Mahkemesi’nin onu potansiyel tehdit olarak görüp ölüm cezasına çarptırmasından kurtaramamıştır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak biyografi niteliği taşıyan bu eser yakın döneme ışık tutacak, Kara Kemal’in bilinmeyenlerini ve sıra dışı hayatını gün yüzüne çıkaracak ve dönemin aynası olarak okurlarda hamasetten uzak tarihi bir gerçeklik izi bırakacaktır. Müellif onun, yakın tarihin serüveni içerisindeki rolünü akademik bilgiler ışığında ele almış ve tarafsızlığını koruyarak bizlere aktarmıştır. Tarih öğrencileri ve okuyucuları için değerli bilgiler barındıran bu eser kronolojik takibi sağlayacak bağlantılarla, dönemin diğer devlet adamlarının destekleyici ve uzlaştırıcı fikir ve görüşleri ile bir bütünlük sağlamaktadır. Kitabın en belirgin özelliği ise eserin tarafsız bir biçimde, eleştiriye yer bırakmadan telif edilmiş ve bizlere bir kaynak teşkil edecek şekilde sunulmuş olmasıdır. İncelemeye çalıştığımız bu eserin tarih bilgisine yeni bir yön katacağını düşünüp herkesçe okunmasını temenni ederim.

İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı

İsmail Köse

İstanbul, Kronik Kitap, Şubat 2018, 451 sayfa, ISBN:978-975-2430-35-8.

Ahmet Cengiz KARAGÖZ*

Gerçek kişilerle temsil edilen devlet hafızası; hale ve geleceğe tercüman ve üzerine inşa edildiği halkın hafızasından bir cüzdür. Geçmişinden soyutlanan halk; toplumsal, devlet ise kurumsal hafızasını kaybeder. Toplumsal travmalar yaşanmadıkça kaybedilen geri gelmez. Son on yıllarda Türkiye’de cereyan eden olaylar esaslı bir uyarıcı oldu. İnsanlar okumaya, yazmaya, bilgiyi kullanmaya, kaybettiklerini yerine koymaya başladı. İşte bu kitap; mevcut sürecin tabii ürünü, *okuyanı sarsan, üzen* ve fakat hali ve geleceği tefsire yardımcı, ağırlıklı kurnaz düşmanın itiraflarından vücut bulan,

---

* Avukat, Em. Sb., acengizkaragoz@gmail.com

doğrulanmış terkipli, sadece milli değil aynı zamanda bölgesel çarpıtılmışlıklara şifa milletlerarası *bir* hafıza hapıdır.

Arap yarımadasını da içine alan Ortadoğu'daki temel sorun; çatışma üreten mümbit sosyolojik ve psikolojik ortamda, stratejik ulaşım yolları ve üzerindeki zengin petrol yatakları ile cezbeden coğrafyada Siyonistler ile menfaat ortaklığı temelinde kurulmuş, halefi ABD olan, tarihi İngiliz sömürge düzenidir. Para ve silah ile edindikleri yerli işbirlikçilerini denetim altında tutan bu iki devlet aynı zamanda bölgedeki tüm dengesiz siyasi yapılanmaların, savaşların, terörist teşkilatlar ve faaliyetlerin baş senaristleri, derindeki ana müsebbipleridir. Dün devşirdikleri ve kitabın konusu olan Arap işbirlikçilerine, bugün bir de tarihten hiç ders almamış bir kısım Kürt işbirlikçilerini de ilave edebilmişlerdir. İşbirlikçiliğin unsurları; siyasi gelecek vaatleri, para ve silah desteği, ayaklanmalar ve savaş, işbirlikçiliğinin neticeleri ise; denetim altında, kaynaklarını silahlanma ile heba eden çatışma potansiyelli devletimsiler ve bunların; siyasi, sosyal, ekonomik, bilim ve teknolojik gelişimi engellenmiş, sadece kaynak tüketen halklarıdır. Bu kitapla yazar; bu sömürge düzenini belgeleriyle başarılı bir şekilde örneklendirmekte, toplumsal ve kurumsal hafızanın eksilmiş tuğlalarını yerine koymaktadır.

Kitap; önsöz, giriş, dört bölüm, değerlendirme, kaynakça ve indeksten oluşmaktadır. Dört bölümün başlıkları sırasıyla; Mısır'ın işgalinden (1882) sonra İngiliz hükümetinin Filistin ve Hicaz politikası, *İngilizler ve Şerif Hüseyin*, isyan, *isyanın ikinci yılı ve sonrasıdır*.

Önsöz ve Giriş; Arap bölgeleri dahil kaybettiği topraklarda Devlet-i Aliyye'nin hakimiyetini zayıflatan sebepleri, kurduğu düzenin zafiyetlerini, diğer devletlerin özellikle İngiltere'nin otorite boşluklarından sızarak yerli işbirlikçilerle nasıl fiili hakimiyet alanları yarattığını, Arap isyanının neden Hicaz'dan başlatıldığını ve kitabın amacını açıklayan bir kitap özeti mahiyetindedir.

Mısır'ın işgalinden (1882) sonra İngiliz hükümetinin Filistin ve Hicaz politikası bölümü; Mısır üssünden hareketle Arabistan yarımadasını sömürgeleştirip bir taraftan Hindistan deniz yolunun güvenliğini sağlamak diğer taraftan da petrol alanlarını denetimine almak isteyen ve fakat hazinesi borç içindeki İngiltere ile Filistin'de ulusal yurt arayışındaki sermayedar Siyonistlerin Balfour Deklarasyonu ile somutlaşan çıkar birlikteliğini ve İsrail Devleti'nin kuruluşuna giden süreci, kısaca Arap Yarımadasını Arap isyanları ile sömürgeleştiren temel oyunu açıklamaktadır.

İngilizler ve Şerif Hüseyin başlıklı, kitabın en kapsamlı ve ayrıntılı bölümünde ise yazar;

-Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da kurduğu idari düzeni,

-Şerif Hüseyin ve oğullarının; kişilik özelliklerini, İngilizlerle isyan pazarlığı ile ilgili mektuplaşmalarını, isyan hazırlıklarını, yazarın tiyatro diye isimlendirdiği; ortamı isyana hazırlayan tahrik amaçlı ve İstanbul, Şam ve Hicaz'daki Osmanlı Devlet ricalini son dakikaya kadar asilerin gerçek niyeti hakkında aldatan tertiplerini, Osmanlı Ordusu karargahlarındaki casusluk faaliyetlerini, elde ettikleri hassas bilgileri İngilizlere pazarlamalarını,

-Türk ordusundaki istihbarat ve karşı istihbarat zafiyetini, Şerif Hüseyin'in IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa ve Hicaz Valisi Galip Paşa'yı kullanarak isyanı fark, istihbar ve ihbar edenleri itibarsızlaştırıp saf dışı bırakmasını, bu sebeple isyan ile ilgili istihbarat akışını durmasını ve nihayetinde ordunun isyana hazırlıksız yakalanmasını anlatmaktadır.

İsyan bölümünde; isyanın çıkışı ve başarısına etki eden siyasi, sosyolojik ve psikolojik temeller, İngilizlerin; Hünkâr İskeleyi Anlaşması(1833) sonrasında Arap yarımadasına artan ilgisi ve keşifleri yedi sayfada özetlenmekte, sonra isyan öncesinde Mekke'deki durumdan başlayarak isyan ve Hicaz'ın Medine hariç Şerif Hüseyin'in denetimi altına girmesi anlatılmaktadır.

İsyanın ikinci yılı ve sonrası bölümü Londra'daki; *'Filistin'de Yahudi ulusal yurdu'* taahhüdü kapsamında Siyonistleri önceleyen buna karşılık işbirlikçi Şerif Hüseyin ve oğullarını Arap isyanına zarar vermeyecek şekil ve zamanda kullanımdan kaldırılması politikaları benimseyen kabine değişikliğini başlangıç olarak almıştır. Tabiidir ki bu bölüm; Medine'nin Şam ile bağlantısı kesilip, isyanın Filistin ve Şam istikametinde, İngiliz birliklerinin hareketini kolaylaştıracak şekilde kuzeye yayılması, Filistin ve Şam'ın ele geçirilmesi ve Mondros Mütarekesinin imzalanması sonrasında da halen devam eden Medine müdafaasının sona ermesi konularına tahsis edilmiştir.

Değerlendirme en sondaki altı sayfadadır ve Arap isyanının başarıya ulaşmasının genel ve özel sebeplerinden ve kullanılıp, Kıbrıs'ta ikamete mecbur edilen Hüseyin'in akıbetinden bahsetmektedir.

Yazarın çok geniş ve güncel kaynaklardan faydalanarak yazdığı; zarfında bazı maddi hataları ve tekrarları ve fakat mazrufunda çok değerli bilgileri ve değerlendirmeleri bulacağınız bu kitap hakkındaki katkı kabilinden düşüncelerimizi ifade etmek gerekirse, çatısının; üçüncü yetkin bir kişi tarafından yazılan bir *önsöz*, amacı da açıklayan kısa bir *giriş*, *Arap yarımadasının coğrafyası*, *Arap halkının sosyolojik ve psikolojik durumu*, *önemli şahsiyetlerin- isyana müessir- biyografileri*, *İsyanın kronolojik özeti*, *isyani hazırlayan vakalar ve isyan* (1833 Hünkar iskeleyi anlaşmasından Mısırın işgaline kadar olan dönem, Mısırın işgalinden isyanın başlangıcına kadar olan dönem, Hicaz isyanı, isyanın kuzeye yayılması, Medine müdafaası gibi) ve *değerlendirmeler*, halkın hafızasına nakşedilecek, kurumsal hafızayı besleyecek hale ve geleceğe dair tercüme ihtiva eden *sonuçlar* bölümü şeklinde kurulması halinde kitabın etkisinin artacağı mütalaa edilmektedir.

Tarihi kitaplarda sadece olanın vesikalarıyla anlatılması ve arkasından değerlendirilmesi alışılmış bir durumdur. Nitekim kitapta yeri geldiğinde son derece gerçekçi değerlendirmeler yapılmıştır. Bu konuda; Galip Paşa'nın Taif'i kuşatan asileri dağıtacak ve Mekke'ye intikal ederek isyanı bastırarak gücü olmasına rağmen teslim olmasına, İngilizlerin 'Türk Kaplanı' ismini verdiği Fahrettin Paşa'nın iki yıl yedi ay kuşatma şartları altında süren Medine müdafaasında kendisi ve askerlerinin dost ve düşmanın takdirini kazanan sebat, mukavemet, adalet ve kahramanlıklarına dair değerlendirmeler örnek olarak verilebilir.

Teklif ettiğimiz sonuçlar bölümünde görmeyi arzu ettiğimiz ‘halkın hafızasına nakşedilecek, kurumsal hafızayı besleyecek; hale ve geleceğe dair tercümelere’ ise aslında alışılmışın dışına çıkan, tarihi bilgileri kullanılabılır hale getiren, birden ziyade disiplinin emeğini ve işbirliğini gerektiren bir usul önerisidir. Bu nedenle aşağıdaki gibi örneklemek uygun olacaktır:

-II Abdülhamit ve yakın çalışanlarının sahip olduğu o gün için eğitilmiş kesimden neşet etmemiş kurumsal hafızanın, sultanın darbe ile hallinden sonra kaybedilmesi ve işbaşına gelen tecrübesiz İttihat ve Terraki partisinin ve liyakate değil partiye mensubiyete göre atanan makam sahiplerinin derinliksiz ideolojileri ve Arap isyanında örneklerini gördüğümüz isabetsiz uygulamalarının sebep olduğu yıkım ile askeri müdahalelerle kontrol altında tutulan gayri muktedir ve bir türlü tecrübe birikimi sağlayamamış Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin sivil idarecilerinin ülkemizde sebep olduğu yıkım arasında benzerlik vardır. Bu durum ülkenin dengeli bir güç dağılımını sağlayacak kurumsallaşmadan ve zihniyetten henüz uzak olduğuna işaret etmektedir.

-Kitap İngilizlerin yerine ABD’yi koyarak okunduğunda İngiltere’nin Arap yarımadasındaki siyaseti, isyanla koordineli işgal hareketleri ile ABD’nin Irak ve sonra Suriye’deki operasyonları arasında yakın bir benzerlik olduğu görülecektir. Aradaki fark İngilizlerin Arapları, ABD’nin ise önce işbirlikçi Şii Arapları, sonra işbirlikçi Kürtleri ve yoktan yarattığı otorite boşluklarını kullanmasıdır. Özellikle ABD’nin Irak ve Suriye’nin kuzeyindeki alanda kurmak istediği devletimsi yapıdaki üsleri, Mısır’da kurulan İngiliz üssünden farkısızdır. Mısır’daki üs nasıl İngilizlere Arap yarımadasına genişleme imkanı verdi ise sözü edilen üslerin ABD’ye de Türkiye ve İran’daki etnik alanlara genişleme imkanı verebilir. Bu tehdidi karşılayacak güç geliştirilmesine, mevcut fiili durumu değiştirecek politik ve askeri tedbirlere ihtiyaç olduğu açıktır.

- Arap isyanının hazırlık ve icra safhasında Osmanlı Devletinin, FETÖ’nün devlette paralel yapılanması ve kalkışması sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin istihbarat zafiyetleri nerdeyse bire bir aynıdır. Türkiye’nin sivil ve askeri idarecileri de Türk halkından devşirilen FETÖ’ nün ayaklanmasına Cemal ve Galip paşalar gibi son dakikaya kadar seyirci kalmışlardır. Bu Türkiye’nin sebeplerini araştırması ve tedbirler alması gereken istihbarat alanındaki temelli bir zihni donanım açığına işaret etmektedir.

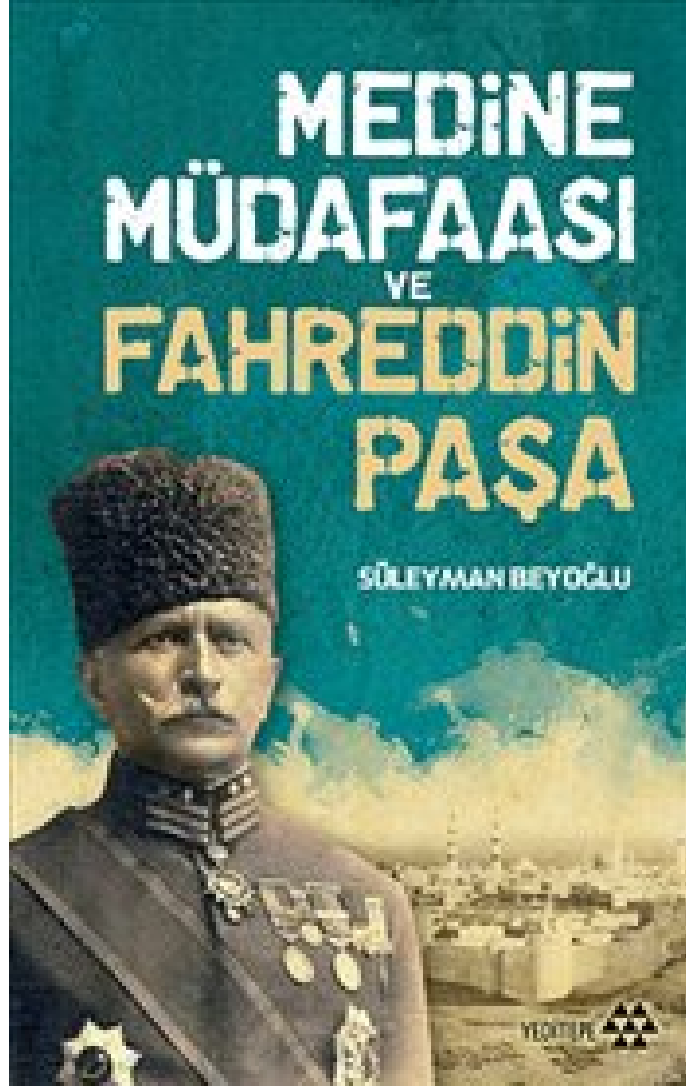
-İngilizlerin ve Şerif Hüseyin’in; Arap İsyanı öncesi ve süresince düzenledikleri, hedef kitle ve kişilerce gerçekmiş gibi algılanan, Türkiye’de bir profesörce sosyal medyada paylaşılan takiben BAE Dış İşleri Bakanınca da tekrarlanan Fahrettin Paşa hakkında iddialar gibi etkileri günümüze kadar gelen ve kitapta deşifre edilen kara propaganda niteliğindeki, yazarın tiyatro adını verdiği tertipler ile dış destekli FETÖ’ nün sivil ve askerleri kurumlarımıza yönelik tertipleri ve kara propagandaları arasında benzerlik vardır. Aradaki fark nitelikte değil niceliktedir. Diğer taraftan FETÖ konusundaki dış algı halen Türkiye’nin aleyhindedir. 15 Temmuz FETÖ kalkışmasının hükümetin tiyatrosu olarak adlandırılması, ülke dahilinde bunun bazı çevrelerce bir süre dillendirilmesi, Türkiye’nin Suriye’nin

kuzeyine müdahalesini eleştirenlerin varlığı ülkenin sabırlı, tutarlı ve uzun vadeli bilgi hareketına olan ihtiyacına işaret etmektedir.

-İslam dininin ve onun peygamberin şiddetle reddettiği; soya, ırka, bir takım şeriflik, seyitlik vs. gibi sıfatlara bağlı, kişilere kutsiyet atfeden ve milliyetçi Araplarda görülen milli din anlayışıdır ki İngiliz ajanlarca sürekli asi Arap milliyetçilerinin ruhunu okşamak için kullanılmıştır. Bizde de aksülamel olarak milli din arayışları mevcuttur. Etnik temelli din anlayışı; hoşgörüden uzak, yönlendirilebilir, karakteri icabı bölücü ve dünyadaki örneklerinde görüleceği üzere istikrar bozucudur. Din ve düşünce özgürlüğünün gerçek manada yaşandığı laik bir düzen bunun panzehiridir.

Bunlar birer örnektir, çoğaltılabilirler.

Sonuç olarak kitap; Türk halkının hafızasının yenilenmesine ve halen emperyalizmin denetimindeki yakın coğrafya halklarının bilinçlenmesine vesile olacak türdendir. Hedefine varması için diğer dillere özellikle Arapçaya tercüme edilip bölge halkları ile buluşturulması, Kut'ül Amare gibi senaryolaştırılıp tiyatro ve dizi filmlere konu edilerek geniş kitlelere ulaştırılması gerekir.

Medine Müdafaası Ve Fahreddin Paşa

Süleyman Beyoğlu

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2018, 401 sayfa, ISBN: 9786052070321

Alper KANDEMİR*****

Yakın dönem askeri tarihimizde önemli fakat unutulmuş bir sima olan ‘Çöl Kapları’ Fahreddin Paşa geçtiğimiz yıl sonunda ülkemiz ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında meydana gelen politik bir krizle yeniden gündeme geldi ve tabiri caizse tarihin tozlu raflarından indirilerek gündemin baş köşesine yerleştirildi. Ulusal ve uluslararası yazılı ve görsel basında günlerce tartışıldı ve hakkında ‘uç noktalarda’ yorumlarda bulunuldu. Çeşitli tarihsel kişi, olay ve olgunun güncel siyasi arenada kullanılmak üzere değerlendirilmesi yeni bir taktik olmasa da Paşa’nın ismi zikredilerek yabancı bir

---

***** Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Alper.Kandemir@hotmail.com

devletin Dışişleri Bakanı'nın ülkemiz ve devlet başkanımız hakkında 'hakaretvari' kelimeler kullanması gündemi bütün sıcaklığıyla ısıttı. Paşa'nın askeri dehasını kanıtladığı İngilizler ve Şerif Hüseyin'e karşı yaptığı Medine Savunması eserin içinde gayet genişçe yer verilmiş. Şahsen hakkında devletimizin 'kurucu babası' Atatürk'ün deyimi ile 'adını tarihe altın harflerle yazıran', üzerine bu kadar tartışma yapılan Fahreddin Paşa'yı merkeze oturtan bu kitabı sizlere tanıtmayı bir görev sayarım.

Marmara Üniversitesi öğretim görevlisi Prof.Dr.Süleyman Beyoğlu tarafından büyük bir titizlik ve özenle hazırladığı kitabın ana kaynaklarına göz atmak bile değerini anlamak için kafi.Yazarın referans gösterdiği kaynaklar; T.C Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve süreli yayınlan İngiliz belgeleri. Kitabın ek kısmında yer verdiği birkaç orijinal resim ve belgeyi Fahreddin Paşa'nın merhum oğulları Emekli General Selim ve Orhan Türkkan'dan seneler evvel tedarik etmesi yazarın bu kitaba uzun zamandan beri hazırlandığını okuyucusuna göstermesi açısından müstesna bir ayrıntı olarak dikkatimi celp etti.

Kitabın giriş kısmında; Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da hakimiyet kurması ve bölgeyi hangi vasıtalar ve statü ile biçimlendirdiği belirtildikten sonra konuya giriş yapılıyor.

Kitabın ilk bölümünde; Fahreddin Paşa'nın tahsili,ilk görevleri, Zeytun, Urfa ve Musa Dağı Ermeni İsyanları'na yer verilmiş, Paşa'nın Hicaz Kuvve-i Seferiyesi Kumandanlığı'na tayini ve Arap İsyanı karşısındaki faaliyetlerini belirtiyor.

Kitabın ikinci bölümünde; Mustafa Kemal'in Medine'ye tayinin teklifi lakin bunun reddi, Medine'de ki sivillerin tahliyesi ve 1917-1918 yıllarında Medine Müdafası konulara yer verilmiş.

Kitabın üçüncü bölümünde; Mondros Mütakeresi'nden sonra bile Fahreddin Paşa'nın direnmeye devam etmesinden bahsedilmiş.

Kitabın dördüncü bölümünde; Paşa'nın İngilizler tarafından Mısır ve Malta'da esir tutulması, Sakarya Zaferi'nden sonra hür kalıp yurda dönmesi ve akabinde Afganistan Sefirliği'ne tayin edilmesi yer bulmuş.

Kitabın beşinci bölümünde; Fahreddin Paşa'nın ailesi, kişiliği ve ölümü anlatılmış.

Eserin girişinde; Osmanlı İmparatorluğu'nun Hicaz'a hakim olduktan (1517) akdem Hz.Muhammed'in soyundan gelenleri 'Seyid' ve 'Şerif' adı altında belirli bir statüko vererek orada kullanmayı dini duygularının etkisi olmakla birlikte esasen politik bir içgüdü ile yaptıkları ve Hicaz'ın kontrolünde bu ailelerin 'dini nüfuz ve referanslarından' istifade ettikleri çeşitli misallerle aktarılıyor. 18.yy'da Fransız Devrimi'nden etkilenen Arapların kıpırdanmaları ve emperyal güçlerin (İngiltere,Fransa) bu atmosferi ne şekilde değerlendirip kullandıkları incelendikten sonra Şerif Hüseyin'in biyografisine temas ediliyor ve Hüseyin'in İngilizlerle ilk teması 1912 yılında kurduğu İngiliz belgeleri ortaya konularak açıklanıyor. Sanılanın aksine İstanbul'un bundan bihaber olmadığı ancak Şerif Hüseyin'i hala bir şekilde kullanabileceklerini düşündükleri anekdotu dönemin istihbarat

mücadelerinin sınırlarını göstermesi bakımından ironik bir şekilde karşımıza çıkıyor. Hükümet merkezinin Şerif Hüseyin'i kontrol altında tutmak için Miralay Vehip Bey'i Hicaz'a kumandan ve vali olarak ataması Osmanlı Hükümeti'nin sahada elini kuvvetlendirmek için yaptığı bir atak olarak belirtiliyor.

Eserin ilk bölümünde; Paşa'nın ailesi hakkında bilgiler veriliyor. Validesi Rusçuklu Fatma Adile Hanım'ın (ö.1897) Kanuni Sultan Süleyman devrinde Mohaç Savaşı'nın kazanılmasında kritik rol oynayan akıncı komutanı Bali Bey'in soyundan gelmesi seçerisinde ki en çok dikkat çeken detay olarak ön plana çıkıyor. Paşa'nın ailesinin '93 Harbi' olarak belleklerimizde kazınan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na müteakip İstanbul'a göç etmesi aktarıldıktan sonra Paşa'nın Harp Okulu'na girmesi ve okulda görevli olan Fransız mühendislerden Fransızca'yı öğrenmesi malumatı veriliyor. Bu bölümdeki en entresan nokta ise; Paşa'nın aynı Fransız mühendislerden fotoğrafçılığı öğrenmesi ve bunu bir tutku haline getirerek 1885'te henüz 15 yaşındayken İstanbul ve çevresinin fotoğraflarını çekerek kendince bir koleksiyon oluşturması, fotoğrafçılığını ilerletmek için Febüs Stüdyosu'na uğraması ve o kurumun sahibi Bogos Tarkulyan'dan özel ders alması anekdotu olarak dikkat çekiyor. Fahreddin Paşa'nın askeri anlamda ilk kayda değer başarısını kazandığı Birinci Hudud Komiserliği sırasında Türk-Rus sınırında komitacılık yapan bir Ermeni çetesini bir süvari bölüğü ile çevirip yok etmesi (1904) dönemin sınır münasebetleri hakkında detaylı doneler veriyor. Fahreddin Paşa'nın 1909'da yaşanan 31 Mart Ayaklanması sonrası kurulan tetkik komisyonunda, Ayvalık'ta ki Rum Ayaklanması'nın ahirinde Divan-ı Harb-i Örfi Reisliği'nde bulunması, Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin çıkardıkları; Zeytun, Urfa ve Musa Dağı İsyanları'nın bastırılmasında etkisi olması, 1911-1912'de Trablusgarb Harbi'nde bütün vatansever subaylarla beraber cepheye koşması kendisine asli ününü kazandıracak olan Medine Savunması evvelinde kişisel olarak deneyim kazanmasına ve askeri kabiliyetlerinin gelişmesine zemin hazırlaması anlatılıyor.

Eserin ikinci bölümünde; Fahreddin Paşa'nın Cemal Paşa'nın 23 Mayıs 1916 tarihli emri ile Medine'ye gönderilmesi, Basri Paşa'dan 14 Haziran 1916'da kumandayı alması, asilerin Medine'ye yaptıkları ilk taarruzu püskürtüp onları çölde bozguna uğratması, isyancıların ise ilerleyen günlerde telgraf hatları ve demiryolunu tahrip etmeye teşebbüs ederek Osmanlı birliklerinin ikmal, iase, lojistik ve haberleşmesine sekte vurmaya çabalaması ve Fahreddin Paşa'nın çölde isyancı kıtalarına galebe çaldıktan sonra Mekke'yi de Şerif Hüseyin'in tahakkümünden kurtarmak için bir hareket planlaması lakin lojistik koşullarının yetersizliği sebebiyle maksadını hayata geçirememesi naklediliyor.

Eserin üçüncü bölümünde; Paşa'nın elverişsiz şartlar altında bile İngilizler ve Şerif Hüseyin'in kuvvetlerine direnmeyi sürdürmesi, Sina Cephesi'nde görevli Alman subayların Osmanlı güçlerinin bölünmemesi için Medine'nin boşaltılması için Osmanlı karargahına başvurmaları, Medine'nin sivil ahalisinden 40.000 kişinin her türlü namünasip koşullara karşın Şam'a nakledilmesi, bu nakil sırasında Şam-Medine arasındaki Hicaz demiryolundan istifade edilmesi anlatılırken dipnot olarak verilen bir

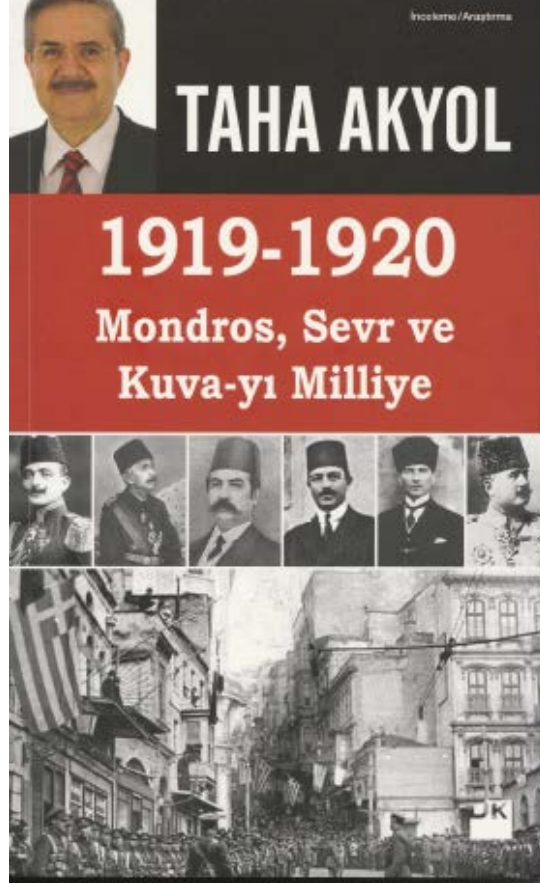
malumatla okuyucu Hicaz demiryolunun; 1908-1913 arası 1 milyona yakın sivil ve 345.000 civarında asker taşınması vukufunun okurun bahis olunan dönemin şartları içinde ne derecede ehemmiyet taşıdığını bellemesi sağlamıyor. Paşa'nın İngilizler ve yağmacıların ellerine geçmesinden çekinerek Mukaddes Emanetleri Şerif Ali Haydar ve 2.000 civarında muhafız ile beraber Şam'a göndermesi güçlü bir kurmay zekanın ürünü olarak ilgimizi çekiyor. Bu kısımda son olarak; Mondros Mütakeresi'nden ahir Fahreddin Paşa'nın teslimiyeti reddederek direnmeye devam etmesi fakat yıllardır süren savaştan bıkan askerlerin firara başlaması ve Paşa'nın 3 Ocak 1919'da isyancı Araplara kendi askerleri tarafından teslim edilmesi ile son buluyor.

Eserin dördüncü bölümünde; Paşa'nın İngilizler tarafından Mısır ve bilahare Malta'ya sürülmesi, Anadolu'daki savaşın seyrine göre nabız tutan İngilizlerin Sakarya Savaşı'ndan sonra kendisini serbest bırakması, Paşa'nın Ankara'ya gelip ulusal mücadelenin önderi Mustafa Kemalle görüşmesi, Ankara yönetiminin İstanbul hükümeti ile zıt fikirler savunmadıklarını göstermek ve halifeyle aynı safta olduklarını ispatlamak için bastırıldığı ve çeşitli illerde dağıttığı broşürlerin altıncısının içinde ve ön kapağında Fahreddin Paşa'nın resminin bulunması Milli Mücadele önderlerin Paşa'nın ahali nezdindeki popülerite ve karizmasından faydalanmak amacı gütmesi 1921 yılının Ankara-İstanbul dengelerinin tahlili açısından değerli bir bilgi olarak göze çarpıyor. Milli Mücadelenin silahlı safasının bitmesinden sonra başlayan Lozan Görüşmeleri'nde 25 Ocak 1923 tarihli üçüncü alt komisyon toplantısında İngiliz temsilcisi Ryan tarafından Kutsal Emanetlerin Hicaz'a geri gönderilmesinin teklifi ancak bunun Türk Heyeti tarafından kabul görmemesi belki de Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının düşündüğümüz derecede 'seküler' olamadıklarını bize düşündürüyor. Dördüncü bölümün nihayetinde ise Fahreddin Paşa'nın 21 Haziran 1922'den 12 Mayıs 1926'ya değin Kabil Sefirliğinde bulunması yurda döndükten sonra Divan-ı Askeri Temyiz Azalığı ve Askeri Temyiz Reisliği yaptıktan sonra 5 Şubat 1936'da tekaüde ayrılması anlatılıyor.

Eserin beşinci ve son kısmında ise; Fahreddin Paşa'nın hatırat bırakıp bırakmadığı hakkında tarihçiler tarafından mutabık kalınmadığını ama ekseriyenin hatıratını kaleme aldıysa bile günümüze aktarılamadan yok olduğunu savunduğunu okura iletiyor. Kitabın bitiminde ise Arap Ayaklanmaları'nın sebepleri değerlendirilirken klasik bir yorumla bütün bu bağımsızlık teşebbüslerinin salt 1789 Fransız İhtilali'ne bağlanması ise eserin şahsi fikrimce eserin naif bir yönüdür.

Bir de eserde Medine savunmasının askeri ve stratejik esaslardan yoksunmuş izlenimi verecek bir anlatım çok tekrarlanan ama temeli sağlam olmayan bir iddia gibi görünmektedir. Yazarın *Tanwer* ve *Karsh* gibi akademisyenlerin konu ile ilgili değerlendirmeleri ile Katar Milli Kütüphanesinin araştırmacıların kullanımına açtığı İngiliz belgelerinden de eserin sonraki baskılarında faydalanmasını diliyoruz.

1919-1920 Mondros, Sevr Kuva-yı Milliye

Taha Akyol

İstanbul, Doğan Kitap, 2016, 305 Sayfa, ISBN: 978-605-09-3814-2

Hasan DEDE*

Taha Akyol tarafından yazılan '1919-1920 Mondros, Sevr ve Kuvâ-yı Milliye' isimli eser 'Savaşta Gizli Anlaşmalar', 'Arap İsyanından Azerbeycan'a', 'Mondros Mütarekesi', 'Mondros Günleri', 'İşgaller ve Milli Direnişler', 'Arap İsyanı, Siyonizm, İzmir'in İşgali', 'Samsun'da Üçlü Strateji', 'Erzurum ve Sivas Kongreleri', 'İstanbul'un İşgali, Ankara'nın Doğuşu', 'Sevr ve Zafer' bölümlerinden oluşmaktadır. Kitabın sonuna Sonsöz, kaynakça ve dizin bölümleri eklenmiştir. Öncelikle kitapta konusuna ve yerine göre haritalar, afişler ve fotoğrafların kullanılması anlatımı diri tutmuştur. Kitabın zaman aralığı tek bir seneyi kapsamaması ancak bu senenin içerik itibariyle çok yoğun olmasından dolayı saydığımız başlıklar yetmemiş bu başlıklara ek olarak çok sayıda alt başlık da kullanılmıştır. Bu sebeple kitap anlattığı dönemin hemen her olayına değinmiştir. Her bölüm kendi içinde dipnotlandırılmış olmasına rağmen kitapta kullanılan dipnot sayısı oldukça fazladır. Ancak kitapta önsöz veya giriş bölümlerinin bulunmaması okuyucunun konuya doğrudan girmesine sebep

olmuş ve ön hazırlık sürecinin atlanmasına sebep olmuştur. Fakat yazar genel bir giriş yazmamışsa da her bölüm için bölümün başına kısa bir giriş koyarak bu eksikliği gidermiştir.

Kitabın birinci bölümü olan ‘Savaşta Gizli Anlaşmalar’ 1919 ve 1920 yıllarındaki genel durumdan bahsederek başlamıştır. Savaştan sonra kurulan yeni düzenin kimseyi memnun etmeyen ve monarşik devlet sistemlerinden daha zalim olduğu dolayısıyla bu sürecin 2. Dünya Savaşıyla nihayetlendiği yazılmıştır. Savaş sonrası dünyanın genel düzeni, galip devletlerin mağluplar üzerinde kurmaya çalıştığı baskılar, etkilerin yaratmış olduğu tepkiler örneğin Rusya’nın Bolşevik devriminden sonraki tutumu üzerinde durulmuştur. Kitabın içinde yazarın düşüncesini destekler mahiyette ve dönemin genel durumunu izah etmeye yarayan alıntılara sık sık yer verilmiştir. Bu bölüm kısa bir giriş ve savaş sırasında savaştan sonraki düzeni tayin etmeye yönelik olarak yapılan planlardan bahsedilerek oluşturulmuştur. Dolayısıyla 1. Dünya Savaşındaki devletlerin hemen hepsinden bu bölümde bahsedilmiştir. Bu bölümde savaş sırasında ve sonrasında Yunanların o dönemki ideolojilerini gösteren çarpıcı afişlerin sergilenmiştir. Yunanlıların Anadolu’ya ve İstanbul’a hâkimiyet kurduğunu gösteren bu afişlerin sebebi olarak da İngilizler ve Yunanlılar arasında yapılan gizli anlaşmalar gösterilmiştir. Daha sonra gelen Ermeni ve Arap meseleleri de Sykes-Picot anlaşması üzerinden izah edilmiştir.

İkinci bölüm olan Arap İsyanından Azerbaycan’a bölümü Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in İngilizlerle anlaşarak Osmanlı’ya isyanını ve Enver Paşa’nın emriyle yapılan Azerbaycan harekâtını anlatarak ilerlemiştir. Yazara göre Arapların kralı olma ihtirasını taşıyan Şerif Hüseyin’in isyanı savaş sırasında vermemek için üst düzey çaba gösterilen Arap bölgesinin savaş sonrasında misak-ı milli sınırlarından çıkarılmasına sebep olmuştur. Şerif Hüseyin’in bölgeyi ve halkını iyi tanıyor olması onun atacağı adımları planlamasını sağlamış ve örneğin Hicaz demiryolunun Mekke’ye kadar uzanmasına engel olarak Osmanlı Devletinin asker sevkiyatını güçlendirmiş ve isyanında böylece başarılı olmuştur. Genel olarak ise Şerif Hüseyin’in İngilizlerin desteğini almaya çalışması ve İngilizlerin onu kullanması üzerine durulmuştur. Enver Paşa’nın Kafkasya harekâtıyla ilgili olarak da Paşa’nın Azerbaycan ‘da Bakü’ye kadar yapmış olduğu harekâtın başarısı sayesinde doğu cephesi korunabilmiş ve hatta Erzurum Kongresinin düzenlenmesi sağlanmıştır. Dolayısıyla modern Türkiye’nin kuruluş safhasındaki askeri ve siyasi düzenin sağlanmasında ve buradaki sınırları belirleyen 1920 Gümüş Anlaşmasında Enver Paşa’nın rolünden bahsedilmiştir.

Kitabın üçüncü bölümü Mondros Mütarekesi’dir. Bu bölümde savaşın son yıllarındaki genel durumdan bahsedilmiştir. Rusya’nın savaştan çekilip Amerika’nın savaşa girmesi, Almanya’nın cephelerde yenilgiler yaşaması gibi konuların yarattığı sonuçlar üzerinde durulmuştur. Burada önemli bir diğer husus ise Bulgaristan’ın savaştan çekilmesidir. Çünkü Bulgarların savaştan çekilmesiyle Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki demiryolu ağı kesilmiş ve iki devletin karşılıklı ulaşımı zarara uğramıştır. Kitapta Osmanlı’nın Mondros mütarekesini imzalamasının sebebi olarak Bulgarların

savaştan çekilmesi gösterilmiştir. Çünkü Bulgarları teslim alan itilaf devletlerinin Trakya üzerinden İstanbul'a yürümesi tehlikesi olduğu belirtilmiştir. Bu bölümde Sultan Reşad'ın ölümüyle tahta geçen Sultan Vahdettin'in yaşadığı ruh hali çeşitli kitaplardan alıntılar yapılarak anlatılmıştır. Sultan Vahdettin'in oldukça evhamlı bir insan olduğu ve bu evhamı sebebiyle yaşadığı özgüvensizliğin ona yanlış kararlar verdirdiği üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise Mondros mütarekesinin oluşum süreci ile maddeleri aktarılmıştır. Yine bu bölümde Mustafa Kemal'in Sultan Vahdettin'e gönderdiği telgraflar ile siyasal yaşama girişi üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölüm olan Mondros Günleri bölümünde ise Mondros Mütarekesinin ardından Osmanlı Devleti'nin yaşadığı rahatlama süreci ve bu süreçte yaşanan olaylara değinilmiştir. Ancak mütarekenin getirdiği rahatlığın kısa sürdüğü ve İngilizlerin sunmuş olduğu teklifin Osmanlı'nın gördüğü kadar masum olmadığı yazılmıştır. Yine bu bölümde Osmanlı Devleti'nin kendi içinde yaşadığı problemler ile Musul'un, İskenderun'un ve İstanbul'un işgaline değinilmiştir. İstanbul'un işgali bölümünde ayrıca dönemin gazetelerinin olayı işleyişi de yazılmıştır.

Kitap bölümler arası kronolojiye başka bir konu açıklamasına girilmediği sürece uymuştur. Yazar kitabın beşinci bölümü olan İşgaller ve Milli Direnişler bölümünde Mondros'tan sonra genişleyen işgalleri ve Milli Mücadelenin teşkilatlanma sürecini anlatmıştır. Bu bölümde genel olarak İstanbul'un işgali konusu detaylı bir şekilde ele alınmış ve itilaf devletlerinin rütbeli askerlerinin İstanbul'a gelişleri yazılmıştır. Mütarekeden sonra İstanbul'da toplanan Kurtuluş Savaşı komutanları ve Şevket Süreyya Aydemir'in ifadesiyle geleceğin kadrosu da yine bu bölümde işlenmiştir. Burada Sadrazam İzzet Paşa'nın yardımıyla Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Fevzi Paşa ve Karabekir Paşa gibi Cumhuriyetin kurulma sürecinde önemli katkıları olan isimlerin İstanbul'da toplanma gayeleri, Mustafa Kemal'in Mondros yorumu ve bu süreçte Mustafa Kemal'in izlediği siyaset izah edilmiştir. Böylece yazar Milli Mücadele döneminin en hararetli günlerini açığa kavuşturmaya çalışmıştır.

Arap İsyanı, Siyonizm ve İzmir'in İşgali bölümüne bakacak olursak Amerika'nın savaştaki rolü, Paris Barış Konferansı'nın sürece etkisi ve bu konferansta yaşanan olayların anlatılarak yazılmaya başlandığını görürüz. Yazar milletlerin kendi kaderlerini tayin etmesini hedefleyen Wilson İlkelerinin dünyadaki yankısı ve bu ilkelerin Paris Barış Konferansı arasındaki ilişkiyi anlatarak bölümün anlatımına başlamıştır. Ayrıca Paris Barış Konferansına Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'ın İngiliz ajanı Lawrence ile birlikte konferansa katılması yazara göre İngilizlerin amacını anlamak açısından önemlidir. Ayrıca kısa da olsa Paris Barış Konferansı ile Viyana Konferansı arasındaki farklar değişen yüzyıl açısından karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Yine bu bölümde Arap İsyanında başrolü oynayanların fotoğrafları ile tarihe tanık tutulması açısından o dönemde bu meselelerle ilgilenen bazı dergilerin kapak fotoğrafları koyulmuştur. Bu bölümde yazar Medine Kahraman'ı Fahrettin Paşa'nın Medine'yi nasıl müdafaa ettiği ve Şerif Hüseyin'in büyük ümitlerle çıktığı yoldan nasıl hüsrana ayrıldığı yazılmıştır. Son olarak bu bölümün son kısmı İzmir'e ayrılmıştır. Paris Barış Konferansında

Anadolu herkese dağıtıldıktan sonra Yunan askerlerinin itilaf donanmalarının korumasında İzmir'e girmeleri ve bu olayın Milli Mücadele tarihimize etkisi yazılmıştır. Bu kısımda da dönemin kahramanlığını izah etmek açısından Hasan Tahsin ve Miralay Fethi Beylerin kahramanlıkları anlatılmıştır.

Kitabın yedinci bölümü Samsun'da Üçlü Stratejidir. Bu bölümde Mustafa Kemal'in halkı örgütlemek niyetiyle düzenlediği konferansların başlangıç süreci ve bu konferansların içerikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla başlayan sürecin Erzurum Kongresi, Havza Genelgesi, Amasya Tamimi şeklinde anlatımıyla sıralanmış ve Mustafa Kemal'in Milli Mücadelemiz içerisindeki rolünün artış süreci yazılmıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal'i içerden ve dışardan baskılarla azlettilirip geri çekilmeye zorlandığından genel bir deyişle bahsedilmiştir.

Kitabın sekizinci bölümü olan Erzurum ve Sivas Kongreleri bölümünde ise kongreler hakkında daha ayrıntılı bilgilerin verildiği bölümler olmuştur. Aslında bu bölüm bir öncekinin doğrudan devamı olarak görülebilir. Bu bölümde Mustafa Kemal'in Erzurum kongresine katılım süreci ve kongrenin içeriği hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu olaylar üzerinden dönemin siyasi olayları ve İstanbul'la olan ilişkiler izah edilmiştir. Yine Mustafa Kemal'in görevinden azlettirileceğini anlaması üzerine kendisinin istifa ettiği bilgisi de bu bölümde verilmiş ve yazar Mustafa Kemal'in o günkü durumunu bu gözle değerlendirmemizi istemiştir. Ayrıca Mustafa Kemal'in kullandığı kelimeler itibariyle Cumhuriyet öncesi ve sonrasındaki değişiminin dilindeki yansıması da bizlere gösterilmiştir. Bu bölüm kongrenin amaç ve görevlerini anlatarak devam ettirilmiştir.

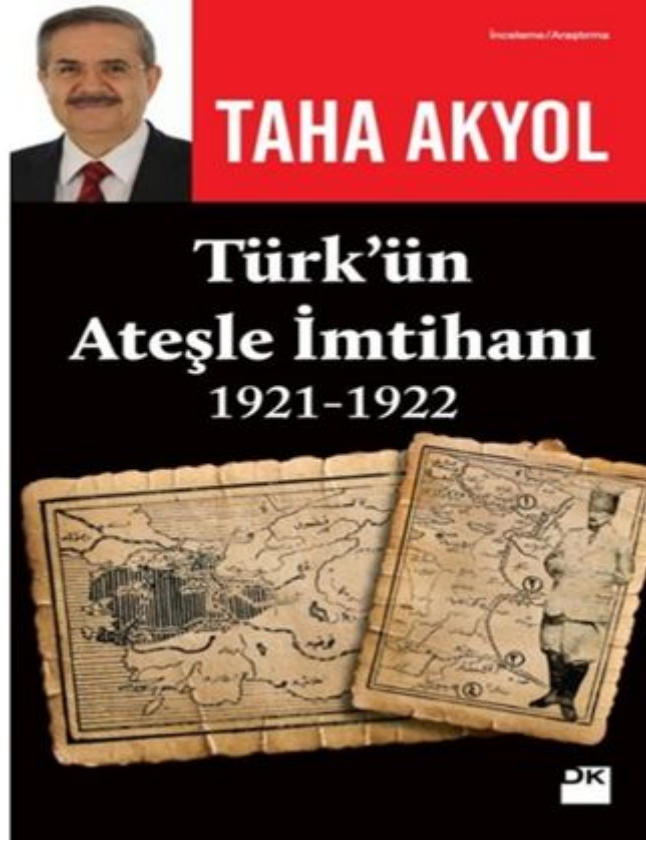
Kitabın dokuzuncu bölümü yani İstanbul'un İşgali, Ankara'nın doğuşu Mustafa Kemal'in siyasi yaşamındaki ilerleyişini anlatarak yazılmıştır. Ayrıca İstanbul hükümetinin faaliyetleri, Amasya Mülakatı, Osmanlı Mebusan Meclisi, Meclisin İngilizlerde uyandırdığı tepki ve meclisin dağıtılması konuları işlenmiştir. Ancak İstanbul'da 18 Mart 1920'de dağıtılan meclis, 19 Mart'ta Mustafa Kemal önderliğinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi ismiyle yeniden açılacağını ve bu yüzden seçime gidileceğini ilan etmiştir. 23 Nisan 1920'de ise Ankara'da yeniden açılmış ve yeni meclis yeni Türkiye'nin kapılarını aralayan en önemli olaylardan biridir. Bölümün bu kısmında Misak-ı Milli'nin belirlenişi de yazıldıktan sonra kronolojik bir anlatım ile Londra Konferansı olayları yazılmıştır.

Kitabın son bölümü olan Sevr ve Zafer bölümünde ise Mustafa Kemal'in ve dönemin Türkiye'sinin ister istemez uyguladığı siyaset üzerinde durulmuştur. Bu siyaseti üç ana başlığa ayıran yazar birinci bölümde Mustafa Kemal'in İslami bir dille konuşarak halkı etrafında toplamayı başarmasından, emperyalist batı bloğuna karşı bir müttefik arayışında olan Türkiye'nin Bolşeviklerle yakınlaşmasından ve Mustafa Kemal'in itilaf devletleri arasındaki çıkar ilişkisini kendi ülkesi lehine nasıl kullandığından bahsederek bitirmiştir.

Kitap genel itibariyle akıcı bir dil ve sade bir Türkçeyle yazılmıştır. Kitap içinde benim gözüme çarpan en önemli sorun birçok noktada dipnot gösterilirken belge ve fotoğrafların kaynaklarının

belirtilmemiş olmasıdır. Fakat buna rağmen belge ve fotoğraflara açıklamalar getirilmiştir. Son dönem Osmanlı Devleti ve Kuruluş Devri Türkiye alanlarıyla ilgilenen herkesin okuması gereken bir eserdir. Anılan dönemdeki her olaya değinmesi ve yazarın kendi yorumuyla ansiklopedik bilgileri derlemesi okuyucu için oldukça faydalı olacaktır. Benim gördüğüm kadarıyla oldukça tarafsız ve gerçeği arama iddiasıyla yazılan kitap bu dönemi merak eden herkes için ziyadesiyle faydalı olacaktır. Eser hem akademik hem amatör okuyucular için oldukça faydalıdır. Taha Akyol bu eserinde tarihçilikle gazeteciliği harmanlamıştır. Kitabın bu yönü okuyucunun sıkılmasının önüne geçmiştir.

Yazarının yorum ve düşüncesine yer veren her kitapta olduğu kadar bu kitapta da bir taraf vardır. Ancak bu kitabın en ayırıcı özelliği yazarın bağlı olduğu tarafın gözünü kör etmesine izin vermeyip doğruları ve yanlışları açık bir şekilde ifade etmesidir. Kitap bu tarihleri detaylı olarak ele alsada çok fazla konuya yer verdiği için bazı derinleşmesi gereken konulara gereği kadar nüfuz edememiştir. Yani her olaya biraz biraz değinen giriş mahiyetinde fakat doyurucu bir eser olarak kabul edilebilir. Ayrıca kitabın çok fazla konuya eğilmesi meraklı araştırmacıların yeni araştırma konuları bulmasına da olanak sağlamaktadır. Eserde tarih sahnesinde rol oynamış fakat bugün unutulup gitmiş birçok önemli şahsiyetin isimleri anılmıştır. Dolayısıyla kitap Kuruluş Devri Türkiye'si için kısa bir rehber niteliğindedir. Bu dönemle ilgilenen özellikle amatör tarihçiler için çok faydalı olacak bu kitap, profesyonel tarihçiler için de bakılması gereken bir kaynak olacaktır.

Türk'ün Ateşle İmtihanı 1921-1922

Taha Akyol

İstanbul, Doğan Kitap, Şubat 2018, 435 sayfa, ISBN 978-605-09-5002-1.

Nilüfer ŞAHİN*

Gazeteci yazar Taha Akyol'un önce belgesel olarak hazırladığı, sonradan kitaba dönüştürdüğü bu eserin ana konusunu Milli Mücadele döneminin 1921 ve 1922 yılları oluşturmaktadır. Kitabın adının anımsattığı üzere yazar, Milli Mücadele yıllarını yaşayan, cephelerde bulunan, mitingler yapan ünlü edebiyatçımız Halide Edip Adıvar'a duyduğu derin saygıyı önsözünde belirterek, onun kitabı ile neden aynı ismi kullandığını açıklamıştır. Kitabın yazımında geniş bir literatür taraması yapmış olan yazar kendi ifadesiyle ilk kez kullanılan belgelerden de yararlanmış. Gerek yerli gerekse yabancı yazarlar tarafından yazılan kitap, makale, hatıra, gazete ve muhtelif eserlerden bilgiler aktarmıştır. Anlatılan dönemle ilgili resim, karikatür, telgraf, harita ve gazete yazılarının kullanılması kitabı daha ilgi çekici hale getirmiştir.

---

* MSÜ ATASAREN Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, 16nil2006@gmail.com

Yazar kitabın ilk bölümlerinde I. Dünya Savaşı öncesi değerlendirmelerle başlayarak, Avrupa'nın I. Dünya Savaşı'na giden yolunu özetle anlatmıştır. Bilimde, askeri alanda ve sanayide hızla yükselen bir Almanya'nın, İngiltere ve Fransa'nın yavaş yavaş hedefine girdiğini, İngiltere ve Rusya'nın yakınlaşmalarının savaşı adım adım yaklaştırdığını belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı öncesi tutumu ve savaşa giriş aşamalarını değerlendirmiştir. I. Dünya Savaşı'nı Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Osmanlı grubunun kaybetmesi sonucu en ağır anlaşmanın Osmanlı Devleti ile imzalanmış olması şaşırtıcı olmamıştır. Çünkü İtilaf devletleri yaptıkları gizli antlaşmalarla Osmanlı Devleti topraklarını kendi aralarında zaten paylaşmışlardı. Nitekim İmzalanan Mondros Ateşkes anlaşmasının 7.maddesine dayanarak ülkeyi işgale başlamışlardı. 03 Kasım 1918 Musul, 05 Kasım 1918 İskenderun, 13 Kasım 1918 İstanbul bu madde öne sürülerek işgal edilmişti. Bu madde aynı zamanda Mustafa Kemal Paşanın Karadeniz Bölgesinde, asayişî sağlasın diye, padişah Vahdettin tarafından Samsun'a gönderilmesini sağlamada önemli bir rol oynamıştı. Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in amacı, İngilizler'in yeni işgallerine yol açabilecek olayları Mustafa Kemal Paşa'nın önlemesi, böylece olası Pontus- Ermenistan projelerine meydan verilmemesidir(s.80).

19 Mayıs'ta Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, 15 Mayıs 1919 İzmir'in Yunan işgaline uğramasının yol açtığı milli tepkiyi teşvik ederek, Milli Mücadele'yi örgütlemeye başladı. Mitingler yapılmasını sağlayarak işe koyulan Mustafa Kemal Paşa; Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongrelerini yaparak Mebusan Meclisi'nde Misak-ı Milli sınırlarını da ilan ettirince, telaşa kapılan itilaf devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ettiler. Bu işgal Milli Mücadeleyi daha da ateşledi.23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM hem İstanbul hükümetine hem de İtilaf devletlerine meydan okuma şeklinde değerlendirilmişti. Yasama ve Yürütme yetkileri artık Ankara'nın olmuştu.

10 Ağustos 1920'de imzalanan 433 maddelik Sevr Antlaşması, maddeleri gereğince, Türkiye en zengin ve en verimli bölgelerinden yoksun bırakılacaktı. Antlaşma maddeleri Türkiye'yi yok etme projesi olduğunu açıklamaya yetiyordu. Bu antlaşmayı kabul etmediğimizi bildirerek Milli Mücadele'ye devam edileceği mesajı verilmişti. Öncelikle Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir önderliğinde Ermenilere karşı başarı kazanıldı. Kars, Ardahan, Sarıkamış kurtarılıp doğu sınırimız çizilmişti. Millî Mücadele'nin bu ilk zaferiyle Sevr Antlaşması'nın doğu ayağı çökertilmişti.

Milli Mücadele için Bolşevik Rusya'dan silah, para, sağlık malzemeleri, harp araç ve gereçleri istenerek ilişkiler iyi tutulmaya çalışılıyordu.1921 yılı bu bakımdan Milli Mücadele'nin en kritik yılı sayılabilir. Evvela içeride Bolşevik sempatizanı sol hareketler Mustafa Kemal Paşa'yı tedirgin edecek kadar güçlenmişti. Örneğin Mecliste yapılan içişleri Bakanı seçiminde Mustafa Kemal Paşa'nın adayı Refet Paşa'nın kaybedip, Komünist Parti kurucularından biri olan Nazım Bey'in kazanması Mustafa Kemal'in hiç hoşuna gitmemişti. Sonuçta baskıyla istifa ettirmişti. Mustafa Kemal Paşa hem Moskova ile dost olup yardım almak istiyor hem de Moskova yanlısı hareketlere karşı tedbir alıyordu. Ancak

Mustafa Kemal Paşa Bolşevizm siyaseti izlerken İslam siyasetini de hiç ihmal etmemiştir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın hilafet ve İslam savunucusu politikasının bir yönü, içeride halkın desteğini almak diğer yönü ise İslam dünyasının desteğini almaktır. Millî Mücadele'ye en büyük destek Hindistan Müslümanlarından gelmiştir. Bugünkü Pakistan ve Bengladeşi de kapsayan İngiliz dominyonu Hindistan Müslümanları İngiltere'ye karşı yaygın sivil itaatsizlik eylemleriyle Millî Mücadele'yi desteklemişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa'yı Milli Savunma Bakanlığına, Albay İsmet Beyi Genelkurmay Başkanlığına getirerek merkezi askeri örgütlenmenin üst yönetimini oluşturup Batı cephesi için hazırlık yapmıştı. Düzenli ordu kurulmuştu. Batı Cephesi için elinde yeterli düzenli ordu bulunmayan Mustafa Kemal, askerlik biliminin bir kuralını uygulamaya koydu. Düşmanı ana karargâhından ve ikmal merkezlerinden uzaklaştırmak, içeriye doğru çekmek, yormak.

I. İnönü Savaşı “kazananı olmayan bir savaştır”. Bunu Mustafa Kemal siyasi başarı için gerçek bir vesileye dönüştürdü. I. İnönü Savaşı sonrasında İtilaf devletleri Sevr Antlaşması maddelerini yumuşatarak Türk tarafına kabul ettirebilmek için Londra Konferansına çağırdılarsa da barış sağlanamadı. Yapılan II. İnönü Savaşını kaybeden Yunan ordusu şaşkındı. II. İnönü tartışmasız bir askeri zaferdir. Bu sonucu askeri tarihçiler değerlendirirken Türk subaylarının daha deneyimli olmalarına bağlamışlardır. Tarihçi Arnold Toynbee II. İnönü'deki yenilgiden Yunanlıların dersler çıkardıklarını karşılarında başı bozuk Kuvayı milliye milislerinin değil, düzenli , disiplinli bir Türk ordusunun bulunduğunu anladıklarını yazmıştır. Bu savaş sonrası İtilaf devletleri arasındaki anlaşmazlıklar büyümüştür. İtalya Türkiye'ye silah satmış, İngiltere bunu protesto etmiştir. Çünkü İzmir'i alamayan İtalya, Doğu Akdeniz'de güçlü bir Yunanistan istememiştir.

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Türk ordusunun mağlubiyeti ile sonuçlanmış, Yunan taarruzu karşısında Türk ordusu Kütahya ve Eskişehir'i bırakarak Sakarya nehrinin doğusuna çekilmişti. Bu duruma en büyük tepki meclisten gelmişti. Ankara'da Mustafa Kemal'e en çok güvenenler bile endişeye kapılmışlardır. Meclisteki görüşmelerde Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa bütün sorumluluğu üzerine almış ve meclisi sakinleştirmiştir. Fevzi Paşa ordunun imha edilmekten kurtarıldığını, bundan sonraki savaşa daha iyi hazırlanabileceklerini söylemişti. Ayrıca Yunan ordusunda zafer sevinci yaşansa da Yunan maliyesi iflas etmiş durumdaydı. Subay ve askerlerinin maaşlarını ödeyemiyordu. Türk ordusunun ihtiyaçları da çoktu. Mustafa Kemal 3 ay süre için, uzun tartışmalar sonucu, başkomutan seçildi. Meclis gizli oturumunda Fevzi Paşa “*düşman Ankara'ya kadar gelebilir, paniğe gerek yok! Meclis'i Kayseri'ye taşımak gerekebilir*” derken son derece serinkanlı bir tavır sergiliyorlardı. Çünkü hem iradeleri güçlü insanlardı. Hem de yaptıklarının sonucunu görebiliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa Başkomutan olarak yayınladığı Tekalif-i Milliye Emirleri ile bir ay içinde Türk ordusunun toparlanmasını sağladı. I. Dünya Savaşı'nda pişmiş olan Türk ordusu son vatan toprağını kurtarmak için canını dişine takmıştı. Tekâlif-i Milliye

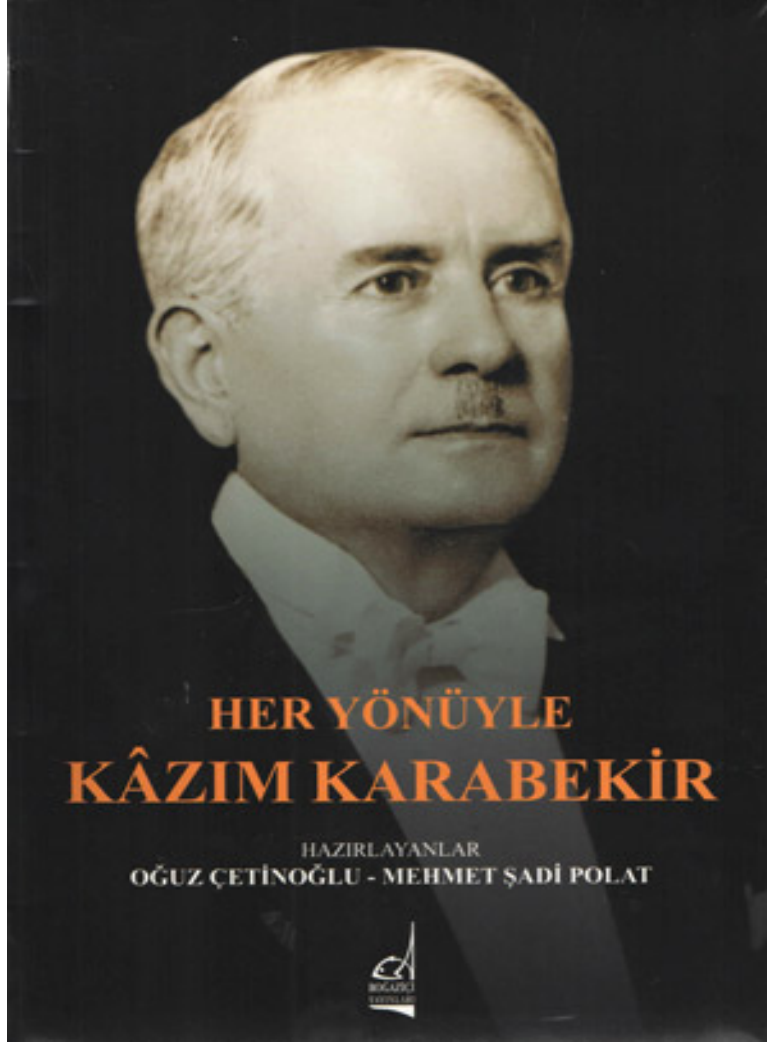
uygulamalarını ancak vatanın kaybedilmek üzere olduğunu görerek ayağa kalkan bir millet başarabilirdi.

Sakarya Savaşı Milli Mücadele tarihinin en önemli, en kanlı en belirleyici muharebesi olmuştur. Yunan devlet adamları körükledikleri taşkın milliyetçilik yüzünden geri çekilmeyi göze alamayacak “denize dökülmeyi” göze alacaklardı(s.313). Türk ordusu Yunan ordusuna göre sadece subay sayısı bakımından üstündü. Yunan ordusu ise vurucu güç açısından ciddi bir üstünlüğe sahiptir. 23 Ağustos 1921’de başlayan Sakarya Savaşı’nın ilk günlerinde Yunan ordusu başarılı görüldüğü için Mustafa Kemal Paşa ve diğer komutanlar Türk ordusunun Ankara’ya doğru çekilebileceğini, hatta Kayseri’ye kadar gidilebileceğini düşünüyordular. Savaşa gönüllü katılmış olan Halide Edip Adıvar Mustafa Kemal’i anlatırken “*Zaferinden emin, aksi takdirde bütün arkadaşlarıyla ölmeye hazır*” diye yazmıştır. Yunan ordusu Haymana ve Polatlı’ya kadar yaklaşmayı başarsa da yorgun ve bitkin düşmüştü. Öyle ki, Yunanlı Tarihçi Kostas Hacıantoniyu Ağustos sıcağında, bir ağaç gölgesi bile bulunmayan Anadolu bozkırındaki çöl ikliminin Yunan ordusu için tam bir ölüm olduğunu yazmıştı. Mustafa Kemal Paşa 13 Eylül’de zaferi ilan etmişti. Sakarya Zaferinden sonra düşman biraz takip edilebilmişti. Çünkü ordu yorgundu. Yaklaşık bir yıl sonra Büyük Taarruz ile Yunan ordusu ülkeden tamamen atılabilecekti. Sakarya Zaferi ile Mustafa Kemal’in liderliği tartışmasız duruma gelirken İngilizler Mustafa Kemal’in halkın gözünde hiç olmadığı kadar devleştiğini yazmışlardır. Bu savaş sonrası en önemli diplomatik gelişme Fransa ile Türkiye arasında Suriye sınırının çizilmesi ve bu nedenle İngiltere ile Fransa’nın arasının açılmasıdır. Sovyet Rusya’dan sonra Türkiye’nin Fransa ile yakınlaşması, İtalya ile ılımlı ilişkileri Yunanistan ve İngiltere’yi çileden çıkarmıştır.

Kitabın son bölümünde Büyük Taarruz ve Büyük Zafer ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Taarruz öncesi Mustafa Kemal Paşa’ya olağanüstü yetkilerle Başkomutanlık görevinin süresiz olarak verilmesi en önemli iç gelişme olmuştur. Dış gelişme ise Rusya, İtalya ve Fransa’dan Türkiye’ye silah ve askeri malzemenin verilmesidir. Böylece Türk –Yunan orduları arasındaki güç dengesi birbirine yakın hale gelmiştir. Ancak askeri faktörlerin eşitliği durumunda belirleyici güç manevi unsur olacaktır. Bu da vatanı için çarpışan Türk tarafıdır. Sonuç beklendiği gibi olmuştur. 26 Ağustos 1922’de başlayan savaş 30 Ağustos’ta sona ermiş, düşman ordusu İzmir’e kadar takip edilip ülkeden atılabilmektedir. Esir alınan Yunan komutanları Trikopsis ve Diyanis (1.ve 2.Ordu Komutanlarıdır) bir yıl öncesinde, Kütahya –Eskişehir Savaşları sonunda Trikopsis “*Ankara’ya kadar geleceğiz, Kayseri’de de kahvem i içeceğim*” demişti. Esir alındıktan sonra bu isteğini Mustafa Kemal Paşa yerine getirmiş, Trikopsis’i Kayseri’ye göndererek kahve ikram ettirmiştir. Yunan ordusunun bu hezimetini tarihe kendi ifadeleriyle “*Küçük Asya Felaketi*” olarak geçti.

Sonuç olarak gazeteci-yazar Taha Akyol bu kitabında Milli Mücadele dönemini özellikle 1921 ve 1922 yıllarını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bu incelemesinde devletlerarası siyasi, hukuki, diplomatik, ekonomik ve toplumsal ilişkilere geniş yer vermiştir. Devletlerarası uygulanan

diplomasiyi, tarafların farklı bakış açılarından anlatması konuların daha iyi kavranabilmesini sağlamıştır. Millî Mücadele kadrosunun içeride ve dışarıda uğraştıkları askeri ve diplomatik faaliyetler de her yönüyle anlatılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa'nın olağanüstü yetkilerle Başkomutan seçilmesi, Bolşevik Rusya ile ilgili siyasi çıkarlar için yakınlaşma, Kütahya-Eskişehir Savaşlarında Türk ordusunun yenilmesi sonucu yapılan tartışmalar ilgi çekici bir şekilde anlatılmıştır. Yazarın kitabında bu dönemi anlatan Yunan ve İngiliz Tarihçilerinin görüşlerini yansıtmış olması da son derece etkili olmuştur. Ayrıca olayların anlatım biçimi, okuyucunun sanki dönemi yaşıyormuş gibi hissetmesini sağlamıştır. Yeni baskıda kitapta kullanılan görsel malzemenin daha büyük boyutta basılmasının okuyucunun işini kolaylaştıracağını sanıyoruz..

Her Yönüyle Kazım Karabekir

Oğuz Çetinoğlu-Mehmet Şadi Polat

İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2017, 456 Sayfa, ISBN: 978-975-451-368-4.

Ali Can TEKİNAY¹

1. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı döneminin önemli kahramanlarından Kâzım Karabekir Paşa'nın hayatıyla alakalı son çıkan eserlere başvurduğumda edindiğim bu kitap daha ilk başta kapak tasarımı ve fotoğrafıyla dikkatimi çekmeyi başardı. Lisans eğitimini iktisat bölümünü okuyarak tamamlayan Oğuz Çetinoğlu ve Emekli Albay Mehmet Şadi Polat tarafından hazırlanan eser, Kâzım Karabekir hakkında şimdiye kadar aklımıza gelebilecek her türlü çalışmayı içinde barındırmaya çalışmıştır. Eser 10 bölümden oluşup bazı bölümler kendi içinde ayrı fasıllara ve alt başlıklara ayrılmıştır.

---

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, alicantekinay@gmail.com

Birinci bölümde Paşa'nın hayat hikâyesiyle esere giriş yapıyoruz. Burada Karabekir'in annesi, babası gibi aile fertleri ve soyunun nereye dayandığı hakkında bilgiler mevcuttur. Babası Mehmet Emin Bey'in hayatında icra ettiği görevler, vazife başında yaptığı tutarlı ve doğru hareketler, aynı şekilde Emin Bey'in vefatından sonra annesinin güçlü ve dirayetli duruşu onun ileride kazanacağı zaferlerde önemli pay sahibi olduğunu gösteriyor. Bunların dışında kendisinin de Kuleli Askeri İdadisi, Mekteb-i Erkânı Harbiye ve daha evvelki okullarını hep birincilikle bitirmesi, zekâ bakımından yaşlılarından ileri bir seviyede olması diğer etkenlerdir.

Kâzım Karabekir'in görev yaptığı sahalara adım attığımızda II. Abdülhamid'e yaptığı sert eleştirilere şahit olmaktayız. Ardından Enver Paşa ve Gazi Mustafa Kemal ile tanışması ve İttihad Terakki Cemiyeti'ne üye olmasıyla başlayıp 1948'de son bulan hayatına dek giden süreç işlenirken şimdiye kadar öğrendiklerimizi sorgulatır cinsten bilgiler mevcuttur. Kısaca bunlara değinecek olursak; 31 Mart Vak'ası üzerine Selânik'ten gelen Hareket Ordusu'nun kurmay başkanı olarak Yıldız Sarayı'nın ele geçirilmesinde ve isyanın bastırılmasında önemli rol oynaması, hepimizin bildiğinin aksine Birinci Dünya Savaşı'nda sadece Ruslarla değil aynı zamanda Çanakkale'de Fransızlarla Irak'ta İngilizlerle başarılı mücadelelerde bulunması, Mustafa Kemal'den bir ay önce Anadolu'ya geçerek milli mücadelenin fitilini ateşlemesi, Mustafa Kemal'in vazifesinden istifa etmesi ve sonra Karabekir'in tüm gücüyle onun emrinde olmasıdır. Söylediğimiz son cümle müelliflerimizce milli mücadelenin ilk zaferi olarak değerlendirilmiş ve bizce de doğru bir çıkarımda bulunulmuştur. Şüphesiz o tarihlerde Kâzım Karabekir'in şöhreti tüm doğuda nam salmıştı ve düşman karşısında aldığı başarılı neticeler onu bütün Anadolu'da tanınır kılmıştı. Mustafa Kemal'in de Kâzım Paşa'nın desteği olmadan İstiklal Savaşı'nda tek başına zafer kazanabilmesi düşünülemezdi. Tüm gelişmelere rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi öncesi yaptığı hamlelerde onun zekâsı, taktik ve stratejisi takdir edilmiştir. Bu satırlar eserin objektif bir bakış açısıyla kaleme alındığı hissini kuvvetlendirmektedir.

Son olarak da cumhuriyetin ilanıyla birlikte Karabekir Paşa'nın başından geçenler isabetli bir başlıkla “*Garip Olaylar*” biçiminde güzelce açıklanmıştır. Yazarlarımızın: “*Garp Cephesi kuruluncaya kadar Milli Mücadele'nin temelleri Doğu'da atılmış ve bu çok ağır ve çok onurlu görev, Mustafa Kemal, Karabekir ve Rauf Beyin omuzlarında taşınmıştır. Tarihin cilvesi veya siyasetin tabiatı; yedi yıl sonra Karabekir Paşa ve Rauf Bey İstiklal Mahkemelerine düşecek, büyük haksızlıklara mâruz kalacaklar... Mustafa Kemal istifa ettiğinde kendisinin bir göreve atanmasını isteyerek O'nu büyük hayal kırıklığına uğratan Kâzım Dirik ise, Kemalist Cumhuriyette Vali ve Trakya Umum Müfettişi olarak görev alacaktır.*” biçiminde yukarıda yaptığı değerlendirmeler Kâzım Paşa'nın 1918-1926 arasında uğradığı haksızlıkları 4-5 satır içerisinde akılda kalacak bir biçimde özetlemiş ve açıkça ortaya koymuştur.

Bir sonraki bölümde Kâzım Karabekir'in hayatında geçen şahıs, kuruluş ve kavramlar hakkında bilgilere yer verilmektedir. Cumhuriyetin ilanıyla beraber Kâzım Karabekir ile Mustafa Kemal arasında başlayan yol ayrımı ve bu yıllarda gerçekleşen malum hadiseler detaylıca irdelenmiştir. Ayrıca Karabekir'in Mustafa Kemal'den bir ay önce Samsun'a çıkıp Bağımsızlık Savaşı'mızı başlatan isim olduğu şiddetle vurgulanmıştır.

“Kâzım Karabekir’in Yazdığı Kitaplar Makaleler” başlığıyla ele alınan üçüncü bölümde Paşa’nın eserlerinde Ermenilerin yaptığı katliamlarla ilgili fotoğraf-görgü tanıkları, çocuklar üzerine yazdığı şarkı ve oyunlar, İzmir İktisat Kongresi reisi iken gözlemleri, İttihat Terakki ve Enver Paşa’nın İstiklal Savaşı’na katılmak için yaptığı girişimler belirtiliyor. Bunların dışında Karabekir Paşa’nın kendi aleyhinde yapılan faaliyetler, 1939-1944’de CHP grubunda yapılan savaş tartışmaları, başkanı olduğu TCF’nin kapatılmasının altında yatan nedenler ve Nutuk’a yaptığı cevaplar günümüzde ses getirecek cinsten görüşlerdir. Bu çarpıcı yorumların birine değinecek olursak ilk başta Kâzım Paşa’nın 1918-1924 arası Kürtlerin isyan içinde olup bu yüzden onlara yönelik ıslahatlar yapılması gerektiğini ısrarla belirtmesidir. Ancak her türlü uyarıya rağmen en sonunda Paşa’nın ağzından: “13 Şubat 1925’te Şeyh Sait’in yanındaki iki firarinin zayıf bir jandarma müfrezesi ile yakalanmak istenilmesi suretiyle Kürt isyanı başlıyor. Her tarafı zayıf ve hükümet yetkililerini gafil avlayan Kürtler şumarıklığı arttırıyorlar. Beş aydan beri vukuatı takip eden ve hatta İstanbul’daki Kürt ileri gelenlerini uğurlayan Hükümetin, hiçbir tedbir almayarak ve kimseye de haber vermeyerek beklemesi ve neticede Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı mes’ul tutmak istemesi târihi bir hadisedir.” yukarıda paylaşılan neticelerle karşılaştırılması yakın tarihimizle ilgili bazı algılarımızın değişmesine vesile olabilecek cinstendir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla Kâzım Karabekir Paşa’nın pasifize edilmesi, hakkında yapılan kara propagandalar ve kendisinin İstiklal Savaşı için hak ettiği itibarı alamamasını vurgulayan yazarlarımızın bazı çevrelerden sert tepkiler alması kaçınılmazdır. Yine de kendilerinin şimdiye kadar tarih kitaplarında bize öğretilenlerin aksine anılan dönemde yaşanan hadiseleri realist bir bakış açısıyla, şeffağça kaleme almaları takdire şayandır.

Eserin en önemli parçası olan dördüncü bölüm Kâzım Karabekir nazarında yazılan kitaplar, makaleler, tezler ve röportajları ihtiva etmektedir. Anlatılanların hepsinin ilk üç bölümdeki konuları kapsar nitelikte olduğu anlaşılıyor. İşte bu yüzden daha önceki sayfalarda gördüklerimizin dördüncü bölümde tekrar gözümüze çarpması okuyucunun canını sıkıp, ben niye aynı şeyleri tekrar ediyorum hissi uyandırabilir. Fakat bunun yanında verilen uç bilgiler, yapılan kapsamlı analizler-sentezler ışığında kendimizi yeni araştırma konularının içinde bulmamız kaçınılmazdır. Ek olarak 1914-1918 arasında yaşanan vakalarda dönemin lider isimleri arasında geçen diyaloglara, mektuplaşmalara şahit olmamızla birlikte o yıllarda yaşayan birisiymiş gibi hissetmemiz zor olmayacaktır.

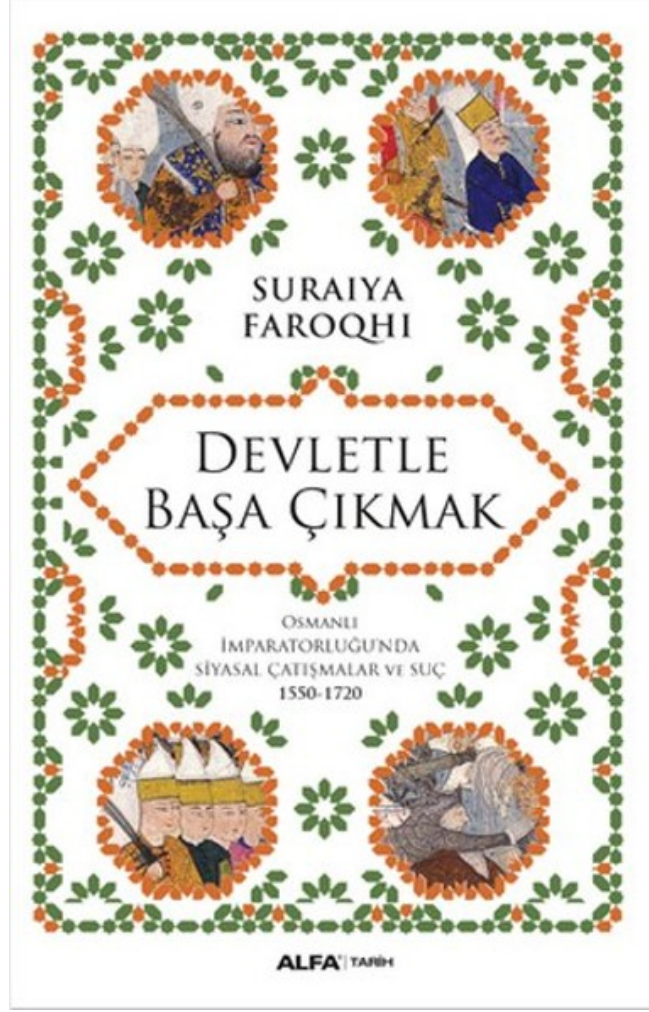
Birbiri ardına gelen altıncı, yedinci ve sekizinci bölümler muhteva bakımından kısa olup Kâzım Karabekir adının verildiği yerler, Kâzım Karabekir Vakfı ve Paşa’nın muhafız askerlerinden bir hatıra bizlere sunulmuştur.

Eseri tam sona erdirdik derken düz yazılı anlatımın hemen ardından karşımıza çıkan Paşa’nın hayatı ve eserlerinin yer aldığı fotoğraflar şimdiye kadar okuduğumuz her şeyin gözümüzde canlanmasına yardımcı bulunmuştur ve müelliflerimizin aktardıkları bilgilerin akılda kalıcılığını arttırmıştır.

Sonuç olarak Nutuk üzerinden yapılan İnkılap Tarihi’nde dışlanarak adı az geçen isimlerin başında gelen Kâzım Karabekir Paşa, Oğuz Çetinoğlu ve Mehmet Şadi Polat ikilisine sadece

askeri yönden değil ekonomik, siyasi, sosyal yardımlaşma, insan hakları, eğitim gibi farklı pencerelerden incelenmiştir. Tüm bunlardan hareketle kitabı okuduktan sonra aklımızdaki Kâzım Karabekir portresinin değişmemesi imkânsızdır. Aynı zamanda Mustafa Kemal dışında aralarında Kâzım Karabekir olmak üzere dört üst düzey paşanın birleşip muhalefette yer alması bu isimlerin hiç mi haklı tarafı yoktu izlenimini uyandıracaktır ve şiddetli tartışmalara sahne olan 1918-1926 arasında uygulanan politikalara eleştirel bir yaklaşıml sergilememize neden olabilecektir. Böylece Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayıp Gazi Mustafa Kemal Atatürk zamanında meydana gelen olayları farklı açılardan yakalamak isteyenler için incelediğimiz çalışmanın ilk sıralarda yer alması kaçınılmazdır.

KİTAP İNCELEMESİ/REVIEW ESSAY

Devletle Başa Çıkmak, Osmanlı İmparatorluğun'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720

Suraiya Faroqhi – Çev. Hamide Koyukan Bejsovec

İstanbul, Alfa Yayınları, 2016, 245 sayfa, ISBN: 978-605-171-363-2

Metin AYDAR*

Ele aldığımız bu çalışma, Suraiya Faroqhi'nin "*Devletle Başa Çıkmak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*" isimli eseridir. Tanıtımı yapılan bu nüsha kitabın ilk baskısıdır ve Türkçedir. Kitap 13,5x21 cm ebatlarına sahiptir. Kitabın kapağı kartondur ve eserin kapağında genel olarak beyaz ve yeşil renkleri dikkatleri çekmektedir.

İlk olarak "*Devletle Başa Çıkmak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*" isimli kitabın başlığına göz atıldığında içerikle çatışmayan bir tercih olduğunu vurgulamak gerekir²³.

* Doktora Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat. metinaydar91@hotmail.com

Başlık genel çerçevede incelendiğinde, her ne kadar iddialı bir başlık olsa da, gerek başlık-içerik uyumu gerekse yer, zaman ve mekan ölçütleri doğrultusunda kendi içerisinde bir tutarlılığa sahiptir. Zira içeriğin, başlığın vermek istediği imajın yerinde olması, yer ve mekan olarak Osmanlı Devleti'nin belirtilmesi, yine zaman sınırlaması anlamında 1550-1720 aralığında olması eserin bu konuda tutarlılık gösterdiğine işarettir.

İçindekiler kısmından itibaren yazar, oldukça uzun bir ön söze yer ayırmıştır. Bu yönüyle, bir eserde yer alması gereken ideal ölçüdeki ön sözden fazlasını kullanmıştır. Ön sözlerin genel manada esere dair bir muhteviyattan bahsedildiği bilinmektedir. Bu açıdan yazar da ön sözüne başlarken bir anlamda eserin içeriğine ve amacına dair bilgiler vermiştir²⁴. Bunların dışında ön sözde yazar, çalışma esnasındaki koşulları, kaynak yeterliliği ve konular hakkındaki araştırmaların niceliğine dair fikirler vermiştir. Ön söz kısmından sonra, bir kısaltmalar listesi olmadığı gibi, giriş kısmı bulunmamaktadır. Bu durumun yazarın doğrudan bir araştırma çalışması olmasından ziyade birbirinden bağımsız çalışmalarının yer almasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Yazar, derlemesini oluştururken ilk olarak Osmanlı Devleti'nde üst kesim ile alt kesim arasındaki ilişkilere örnek olması bakımından çeşitli kaynaklardan yararlanarak saptadığı bilgileri nakletmiştir. Bundan sonra ele aldığı konu üzerine geniş açıklamalar yapmaya çaba harcamıştır. Diğer makalelerinde de yazar, bu usulü takip etmiştir. Bu bakımdan yazar, makaleleri ele alırken ve bölümlendirirken bir sıralamayı göz önünde bulundurmıştır. Toplamda 10 makaleden oluşan kitapta, her makale kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır ve bunlar arasında bir ahenk göze çarpmaktadır²⁵.

Her makale ile alt başlıkları arasında görülen ahengin paragraflar arasındaki geçişlerde de dikkat çektiğini ifade etmek mümkündür. Bu hususta yazar, bir konuyu ele alırken daldan dala atlamamış, incelediği konuyu anlatırken bir diğer paragrafta konunun akışını değiştirecek başka bir meseleye geçiş yapmamıştır. Buna dair misal olması bakımından *Davacının Davasının Takdimi: Yazılı Belgelere Başvurmak*²⁶ başlığı altında davacı kimselerin herhangi bir konuda açtıkları dava konularına meşruiyet kazandırmaya çalışması incelenmiş, bu hususta şeri kaynaklar başta olmak üzere, kendi

---

²³ Yazarın eserine uygun gördüğü başlık genel manada okuyucuda devlet erkine karşı bir başkaldırı ya da belli bir alanda mücadeleye giriştiği intibamı uyandırmaktadır. Eserin makaleleri ve içerikleri göz önüne alındığında işlenen temalar ile birlikte yazarın ön söz kısmında çalışmasının genel olarak Osmanlı toplumu ile onu kontrol eden iktidardaki devlet arasındaki ilişkilere dair tartışmalarının bir ürünü olduğunu belirtmesi görüşümüzü desteklemektedir.

²⁴ S. Faroqhi, ön sözünde ele almış olduğu bu makaleleriyle amacını şu şekilde dile getirir: “ Bu vaka incelemeleri, diğer akademisyenlere Osmanlı Anadolu'sundaki devlet-toplum ilişkilerinin engin ve henüz keşfedilmeye başlanan bölgesine girme cesareti verirse, bu derleme amacına hizmet etmiş olacaktır.”

²⁵ Mesela bu duruma örnek olması bakımından ilk makale başlığı ve alt başlıkları örnek verilebilir. Yazarın ilk makalesi, “XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda “Tabandan Tavana” Siyasi İnisyatifler: Mevcudiyetlerine Dair Bazı Kanıtlar”dır. Bununla birlikte adı geçen makalenin alt başlıkları şu şekilde sıralanmıştır: “Yerel Merkezli Siyasi İnisyatifler: Yeni İkincil Kaynaklardan Kanıtlar, Osmanlı Devleti'nin Dönüşümü ile İlgili Tartışmalar, Tabandan Tavana Siyasi İnisyatifler, Ayan ve Eşraftan Siyasi Talepler: Birkaç Örnek ve Sonuç”.

²⁶ Suraiya Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, 2016, s. 51-56.

dönemlerine kadar rast gelen yazılı kaynaklara dair bilgi verilmiş ve bu akışı bozmamak üzere konunun pekiştirilmesi yönünde örnekler de verilmiştir.

Kitabının başında yazar, üretim tarzları üzerinde durmuş; bu bağlamda feodalizm ve *Asya Tipi Üretim Tarzı* kavramlarını genişletmiş ve bu üretim ekolleri ile Osmanlı'nın kendine has oluşturduğu sisteme değinmiştir. Daha sonra Osmanlı özelinde Anadolu kırsalındaki toplumsal örgütlenmeye değinmiş, bu konuda Karen Barkey'in "*Anadolu kırsalındaki toplumsal örgütlenme düzeyinin düşük olması köylü ayaklanmalarını engellemiştir.*" tezini destekler bir duruş sergilemiştir. Bu görüşü destekleyen ve Osmanlı tımar sisteminin feodal düzenden farklılığını ortaya koyan Ö. Lütfi Barkan, Osmanlı devlet anlayışının tımar beylerinin zamanla buldukları yerlerde arazi mülkiyetinin ve devlete ait sıfat ve yetkilerden bir kısmını ele geçirerek bir soylular sınıfı ve bir sosyal birliğin bir kuvvete dönüştürmesini engellemek amacıyla çeşitli tedbirler aldığı ifade etmektedir²⁷. Bu açıdan Faroqhi de Osmanlı sisteminde tımar sahiplerinin sık sık yer değiştirdiğini ifade ederek köylüler arasında yakın bağlar oluşturulamadığına dikkat çekmiştir. Bununla birlikte yazar, Osmanlı devletinin köy meselelerine müdahalesinin kırsal ayaklanmalara ket vurmakta önemli bir etmen olduğunu ancak Anadolu köylülerinin iç işleyişine dair bilinenlerin kısıtlı olmasından ötürü köylü örgütlenmesi açığı konusuna daha az değer atfedilebileceğini vurgulamıştır.

Kitabındaki ilk makalesinde siyasi inisiyatifler konusuna değinen yazar, Osmanlı Devleti'nin dönüşümüne değinmiş ve bu hususla ilgili olarak Osmanlı vatandaşları için ne tür siyasi inisiyatiflerin mümkün olduğundan bahsederken köylülerin ellerinden gelen tek şeyin topraklarını terk etmek, göçebelere katılmak ya da kudretli birinin hizmetine girmek olduğunu savunmuştur. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin geçirdiği dönüşümü ele alan Faroqhi, Halil İnalıcık'ın bu konudaki düşüncelerine yer vermiş ve ardından Osmanlı sisteminin düzene girmesinde etkili olan tımar sisteminin eski önemini kaybetmesiyle askeri ve mali değişimlerin ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu değişimlerle birlikte, Osmanlı şehirleri ve köylülerinin kaygılarında önemli bir paya sahip olan güvenlikle ilgili korkularının ileri bir seviyeye taşındığına vurgu yapılmıştır.

Faroqhi, Osmanlı Devleti'nin siyasi sisteminin dönüşümünün henüz tamamlanmadığı geç XVI. ve XVII. yüzyıllara hitaben "*tabandan tavana*" siyasi inisiyatifler konusunda bilgiler sunabilecek olan mühimme defterlerinin önemine vurgu yapmıştır. Divan'a ne türden şikâyetlerin ulaştığının belirlemenin ilginç olduğuna atıf yaptıktan sonra kimlerin şikâyet etme sistemine dâhil edilebileceğinin tespitinin de mümkün olduğuna değinmiştir. Açıklamalarından sonra para değerinin istikrarsızlığının dillere düştüğü bir dönemde maddi sorunların vahim önemi göz önüne alındığında, Divan'a ulaşan şikâyet konularının arasında olmasının şaşırtıcı olmadığını altını çizmiştir. Bununla birlikte yazar, altın ve guruşun ancak yüksek fiyata bulunabildiği bir bölgede sadece çok düşük kaliteli

---

²⁷ Şahin Ceylanlı, "Osmanlı Toprak Düzeni Üzerine Bazı Düşünceler", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 23, 1991, s. 153.

yerel basılmış sikkelerin varlığından söz etmiş ve bu durumun hem ticareti hem de vergi toplanmasını güç bir hale getirdiğine dikkat çekmiştir.

Devlet-toplum ilişkileri bağlamında meydana gelen davaların sonuca bağlanması hususunda geçmişte yaşanan emsallerin etkili olduğuna atıf yapan Faroqhi, Osmanlı Devleti'nde hanefî şeriat yasası alimlerinin konu hakkındaki fikirlerini de dile getirmiştir. Bu alimlere göre tanıkların şahitlikleri yazılı belgelerden daha değerlidir; ancak yazar yazılı kanıtların olduğu yerlerde insanların bunlardan da istifade ettiğini ifade etmiştir. Böylelikle devlet görevlileri ile halk arasında çıkan davalarda, çıkmaza girildiğinde, mevcut yazılı belgelerin önemine dikkat çekmiştir Faroqhi.

Davalık olan kesimlere yerel ulemanın da dahil olduğunu belirten yazar, gerçekte ulema hakkındaki şikayetlerde suçlanan tarafın isyankâr bir tutum sergileyen ve eşkıyaları korumaya devam eden bir suhte kesimi olduğunu dile getirmiştir.

Faroqhi, Celali isyanlarını özetle ele alırken, bu hareketin 1509 ila 1608 yılları arasında zirve yaptığını ve XVII. yüzyılda da zaman zaman sürdüğünü ifade etmiştir. Bu süreçte, nüfus patlamasının Celali hareketinin beklenmedik bir potansiyele sahip olmasına etki eden önemli dinamiklerden olduğunu belirtmiş; bu bağlamda nüfus patlamasından dolayı evlenemeyen ve yer yurt edinemeyen genç köylülerin köylerini bırakarak iş imkanı için farklı yollara başvurduklarını aktarmıştır. Bununla birlikte, zor şartların yaşandığı süreçte, hükümdarının konumunun da muğlak olduğundan söz etmiş ve reyanın ödediği vergilerin olmaması halinde devletin yıkılma tehlikesi ile karşılaşacağına değinmiş, ardından sultanın esas görevi olarak da reyanın korunması olduğunu eklemiştir. Ayrıca yazar, 1600 yılı civarında, hiç değilse Orta Anadolu bölgesinin baz alınması durumunda, yaşanan sürecin “*Büyük Kaçgunluk*” tabirini hak ettiğini ileri sürmüştür. Bu yönüyle ele alındığında, Mustafa Akdağ'ın doyurucu açıklamaları doğrultusunda, bir bakıma Osmanlı köylü ahalisini mağdur eden ve buna karşılık Celalî hareketlerine katılan grupların haksız yollarla toprak, mal ve servet biriktirmenin yolunu tutmasına neden olan hareketliliğin bu isimle zikredilmesinde bir çelişki ortaya çıkmamaktadır²⁸.

Zaviyeler nazarından yola çıkarak buralarda görevli olanların toplumsal durumu hakkında fikir yürüten Faroqhi, zaviyedarların genelde kendileri ve bazı durumlarda ise bütün bir köy için vergi muafiyeti sağladıklarını dile getirmiştir. Yine yazar, devlet etkisinin her fırsatta kendini hissettirdiği bir çevrede yaşayan Anadolu'daki zaviye şeyhlerinin, haklarını ve ayrıcalıklarını savunma konusunda mahkemelerde dava açmanın yanı sıra şikâyetlerini doğrudan sultanın Divan'ına götürmekte tereddüt yaşamadıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte ayrıcalıklarını korumak adına lobi faaliyetlerini sürdürmek adına İstanbul'da güçlü tanıdıkları olan şeyhlerin mevcut olabileceğini de eklemiştir.

---

²⁸ Mustafa Akdağ, “Celâlî İsyanlarından Büyük Kaçgunluk”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2-3, s. 1-49.

Köylülerin kendilerinin sıkça vergilere tabi tutulmasından dolayı hoşnut olmayan bir tutum içine girdiklerine değinen yazar, gözle görülür bir nüfus baskısının olmadığına dikkat çekmiş ve aynı zamanda bu baskının olmamasının nüfusun artmadığı şeklinde anlaşılmasını da ilave etmiştir. Ona göre XVI. yüzyıl vergi defterleri nüfus artışının büyük çaplı gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ancak kendi düşüncelerinde nüfus artışından ziyade nüfus baskısının rolünü ön plana koyan Faroqhi, bunun sebebi olarak ise nüfus baskısının köylülerin seçeneklerini kısıtladığını, onların daha sıkı çalışmaya zorladığını ve bundan dolayı memnun olmadıklarını ileri sürmüştür. Buna karşılık Halil İnalçık, bu hususla ilgili genel olarak Anadolu'nun bütününde nüfus baskısına dayalı açıklamaları inandırıcı kılabilecek kadar nüfus bulunmuş olmasının pek muhtemel olmadığı kanısındadır²⁹. Dolayısıyla Faroqhi'nin bu konudaki verdiği bilgilerin de mesele hakkındaki genel kanaatle uyumluluk gösterdiği belirtilebilir.

Osmanlı Devleti'ni meşgul eden meseleler arasında suhte ayaklanmalarının da özel bir önemi olmuştur. Bu konuda yazar, suhte hareketlerinin Osmanlı merkezi idaresini derinden bir kaygıya sevk etse bile, medrese talebelerinin siyasi düzeni ciddi olarak tehdit etmeye yetecek güce hiçbir zaman sahip olmadıklarına dikkat çekmiştir. Yazarın bu görüşünü destekleyen kanılardan biri de Karen Barkey'e aittir. Ona göre suhteler, belirli bir bölge üzerinde hak iddia etmedikleri diğer bir ifadeyle devletin otoritesinden çalmadıkları sürece merkezin pek dikkatini çekmemişlerdir³⁰. Öğrenci isyanlarının dışında yazarın üzerinde durduğu noktalardan biri paralı askerlerin neden oldukları isyan hareketlerinin ne zaman sona erdiği olmuştur. Ona göre, Osmanlı-Habsburg savaşının bitişini izleyen 1700'lerde son bulmuş ve bu dönemde Osmanlı merkezi idaresi, eşkıyalığın önüne geçmek ve yolların güvenliğini sağlamak için cesur bir teşebbüste bulunmuştur.

XVII. yüzyılda yaşanan "Küçük Buzul Çağı"na değinen Faroqhi, bu dönemin başlamasıyla çıkan kötü hasatların, köylülerin topraklarını terk etmesinde önemli bir etmen olduğundan söz etmiştir. Bu bağlamda yazar, 1590'lar için bu görüşün en azından kısa vadede bir geçerliliği olduğunu belirtmiştir. Nitekim ona göre o yıllarda bütün Akdeniz bölgesi hasatın kötü olması nedeniyle alt üst olmuştur. Yazar, özellikle köylüler üzerinde büyük bir baskı oluşmasına neden olan unsurlardan birinin de vergi toplayanlar arasında yaşanan rekabetten kaynaklandığına vurgu yapar.

Farklı bir makalesinde sahte para basma ve kalpazanlık konusunu ele alan Faroqhi, XVI. yüzyılın son çeyreği ile XVII. yüzyılın başlangıcında kalpazanlığın revaçta olduğunu belirtmiştir. Ona göre, paranın değerinin düşmesiyle birlikte farklı ağırlıklarda ve farklı madenlerden yapılmış paraların dolaşımında olduğunu ve paraya olan talebin yüksek oranda olduğunu dile getirmiştir. Yine yazar, kısmen de olsa Amerikan madenlerinden Doğu Akdeniz'e ulaşan büyük miktardaki gümüş nedeniyle

---

²⁹ Halil İnalçık-Donald Quatert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1600-1914*, (Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper çev.), İstanbul: Eren Yayınları, 2004, s. 565.

³⁰ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Zeynep Altok Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 163.

Osmanlı parasının alım gücünün düştüğünü ve malların fiyatlarının arttığını ekler. İnalıcık da kalpazanlığın artma sebepleri hususunda Faroqhi ile aynı görüş içerisinde³¹. Böyle bir ortamda kalpazanlıkla uğraşan bir şahıs örneğini aktaran yazar, bu şahsa komşu olanların bu gelişmelerle ilgilenmek zorunda kaldığını aksi takdirde böyle bir suçtan dolayı onların da sorumlu tutulabileceğine vurgu yapmıştır.

Kitabının son bölümünde Osmanlı Anadolu'sunda meydana gelen asilik hareketi bağlamında *şaki* sözcüğünün tanımını yapmıştır. Resmi belgelerden hareketle *şaki* sözcüğü soygun yoluyla geçimini sağlayan, fakat aynı zamanda saldırılarında siyasi bir amacı da olan insanlar olarak tanımlamıştır. Farklı bir tanıma göz atıldığında, eşkıya; bedbaht, talihsiz, günahkâr, asi anlamına gelen *şaki* teriminin çoğulu olan bir kelimedir. Osmanlı kaynaklarında yol kesme manasında kullanılan *kat'ü't-tarik* tabiri de kullanılmakla birlikte daha çok *şaki* ve çoğulu *eşkıya* ile *Celâlî*, *eşirra*, *haramî*, *haramzade*, *türedi* ve *haydut* kelimeleri kullanılmıştır. Eşkıyalık, genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliğini ihlâl olarak tanımlanabilir³². Asi kimselerin neden olduğu olaylarla birlikte ayrı bir değer kazanan kefalet sistemini açıklamaya girişen Faroqhi, bu sistem neticesinde tebaanın da komşusunun itaat etmesini sağlama noktasında sorumlu olduğunun altını çizmiştir. Bu bağlamda, İslam alimlerinin kefalet türleri noktasında görüşlerini ortaya koymuş ve iki çeşit kefalet sisteminin var olduğunu aktarmıştır. Genel anlamda iki kategoride incelenen kefalet sisteminin ilki birine kefil olmak iken diğeri ise gerçek anlamda üçüncü bir şahsın borcuna kefil olma şeklindedir. Böylece bazı şehirlerde, sakinlerden komşularının güvenilirliğine karşılıklı kefil olmaları sağlanmış olurdu. Yazarın kefalet sistemi hakkındaki bu düşüncelerinin konu hakkında ortaya atılan fikirlerle paralellik arz ettiği göze çarpmaktadır. Nitekim kefalet sistemi üzerine yorum getiren bir başka araştırmacı Nurcan Abacı'ya göre, Osmanlı merkezinin önemle üzerinde durduğu konuların başında, genel güvenliğin sağlanması hususu gelmiştir. Bu çerçevede Osmanlı'da en küçük idarî birim olan mahalle veya köy sakinleri arasında ortak sorumluluğun oluşturulması ön plâna çıkmıştır. Şehir içi güvenlik söz konusu olduğunda, bunu sağlamak amacı ile alınan önlemlerin başında şüphesiz mahallelerde veya köylerde ikamet edenlerin birbirlerine karşılıklı olarak kefil tutulmaları hususu olmuştur³³.

Yazar ele aldığı bu derleme çalışmasında Osmanlı Devleti açısından önem arz eden bir dönemi kaleme almış; bununla ilgili yapmış olduğu temel kaynak ve ikincil kaynak araştırmalarının yanında araştırma eserlerinden de yararlanarak bilimsel bir ürün ortaya koymuştur. Bu bakımdan okuyucular kitabın, ön

³¹ İnalıcık'ın kalpazanlığın yayılması hakkındaki görüşleri için bkz. Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996, s. 185.

³² Süleyman Demirci-Hasan Arslan, "Eşkiyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2012/2, s. 48.

³³ Nurcan Abacı, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 201.

sözünde yazarın da belirttiği üzere, işlenen temalar üzerinden Osmanlı'da devlet-toplum ilişkilerine dair daha farklı düşünebileceklerdir. Bu bağlamda bu ilişkilerin belirlenmesinde yazarın da ifade ettiği gibi suç hikâyelerinin yeri önemlidir. Eserde yer verdiği makaleleriyle yazar, özellikle klasik dönem Osmanlı Devleti ile ilgili henüz zihinleri tam doyumlayan meselelere farklı bir perspektiften bakmaya çalışmış; bu bağlamda bu meselelerle ilgilenen akademisyenlerin de önünü açacak görüş tavsiyelerinde bulunmuştur. Bu yönüyle incelendiğinde eser, Osmanlı devleti ile toplum arasındaki ilişkilere dair oldukça önemli sorulara yanıt vermiş ve bununla birlikte yeni çalışma sahalarına da fikirler sunması açısından zemin hazırlamıştır.

KAYNAKLAR

ABACI, Nurcan, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

AKDAĞ, Mustafa, "Celâli İsyânlarından Büyük Kaçgunluk", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2-3, s. 1-49.

BARKEY, Karen, *Eşkiyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Zeynep Altok Çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

CEYLANLI, Şahin, "Osmanlı Toprak Düzeni Üzerine Bazı Düşünceler", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 23, 1991, s. 147-156.

DEMİRCİ, Süleyman – ARSLAN, Hasan, "Eşkiyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkiyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2012/2, s. 47-76.

FAROQHİ, Suraiya, *Devletle Başa Çıkmak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul, 2016.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996.

İNALCIK, Halil – QUATERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1600-1914*, (Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper Çev.), İstanbul: Eren Yayınları, 2004.

Bir Zamanlar Osmanlı Sultanı I. Mahmud Ve Dönemi

Uğur Kurtaran

Atıf Yayınları, 2014, Ankara, 281 sayfa, ISBN: 6054733330

Sadık Müfit BİLGE*

Hükümdarların özel hayatları ve belli hükümdarların dönemleri Avrupa tarihçiliğinde daima ilgi çekmiş ve bu alanlarda önemli çalışma ve yayınlar ortaya konmuştur. Buna karşılık Osmanlı tarihçiliğinde hükümdarların özel hayatları konusunda fazla çalışılmadığı gibi belli bir padişaha ait kitapların sayısı, genel tarihe ilişkin kitaplara göre çok azdır.

Osmanlı padişahlarının hayatları ve dönemleri hakkında yazılmış, ilmî değeri olan ve akademik bir çalışmada atıf yapılabilecek telif kitapların sayısı çok fazla değildir. Bunların başında; Selâhattin Tansel'in II. Mehmed, II. Bayezid ve I. Selim hakkındaki eserleri³⁴, Feridun M. Emecen'in büyük bir emek mahsulü olan I. Selim hakkındaki mükemmel eseri³⁵ ve bir başka emek mahsulü mükemmel

* Dr. İktisatçı, araştırmacı smbilge@gmail.com

³⁴ Selâhattin Tansel, **Osmanlı Kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti**, Ankara 1953; **Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı**, İstanbul 1966; **Yavuz Sultan Selim**, Ankara 1969.

³⁵ Feridun M. Emecen, **Yavuz Sultan Selim**, (Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı), İstanbul 2016.

çalışma olan Fikret Sarıcaoğlu'nun I. Abdülhamid hakkındaki³⁶ kitapları gelmektedir. Belli bir padişahı ve dönemini ele alan çalışmalar arasında Abdülkadir Özcan'ın IV. Murad hakkındaki³⁷, Adil Şen'in III. Selim hakkındaki³⁸ kitapları ile Ahmet Uğur'un I. Selim hakkındaki³⁹ 'hamaset' ve 'hayranlık' dolu ve Vahid Çabuk'un popüler tarih olarak da kabul edebilecek IV. Murad hakkındaki⁴⁰ kitapları da sayılabilir. Son Osmanlı padişahı IV. Mehmed Vahideddin'i bütün yönleri ile anlatan çok güzel bir çalışma olan Murat Bardakçı'nın⁴¹ eseri de bu kitaplara eklenebilir.

Belli bir padişahın hayatını ve dönemini ele alan son yayın, Uğur Kurtaran tarafından "Sultan I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754)" adıyla hazırlanan doktora tezinin genişletilmesi ve geliştirilmesi ile hazırlanan giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşan *Bir Zamanlar Osmanlı. Sultan I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*, Atıf Yayınları, Ankara 2014 isimli kitaptır.

Kendi ifadesi ile "Ortaya çıkması şüphesiz çok uzun bir zaman ve emek gerektiren" Uğur Kurtaran'ın kitabını bazı hususlarda değerlendirmek ve tenkide tabî tutmak gerekmektedir.

1. Bu hususların ilki kitapta kaynak göstermeden yapılan alıntılar, başka bir ifade ile intihallerdir.

A. Uğur Kurtaran, *Bir Zamanlar Osmanlı. Sultan I. Mahmud ve Dönemi (1730-1754)* isimli kitabında (bundan sonra U.K. şeklinde kısaltılacak) Fikret Sarıcaoğlu'nun *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001 isimli kitabından (bundan sonra F.S. şeklinde kısaltılacak) kaynak göstermeksizin birçok cümleyi aynen alarak kendi kitabının Birinci ve İkinci bölümlerinde kullanmıştır. Aşağıda bununla ilgili örnekleri dikkatlere sunuyorum. İlk paragraf sayfa numarası belirtilerek F. S.'nin kitabından, ikinci paragraf ise yine sayfa numarası belirtilmek suretiyle U. K.'nin kitabından seçilmiş ve alıntılarının altı çizilmiştir.

- Doğumu münasebetiyle diğer hanedan üyeleri gibi özel kutlamalar yapıldı (F.S. 1)

Doğumu münasebetiyle diğer hanedan üyelerinde de olduğu gibi özel kutlamalar yapıldı (U.K. 9)

- Onun şimşirlik dairesinde geçen günlerine dair birinci dereceli kaynaklarda pek az bilgi bulunmaktadır (F.S. 2)

Şehzadenin şimşirlik dairesinde geçen günlerine dair, birinci dereceli kaynaklarda pek fazla bilgi yoktur (U.K. 11)

- Onun bu yıllarda Kur'ân üzerinde düşünmek ve istinsah etmek, mükemmel biçimde ok ve yay yapmakla meşgul olduğuna dair rivayetlerden (F.S. 3)

³⁶ Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001.

³⁷ Abdülkadir Özcan, *IV. Murad Şarkın Sultanı*, İstanbul 2016.

³⁸ Adil Şen, *Osmanlı'da Dönüm Noktası (III. Selim ve İslahatları)*, İstanbul 2003.

³⁹ Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri 1992.

⁴⁰ Vahid Çabuk, *Yasakların Sultanı IV. Murad*, İstanbul 2005.

⁴¹ Murat Bardakçı, *Şahbaba. Osmanlı'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatırları ve Özel Mektupları*, İstanbul 1999.

Onun bu yıllarda Kuran üzerinde düşünmek ve istinsah etmek, ok ve yay yapmakla meşgul olmak gibi işlerle uğraştığı tahmin edilmektedir (U.K. 11)

- Her dönemde çeşitli binaların ilavesiyle zenginleşen bir yapılar topluluğu olan Topkapı Sarayı'nda (F.S. 37)

Her dönemde çeşitli binaların ilavesiyle zenginleşen Topkapı Sarayı'nda (U.K. 33)

- Hünkar Sofası, Abdülhamid'in de oturma, çalışma, bazı kabuller ve eğlence gibi günlük hayatının /mesaisinin geçtiği başlıca mekânı idi (F.S. 37)

Hünkar Sofası, Sultan I. Mahmud'un da oturma ve çalışma yeri olup, gerektiğinde bir takım resmi kabuller ve değişik eğlencelerle, günlük hayatının geçtiği başlıca mekândır (U.K. 37)

- Sofa olarak belirtilen buranın adı ise artık Mâbeyn'di. Gerçekten Abdülhamid bir çalışma mekânına dönüştürdüğü Mâbeyn'i çok sık şekilde kullanmakta idi (F.S. 37-38)

Sofa olarak bilinen bu bölümün adı bu tarihlerde Mâbeyn olup padişahın çok sık kullandığı ve tam olarak bir çalışma mekânına dönüştürdüğü yerdir (U.K. 33)

- Mâbeyn'de geçirilen zamanlar için en çok belirtilen tarif "istirâhat"dir (F.S. 38)

Bu bölümde geçirdiği zamanlar için en çok belirtilen ifade "istirâhat"dir (U.K. 33)

- Mâbeyn'in dışında günlük hayatın sürdürüldüğü mekânlara arasında, sarayın içinde olup bazen binişle gidilen köşk ve kasırlar, seyredilen değişik oyunlar, dinlenen mûsikîler, izlenen tüfek atışları söz konusu kaynaklara yansımaktadır (F.S. 39)

Padişahın günlük hayatını geçirdiği mekânlar arasında Mâbeyn dairesi dışında yerler de vardır. Bunlar padişahın istediği zaman gittiği ve zaman geçirdiği sarayın bahçesindeki köşk ve kasırlardır. Buralarda değişik oyunlar seyreden padişah, musikî dinler ya da tüfenk atışlarını izlerdi (U.K. 33)

- Yazlık saraya göçün ardından Topkapı'da tâmirler başlamaktaydı (F.S. 40)

Padişahın yazlık saraylara göçünün ardından Topkapı Sarayı'nda gereken bölümlerde tamir işleri başlardı (U.K. 34)

- Biniş yerleri hakkında özellikle rûznâmelerde geniş bilgiler yer alır. Gezilerin mekânları olarak, sarayın içi kadar çevresindeki yeşil alanlar, Ağabahçesi, Hasan Paşa Köşkü, Taksim, Gülhane.. (F.S. 42)

Biniş yerleri hakkında dönemin rûznâmelerinde oldukça geniş bilgiler yer almaktadır. Buna göre gezilerin başlıca mekânları, saray içinin yanı sıra İstanbul çevresindeki yeşil alanlar, İncili Köşkü, Sepetçiler Kasrı, Ağabahçesi, Gülhane... (U.K. 36)

- Bu biniş yerlerinde pehlivanların güreşleri, ok, top, tüfek, gülle, humbara atışları, cirid, tomak, kütük gibi çeşitli oyunlar, yemekler ve fasıllar ile çoğu kez nekkare eşliğinde ve kahve içilerek izlenmekte idi (F.S. 43)

Padişahın gittiği bu biniş yerlerinde cirit başta olmak üzere pehlivan güreşleri, ok, top, tüfek, gülle ve humbara atışları, tomak ve kütük gibi çeşitli oyunlar oynanır, yemekler yenir ve fasıllar gerçekleştirilirdi (U.K. 37)

- **b) Eğlenceler**

Bu başlıkta diğer padişahlar gibi mûsikî dinlenmesi, sportif faaliyetlerin ve türlü oyunların seyri başlıca araçlar olarak görünür (F.S. 44)

b) Eğlenceleri

Bu bölümde Sultan I. Mahmud'un diğer padişahlar gibi günlük harem yaşantısı içerisinde yer alan eğlenceleri, musikî dinlenmesi ve sportif faaliyetleri ile değişik oyunların seyri gibi konular üzerinde durulacaktır (U.K.0. 37)

- Genelde Mâbeyn'de veya binişle gidilen yerlerde, öğle ile ikindi namazı arasındaki saatler ile "yatsı vakti"nden sonra icrâ edilen "fasl-ı çavuşan", "sâz ü söz", "sâz-ı âhengî"ler daha çok "bir iki fasıl" olarak gerçekleşmekteydi (F.S. 44)

Genelde Mâbeyn'de ve binişle gidilen yerlerde, öğle ile ikindi namazı arasındaki saatler ile "yatsı vakti"nden sonra icrâ edilen "fasl-ı çavuşan", "sâz ü söz", "sâz-ı âhengî"ler daha çok "bir iki fasıl" olarak gerçekleşmekteydi (U.K. 38)

- Padişahın seyri için tertiplenen huzur güreşleri, binişlerde, bayramlarda, değişik şenliklerde ilk gösterilen oyunlar arasında yer almaktadır (F.S. 46)

Padişah için düzenlenen huzur güreşleri de binişlerde, bayramlarda ve değişik şenliklerde padişahın seyri için düzenlenen başlıca oyunlardır (U.K. 38)

- Sergilenen değişik isimlerdeki oyunlar arasından kütük darbı, cirid, kılıç çalma, mızrak, tomak ve kol oyunları belirtilebilir. Canbazların gösterileri de padişahın eğlence araçlarına dâhildi (F.S. 46)

Sergilenen değişik oyunlar arasında kütük darbı, kılıç çalma, mızrak, tomak ve kol oyunları ile canbazların padişahın huzurunda yaptığı gösteriler de eklenebilir (U.K. 38)

- Birlikte tebdile çıktığı kimseler arasında başta silahdâr ağa olmak üzere, bazı mâbeyn ağalarının, çavuşların adı geçmekte ancak daha açık bilgiler elde edilememektedir (F.S. 48)

Padişahın birlikte tebdile çıktığı kimseler arasında silahdâr ağa, mâbeyn ağaları ve zaman zaman değişik çavuşların adı geçiyor ise de kaynaklarda bunlarla ilgili fazla bilgi elde edilememektedir (U.K. 41)

- Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca, saltanatın halkla kaynaşmasının en önemli dayanaklarından biri olarak kabul edilen Cuma selâmlıkları Abdülhamid'in özenle sürdürdüğü başlıca halka açık merasim idi (F.S. 55)

Osmanlı tarihi boyunca, saltanatın halkla kaynaşıp bütünleşmesinin en önemli yollarından olan Cuma selâmlıkları Sultan I. Mahmud'un da devam ettirdiği halka açık merasimlerden biri olmuştur (U.K. 41)

- Yakındoğu devlet geleneği olarak bilinen ve tekrarlanan düşünce kalıplarını diğer padişahlar gibi Abdülhamid'de de bulmak mümkündür. Özellikle tebaa ve mülkle ilgili sözlerinde bunun yansıması daha açık olarak görülebilir (F.S. 62)

Yakındoğu devlet geleneği olarak bilinen düşünce kalıplarını diğer padişahlarda olduğu gibi Sultan I. Mahmud'da da bulabiliriz. Özellikle padişahın pek çok yerde kullandığı tebaa ve mülkle ilgili sözlerinde bunun yansımaları açık biçimde görülebilir (U.K. 44)

(NOT: Uğur Kurtaran bu cümleyi Fikret Sarıcaoğlu'ndan neredeyse aynen almasına rağmen 312 nolu dipnotla Osmanlı tarihi ile ilgili ilmi bir kıymeti olmayan ve bir doktora tezinin kaynakçasına girmemesi gereken bir kitaba atıf yapmıştır.)

- Abdülhamid'in padişahlık anlayışının en belirgin bir yönü de geleneğe dolayısı ile "kadîme" son derece saygılı ve bağlı oluşudur (F.S. 62)

Sultan I. Mahmud'un padişahlık anlayışının en belirgin özelliklerinden birisi de geleneğe dolayısıyla "kânun-ı kadîme" son derece saygılı ve bağlı oluşudur (U.K. 44)

- Daha önce belirtildiği üzere, şehzadelik döneminde Kur'an'la vakit geçirdiğine dair haberler, cülustan sonraki ilk tavırları arasından, teâmül olan Hz. Ömer'in kılıcı yerine Hz. Peygamber'in kılıcını kuşanmayı tercih etmesi, ... Hırka-i Saadet dairesi ve Eyüb Sultan'ın sıkça bulunduğu mekânlar olması (F.S. 72)

Daha önce belirtildiği üzere, şehzadelik döneminde Kur'an'la vakit geçirmesi, cülusundan sonra adet olduğu üzere Hz. Ömer'in ya da Hz. Osman'ın kılıcı yerine Hz. Peygamber'in kılıcını kuşanmayı tercih etmesi, ... Hırka-i Saadet dairesi ve Eyüb Sultan'ın oldukça sık gittiği yerler olması (U.K. 47)

- Padişah birçok hatt-ı humâyûnunda inançlarını dile getirmekteydi (F.S. 73)

Sultan I. Mahmud inançlarını kaleminden çıkan pek çok hatt-ı hümâyûnunda açıkça dile getirmektedir (U.K. 47)

- Eyâlet ve valiliklerden gelen "tahrîrat" .. elçiliklerden ve benzeri yerlerden gelen evrakların tercümeleri.. bazı fetvâ suretleri.. gibi belgeler padişah tarafından görülmekteydi (F.S. 96)

Eyâlet ve valiliklerden gelen "tahrîrat" .. elçiliklerden ve benzeri yerlerden gelen evrakların tercümeleri ile bazı fetvâ suretleri gibi belgeler de padişah tarafından görülmekteydi (U.K. 53)

- Sunulan defterler arasında, seraskerlik, valilik ve benzeri görevler için seçilecek vezirlerin.. isimleri (F.S. 96)

Padişaha sunulan defterler arasında, seraskerlik, valilik ve benzeri görevler için seçilecek vezirlerin isimleri (U.K. 53)

- XVIII. yüzyıl Osmanlı padişahları dikkate alındığında Abdülhamid'in resmî veya gayri resmi şekillerde devlet adamlarıyla görüşmelere ağırlık veren anlayış ve davranış sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunların tarihi, yeri, süresi, katılımcıları ve bazen gündemiyle ilgili bilgiler kitabı

malzemenen çıkarılabilmekte, sayı bakımından az olsa da gerçek gündeme ait satırların bazen yer aldığı daha değişik ayrıntılar hatt-ı humâyûnlardan izlenebilmektedir (F.S. 108)

Sultan I. Mahmud XVIII. yüzyıl Osmanlı padişahları arasında resmî veya gayıresmî şekillerde devlet adamlarıyla görüşmelere ağırlık veren bir padişah işleri bizzat takip ve kontrol eden bir yönetim anlayışına sahipti. Padişahın 24 senelik saltanatı boyunca yaptığı bu görüşmelerin tarihi, yeri, süresi, katılımcıları ve bazen görüşülen konular ile ilgili bilgiler ruznameleden tespit edilebilmektedir. Yine dönemim şartlarına göre bu görüşmelerin konuları ile değişik ayrıntıları da döneme ait hatt-ı humâyûnlardan takip edilebilmektedir (U.K. 58)

- “Mutâd-ı kadîm” üzere icrâ edilmekte olan çok çeşitli kabullerin içinde arzlar bu temaların başında yer alır (F.S. 108)

“Mutâd-ı kadîm” üzere icrâ edilen çok çeşitli kabullerin içinde en çok arzlara muhatap olduğu görülmektedir (U.K. 59)

- Resmi rikâb günleri ise tatil olan Pazartesi ve Perşembe idi. Genellikle bu günlerde yapılan olağan rikâblar az da olsa haftanın diğer günlerinde de yapılabilmekteydi. Mevsime ve şartlara göre değişmekte olan rikâb mekânları arasında en çok görülenleri Arz Odası ile Hâsoda, Topkapı Sarayı'na dâhil olan Ağabahçesi Kasrı, Beşiktaş Sâhilsarayındaki Çinili Kasrı ile Dolmabahçe, Karaağaç ve Kozbekçiler kasırlarıdır (F.S. 109)

Bu dönemde resmi rikâb günleri tatil günleri olan Pazartesi ve Perşembe günleri olmakla birlikte az da olsa bu olağan rikâblar dışında haftanın diğer günlerinde de yapılmaktadır. Mevsime ve şartlara göre değişiklik gösteren rikâb mekânları arasında en çok Arz Odası ve Hâsoda, Topkapı Sarayı'na bağlı Ağabahçesi Kasrı... Kozbekçiler kasrı .. bulunmaktadır (U.K. 59)

- Abdülhamid'in daha çok tercihini bu yüzyıl padişahlarının uygulamalarına benzer şekilde gerçekleştirdiği gayıresmî rikâblar oluşturmaktadır. Onun farkı bu görüşmeler için ayırdığı vakitlerin sıklığı ve bunlara verdiği önemde idi. Hatt-ı humâyûnlarla devlet işlerinin takibi kadar bu şekildeki ikili temaların ağırlığı onun idarecilik özellikleri arasındadır (F.S. 112)

Sultan I. Mahmud'un mutad kabuller ve görüşmeler dışında bu yüzyıl padişahlarının uygulamalarına benzer bir şekilde gerçekleştirdiği gayrı resmi rikâblarla padişahın önemle üzerinde durduğu ve çok sık gerçekleştirdiği görüşmelerdir. Padişahın daha önce üzerinde durduğumuz hatt-ı humâyûnlarla devlet işlerinin takibi kadar bu şekildeki ikili temalara ağırlık vererek ülke içindeki her gelişmeden bizzat haberdar olma anlayışı onun idarecilik özellikleri arasında yer almaktadır (U.K. 59-60)

- Daha çok beyaz üzerine hatt-ı humâyûnlarla Abdülhamid'den gelen olağanüstü görüşme teklifleri... gizlice olmasını da yine padişah istedi. Bunun sonucu olarak da görüşmeler tebdil-i kıyafetlerle yapıldı. Padişah görüşmeye sadrıâzam ve kaymakam paşayı rikâba davet ederken özellikle zaman bakımından kesin ifadelerde bulunmamaktadır. Genellikle muhatabının işlerinin

olmadığı bir zamanda gelmesini istiyor, teklifin sadriâzam ve kaymakam paşa tarafından yapıldığı durumlarda da bunun için günün değişik saatlerinin uygun olduğunu belirtiyordu (F.S. 112-113)

Genellikle padişahın kaleme aldığı *beyaz üzerine hatt-ı humâyûnlarla gelen görüşme teklifi gizli* bir biçimde ve *tebdil-i kıyafetle yapılmaktaydı*. Padişah görüşme için *sadrazam ve kaymakam paşayı rikâba davet ederken, görüşmenin zamanı ile ilgili kesin bir ifade kullanmayarak, genellikle karşı tarafın müsait olduğu bir zamanlarda görüşmeler gerçekleştiriliyordu*. Yine *sadrazam ve kaymakam paşa tarafından yapılan tekliflerde ise günün değişik saatlerinin uygun olduğu belirtiyordu* (U.K. 60)

- Şeyhülislâm, kapdan paşa ve reisülküttâbın gizlice yapılan bu tür rikâblara katılımları da sadriâzam-kaymakam paşa gibi tebdilen olmaktadır. ... Ayrıca Abdülhamid'in kıyafet değiştirmiş olarak devlet ricâliyle buluşması söz konusudur (F.S. 113)

Şeyhülislâm, kapdan paşa ve reisül-küttâbın gizlice yapılan bu tür rikâblara katılımları da sadrazam ve kaymakam paşa gibi tebdil-i kıyafetle gerçekleşirken, padişahın da tebdil-i kıyafetle devlet ricâliyle görüştüğü örneklerde mevcuttur (U.K. 60)

- Devlet görevlerinde bulunan değişik mevkilerdeki vazifelilere dâir padişahın düşünceleri ile tayin ve görevden almalarında sergilediği tutum onun idarecilik yönüyle bağlantılıdır. Sadriâzam veya kaymakam paşa, şeyhülislâm ile kapdan paşadan meydana gelen üst dereceli devlet adamlarıyla vezirler, hademe-i bâb-ı asafî adıyla bilinen belirli sayıdaki bürokratlar, eminler, ağalar, ocak ağaları ve diğerlerinden oluşan daha alt dereceli görevliler, genel mevcudu ve bir bakıma onun doğrudan ilgilendiği vazifelilerin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir (F.S. 116)

Sultan I. Mahmud'un devletin değişik kademelerinde bulunan vazifeliler hakkındaki düşünceleri ile bu vazifelileri tayin ve görevden alma durumlarında sergilediği tutum onun idarecilik yönünü göstermektedir... Döneminde padişahların doğrudan ilgilendiği vazifeliler arasında sadrazam, kaymakam paşa, şeyhülislâm ve kapdan paşadan oluşan üst dereceli devlet adamlarıyla vezirler.. hademe-i bâb-ı asafî adıyla bilinen bürokratlar, eminler, ocak ağaları ve diğer alt dereceli görevliler bulunmaktadır (U.K. 60-61)

- Sultanın en üst düzeyde başarılı olacağı beklentisiyle dönem boyunca sadriâzam arayışında olduğu ve tercihini bu yönde kullandığı (F.S. 117)

Sultan I. Mahmud'un bu tutumu devlet işlerinde en üst derecede başarılı olması dileğiyle dönem boyunca sadrazam arayışı içerisinde olduğunun göstergesidir. (U.K. 62)

- Sultan yeni tayin ettiği sadriâzamlara mütad olarak üçüncü gün gönderilen tevcih hatt-ı hümâyûnlarında, selefının ne sebeple görevden alındığını kaleme alıyor ve kendisinin öncelikle üzerinde eğilmesini istediği konuları belirtiyordu. (F.S. 119-120)

Padişah yeni tayin ettiği sadrazamlara mûtaad olarak üçüncü gün gönderilen tevcih hatt-ı hümâyûnlarında, selefinin ne sebeple görevden alındığını kaleme alırken, kendisinin öncelikle dikkat etmesi gereken konuları belirtmiştir. (U.K. 62)

-Padişah görevden ve İstanbul'dan uzaklaştırılan eski sadrîâzamları bazı sorularla tâkip etmekteydi. (F.S. 120)

Padişah, görevden ve İstanbul'dan uzaklaştırılan eski sadrazamı da bir şekilde tâkip ettirmiştir. (U.K. 63)

-Padişahın sadrîâzamlara tanıdığı istiklalin bir sonucu şeyhülislâm tâyininde de gözlemlenir. Abdülhamid onların istekleri doğrultusunda ve kısaca uyum sağlayacak kimseyi seçmekte idi. (F.S. 121)

Sultan I. Mahmud'un sadrâzamlara ve kaymakam paşalara tanıdığı istiklale benzer bir durum şeyhülislâm tâyininde de mevcut olup, padişah onların istekleri doğrultusunda ve sisteme uyum sağlayacak kimseleri göreve getirmiştir (U.K. 74)

-Vezir tâyinlerinde padişah yine ısrarcı değildir. Tevcihât listeleri ve başka vesilelerle vüzerâ hakkındaki bazen ayrıntılı bilgilere sahip olduğu gözlemlenir. Vezâret verilmesi ve tevcihlerde hangi şartları taşıyan paşalara aradığına dâir bir genelleme yapılamaz. (F.S. 130)

Döneminde yapılan atamalardan tevcihât listeleri ve başka vesilelerle vezirler hakkında bazı ayrıntılı bilgilere sahip olan padişah, vezir tâyinlerinde ısrarcı olmamakla birlikte.. tevcihlerde hangi şartları taşıyan paşalara aradığına dâir bir genelleme yapmak mümkün değildir (U.K. 81)

- Abdülhamid, günü birlik ihtiyaçlarla yaşayan halk için bunun önemini biliyor (F.S. 242) Tebdil gezilerinde fırınlardan ekmek alıyor, bunun rengi, karışımı, gramaj yönlerinden yaptığı kontrollerini ve daha başka maddelerle ilgili tesbitlerini hatt-ı hümâyûnlarla Bâb-ı Âsafî'ye yazıyordu (F.S. 243)

Sultan I. Mahmud'da günübirlik ihtiyaçlarla yaşayan halk için bunun önemini biliyor .. (U.K. 116) Tebdil gezilerinde fırınlardan ekmek alarak, rengi, karışımı, gramaj yönlerinden yaptığı kontrolleri ile başka maddelerle ilgili tesbitlerini hatt-ı hümâyûnlarla Bâb-ı Âsafî'ye bildiriyordu (U.K. 116)

- Abdülhamid'in cülûsundan sonra.. yangın yerinde bulunmak ve buna özel ilgi gösterme alışkanlığı dönem boyunca devam etmişti... Padişah gelen yangın haberi akabinde genellikle deniz yolunu kullanarak yangın yerine ulaşıyor, ateşin yayılabileceği bir binaya yerleşerek söndürme faaliyeti ile uğraşanların onun bulunduğu yere yangının sıçramaması için olağanüstü gayret göstermelerini temine çalışıyordu. Böylece Abdülhamid bir, iki bazen sekiz konak değiştirmekteydi. Yangının söndürülmesine kadar buradan ayrılmadığı öğrenilen padişah... Yangını yakın bir yerden izlediğinde müslim/gayrimüslim hânelerine giriyor ve vakit namazlarını burada kılıyordu. Onun yangın yeri yakınındaki evlerde sabahladığına dâir birden fazla kayıt vardır. Abdülhamid yangın sona erdiğinde mutad üzere bahşişler vermekte ve bazen ertesi gün tekrar yangın mahalline gitmekteydi. Padişah yangın bölgesinde genellikle tebdil-i kıyafetle bulunmaktadır (F.S. 237)

Sultan I. Mahmud'un cülûsundan itibaren yangın çıkan mahallerde bulunmak ve buna özel ilgi gösterme alışkanlığı dönem boyunca devam etmiştir... gelen yangın haberinin hemen sonrasında genellikle

deniz yolunu kullanarak yangın yerine ulaşan padişah ateşin yayılabileceği bir binaya yerleşerek söndürme faaliyeti ile uğraşanların onun bulunduğu yere yangının sıçramaması için olağanüstü gayret göstermelerini sağlamaya çalışmıştır. Bunun için padişahın yangın esnasında bir, iki bazen sekiz konak değiştirdiği olmuştur. Yangının söndürülmesine kadar buradan ayrılmayan padişah, yangını yakın bir yerden izlediğinde müslim/gayrimüslim hânelerine girerek vakit namazlarını buralarda kılıyordu. Yine padişahın yangın yeri yakınlarındaki evlerde sabahladığına dâir kayıtlarda mevcuttur. Yangın bölgesinde genellikle tebdil-i kıyafetle bulunan Sultan I. Mahmud yangın sona erdiğinde mutad üzere bahşişler vermekte ve bazen ertesi gün tekrar yangın bölgesine gitmekteydi. (U.K. 127)

- Yangınların sıkça çıkması yanında tahribât bakımından oldukça yüksek mal kaybına yol açtığı görülmektedir. (F.S. 238)

Yangınlarda sıklığının yanı sıra tahribât bakımından da oldukça yüksek mal kaybına yol açtığı görülmektedir. (U.K. 128)

- Yangınların başlıca sebebinin kundak vakaları (sabotajlar) oluşturmaktadır. (F.S. 240)

Bunların başlıca sebebinin ise kundak vakaları (sabotajlar) oluşturmaktadır. (U.K. 128)

- Zahirenin İstanbul'a nakliyle, istedikleri meblağı alamadıkları için yüklerini boşaltmayan gemilerle, Tersâne ambarından yapılacak takviyeyle ilgili uyarılarını sürdüren Abdülhamid, zahire gemilerinin bir haftadan fazla eğlenmemesini ve bu konuda tüccara baskı yapılmamasını istiyordu. (F.S. 244)

Zahirenin İstanbul'a nakliyle, istedikleri meblağı alamadıkları için yüklerini boşaltmayan gemiler ve tersâne ambarından yapılacak takviyeyle ilgili uyarılarını dönemi boyunca sürdüren I. Mahmud, zahire gemilerinin bir haftadan fazla eğlenmemesini ve bu konuda tüccara baskı yapılmamasını istiyordu. (U.K. 118)

Yukarıda verilen örnekler, dikkatli okuyucuya adeta Sultan I. Abdülhamid döneminden (1774-1789) Sultan I. Mahmud (1730-1754) dönemine 'geriye doğru bir zamanda yolculuk' yaşandığı hissini vermektedir!

B. Uğur Kurtaran'ın kitabında yer alan "Sultan I. Mahmud Dönemi Osmanlı-İsveç İlişkileri" başlıklı bölümün (s. 224-227) ve özellikle "a. Osmanlı-İsveç Ticaret Antlaşması" başlıklı alt bölümün (s. 225-226), kaynaklarıyla birlikte atıf da yapılan Mustafa Güler'in "1150/1737 Osmanlı-İsveç Ticaret Anlaşması" (*Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IX/Sayı 2, 101-119) başlıklı makalesinden, özellikle 108-113'ten iktibas edildiği görülmektedir. .

2. Kitapta yer alan konulara ve ele alınmayan konulara dair düşünceler.

Kitabın İkinci Bölümü'nde 'İç Politika' başlıklı bölümde Sultan I. Mahmud devrinde İstanbul'da yaşanan, en önemli iç gelişme olan ve batılı Osmanlı tarihçileri tarafından da üzerinde çalışılan İstanbul'daki 1740 ayaklanması 1-2 cümle ile anlatılmıştır.⁴² Padişâh'ın sadrazamları ve diğer devlet adamları ile olan münasebet ve temasları hiç ele alınmamıştır. Kitabın Üçüncü Bölümü'nde 'Dış Politika' başlığı altında Sultan I. Mahmud dönemine kadar Osmanlı-İran (s. 143-148), Rusya (s. 177-183), Avusturya (s. 184-191), Fransa ilişkileri (s. 216-219) bahislerine münhasıran I. Mahmud ve dönemine tahsis edilmiş bir kitapta yer verilmeyebilirdi. Buna karşılık kitapta Sultan I. Mahmud dönemi Osmanlı-İngiliz ve Osmanlı-Venedik ilişkilerine hiç yer almamaktadır. İyi bir bestekâr ve musikî hâmesi olan ve döneminde musikin büyük bir gelişme gösterdiği Sultan I. Mahmud'un bu özelliğine ancak bir cümlede (s. 50) yer verilmiştir.

3. Avrupa Tarihi ve Avrupa dillerindeki isimlerle ilgili bazı sorunlar.

Osmanlı Tarihi 14. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar bütün Avrupa devletlerinin tarihi ile ilişkilidir. Dolayısıyla Osmanlı tarihi konusunda çalışanların da Avrupa tarihine ansiklopedik de olsa aşına olması gerekir. Osmanlı-Habsburg antlaşmaları ile ilgili bir kitabı da bulunan Uğur Kurtaran'ın tarihte "Avusturya-Roma İmparatorluğu" isimli bir devletin olmadığını bilmesi ve kitabında birkaç defa bu ismi kullanmaması (s. 215) gerekirdi. Osmanlı-Hollanda ilişkileri yazarın yazdığı ya da sandığı gibi 1396'da Hollanda'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açması (s. 228), ile başlamamıştır. Bugün Hollanda olarak bilinen devlet ancak 16. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. Öte yandan kişi ve yer adlarında bir özensizlik söz konusudur. Çok sayıda itinasızlığa bazı örnekler vermek gerekirse, Franz Stefan Toskana ve Larthingen arşidükü değil (s. 221), Toskana ve Lothringen arşidüküdür. Sicilyateyn Kralı Don Karlof değil (s. 227), IV. Carlo'dur (İspanya Kralı olarak III. Carlos). Avrupa dillerindeki yer ve kişi adları da itinasız yazılmıştır. En bilinen müracaat kitaplarına bakılmak sureti ile İstanbul'daki Fransız elçileri Morki de Vilnöv (s. 219) Marquis de Villeneuve, Cascallae (s. 221) Comte de Castellane, Avusturyalı General Nayberg (s. 219) Neipperg, Rusya elçisi Cagnavi (Kaynini) (s. 219) Rus murahhası ya da temsilcisi Cagnoni olarak doğru yazılabilirdi.

4. Kaynaklar ve dipnotlarla ilgili bazı değerlendirmeler.

Uğur Kurtaran, "Kaynaklar" (s. 235-258) kısmında görüldüğü üzere tezinde/ kitabında çok sayıda arşiv belgesi, kitap ve makale kullanmış ve bu bakımdan önemli bir gayret içinde olmuştur.

Ancak, kitabının ihtiva ettiği konularda Uğur Kurtaran'ın görmediği ve istifade etmediği bazı kitaplar mevcuttur.

---

⁴² Robert W. Olson, "Jews, Janissaries, Esnaf and the Revolt of 1740 in Istanbul: Social Upheaval and Political Realignment in the Ottoman Empire", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 20, No. 2 (May, 1977), 185-207

Sultan I. Mahmud'un da ele alındığı Necdet Sakaoğlu'nun, *Bu Mülkün Sultanları, 36 Osmanlı Padişahı*, İstanbul 2002 isimli kitabı hükümdarın özel hayatı konusunda yararlı olabilir.

I. Mahmud döneminde Osmanlı-Hollanda ilişkileri için; G.R. Bosscha Erdbrink'in *Ottoman-Dutch Relations During The Embassy of Cornelis Calkoen at The Sublime Porte, 1726 - 1744*, Ankara 1975 isimli kitabı çok önemlidir. Aynı konuda İsmail Hakkı Kadı'nın *Arşiv Belgelerine Göre 18. Yüzyılda Osmanlı- Hollanda Münasebetleri* İstanbul 1987 başlıklı yüksek lisans tezi ile A. A. Kampman'ın "XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hollandalılar", *Bellekten*, XXIII/89-92 (1959), 513-523 isimli makalesi de kullanılabilir.

I. Mahmud döneminde Osmanlı-İran ilişkileri için; R.W. Olson'un *The Siege of Mosul and Ottoman-Persian Relations 1718-1743*, Bloomington 1975 isimli kitabı ile İlker Külbilge'nin *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir 2010) başlıklı basılmamış doktora tezinin de kullanılması yararlı olurdu.

I. Mahmud döneminde Osmanlı-Avusturya ilişkileri hakkında; Lavender Cassels'in *The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740*, London 1966 ve Karl A. Roeder'in *The Reluctant Ally: Austria's Policy in the Austro-Turkish War, 1737-1739*, Baton Rouge 1972 kitapları önemlidir. Hakan Karagöz'ün *1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması* (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Isparta 2008) başlıklı basılmamış doktora tezi de yine yararlı ve önemli bir çalışmadır.

M. Lucille Shay'ın *The Ottoman Empire from 1720-1734 as Revealed in Despatches of Venetian Baili*, Urbana 1944 isimli kitabı ya da bunun iyi olmamakla birlikte *Lale Devri Ve Sonrası (1720-1734) Venedik Balyoslarının Bakışlarıyla Osmanlı İmparatorluğu* (çev. Münir Akın), adıyla yayınlanan (İstanbul 2009) Türkçe tercümesi Uğur Kurtaran'ın kitabında ele aldığı kimi konulara katkı sağladı.

Burada kaynak kullanımı ve dipnot uygulaması hakkında gözüme çarpan bazı hususları da belirtmek istiyorum. Uğur Kurtaran'ın kaynakçasında Karl A. Roeder'in *Austria's Eastern Question, 1700-1790*, Princeton 1982 isimli kitabı yer almaktadır. Kurtaran bu esere s. 221-222'de "Ancak bu müzakereler Osmanlı İmparatoru'nun Fransa'ya güvenmemesi ve Dresden'de Maria Theresia ile Prusya Kralı II. Friedrich arasındaki barış haberinin duyulması ile kesildi"¹⁸⁵⁹ (Roeder, s.100-101) cümlesinde atıf yapmıştır. Oysa Roeder'in söz konusu sayfalarında bundan söz edilmemektedir. Uğur Kurtaran'ın kaynakları arasında İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı (Devleti) Tarihi* C. I-V, Ankara 1988-1995 başlıklı esere yer verilmiş (s. 248) ve kimi dipnotlarda Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, V'e (örnek olarak s. 222, 1860 numaralı dip not, s. 223, 1868, 1869 numaralı dip notlar) atıf yapılmıştır. Oysa İsmail Hakkı Uzunçarşılı Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan *Osmanlı Tarihi* serisinin 1, 2, 3/1-2, 4/1-2. ciltlerini yazmış, söz konusu serinin 5.-10. ciltleri ise Enver Ziya Karal tarafından yazılmıştır.

Uğur Kurtaran'ın kaynakları arasında bulunan Meral Altındal, *Osmanlı'da Harem*, İstanbul 1999; İrfan Bingöl, *Osmanlı Padişahları*, İstanbul 2000; Haluk F. Gürsel, *Tarih Boyunca Türk- Rus*

İlişkileri, İstanbul 1968; Hasırcızâde Metin Hasırcı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, İstanbul 2003; Süleyman Kocabaş, *Kuzeyden Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, İstanbul 1989; Vasfi Mahir Kocatürk, *Osmanlı Padişahları*, Ankara 1965; Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul 1969; Abdullah Özkan, *Osmanlı Tarihi 1299-1922*, İstanbul 2005; İbrahim Pazan, *Padişah Anneleri*, İstanbul 2000; Ahmet Seyrek, *Dünyaya Hükmeden Osmanlı Padişahları*, İstanbul 2007; Emine Aşan Yamanlar, *Padişahların Dilinden Osmanlı Tarihi*, Ankara 2003 gibi popüler kitapların kaynakları şişirmek için bile olsa bir doktora tezinin kaynakçasında yer almaması gerekirdi.

Sonuç olarak Uğur Kurtaran'ın Osmanlı arşiv belgelerine ve çeşitli kaynaklara dayanarak hazırladığı görülen tezi ve bu teze dayanan kitabı I. Mahmud ve dönemi konusunda ilk ve yararlı bir çalışma olmakla birlikte yukarıda belirttiğimiz nâkısaları da bünyesinde taşımaktadır. Ancak, Osmanlı padişahlarının kişilikleri, gündelik hayatları ve dönemleri hakkında bu tip araştırmaların daha da çoğalması faydalı olacaktır.

KİTAP İNCELEME VE TANITIM ESASYARI
GUIDLINES FOR REVIEW ESSAY AND BOOK REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
  - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
  - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
  - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
  - ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.
6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel ztrk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalananarak konulur.
10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir.  satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
12. Dipnotlar klasik yntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.
2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.
3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.
4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.
5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall
  - a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
  - b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
  - c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
  - d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book
6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).
8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 4 • Sayı/Issue 2 • Nisan/April 2018 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Eyüp BULUT

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan
YILDIRIM, Serkan GÖKBULUT

tarihkritik@gmail.com